

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Filozofická fakulta

Ústav bohemistiky

Diplomová práce

Obrazné prostředky v barokních kázáních

Autorka práce: Bc. Květa Měšťanová

Vedoucí práce: doc. PhDr. Marie Janečková, CSc.

Obor: Bohemistika navazující

Ročník: 2.

2013/2014

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma: Obrazné prostředky v barokních kázáních vypracovala samostatně pod vedením doc. PhDr. Marie Janečkové, CSc., pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/ 1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě, elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

.....

V Českých Budějovicích dne 23. dubna 2014

Děkuji paní doc. PhDr. Marii Janečkové, CSc., za odborné vedení, cenné připomínky a pomoc při práci. Dále děkuji i Jihočeské vědecké knihovně a Akademické knihovně JČU za zapůjčení tisků.

Obrazné prostředky v barokních kázáních

Anotace

Tématem diplomové práce jsou obrazné prostředky v barokních kázáních a jejich stylistické využití. Materiálovým zdrojem jsou kázání směřující k jednomu tématu, tj. k oslavě sv. Jana Nepomuckého. Práce je zaměřena na koncept jednotlivých kazatelů tvořících v poslední fázi českého baroka. Kázání pocházejí z let 1727–1734. V úvodní části jsou shrnuty základní rysy historického i slovesného baroka se zaměřením na homiletiku. Pozornost je dále soustředěna na obrazné prostředky jednotlivých kázání.

Cílem práce je charakteristika uměleckých prostředků obrazných (přírovnání, metafora, metonymie, synekdocha, perifráze, personifikace, oxymóron, alegorie, symbol, aluze aj.). Práce chce ukázat jejich význam a funkci v barokních textech, a tím přispět k hlubšímu poznání řečnického umění barokních kazatelů.

Summary

The topic of this dissertation is the stylistic application of Figurative Language Device in Baroque Homilie. As a material information source serves sermons focused on e.g. praise of St. John of Nepomuk. The dissertation drala with a concept of every single preacher writing in the last period of the Czech Baroque. The sermons date back to years 1727–1734. The opening part sum sup the basic features of historical the same as stylistic Baroque with specialization in Homilie. Furthermore, the work follows up the Figurative Language Devices in every Homilie.

The goal of this work is to provide a charakteristic of Figurative Language Devices (e.g. simile, metaphor, metonymy, synecdoche, periphrasis, personification, oxymoron, allegory, symbol, allusion etc.). This dissertation aims to prove their importance and function in the Baroque Homilie in order to extend one's knowledge about Rhetorical Art of the Baroque Preachers.

Obsah

Úvod	6
1. Baroko	8
1.1 Charakteristika evropského baroka	8
1.2 Základní rysy a periodizace českého uměleckého baroka	10
1.3 Slovesné baroko	13
1.3.1 Barokní řečnictví a kazatelství	15
1.3.2 Žďárští kazatelé a jejich dílo	19
1.3.3 Obrazné prostředky barokních kázání	21
2. Tropý jako prostředek estetického působení v kázáních	28
Metodologická kapitola	28
2.1 Koncept obrazných prostředků jednotlivých kazatelů	30
2.1.1 Patricius Michael Auspitzer – Hortus conclusus: Zahrada (skrže mlčenlivost) zavřená, sv. Jan Nepomucký	30
2.1.2 Jan Ritter – Růže zlatá	44
2.1.3 Karel Václav Černý – Medotekoucí sláva na hůře Libanu	52
2.1.4 Jan Matěj Hollan – Znamení na pravé ruce, znamení k dobrému	60
2.1.5 Jan Birhel – Jan Jménem i skutkem pro tejnost svaté spovědi svatý prvomučedník	63
2.1.6 Jan Jozef Khell – Nový Elizeus	68
2.1.7 Jan Jozef Khell – Manna nebeská, cisterciensko-nepomucká	72
2.1.8 Karel Václav Černý – Nejčistší hvězda jitřní, svatý Jan Nepomucký	75
2.1.9 Shrnutí	79
Závěr	80
Seznam zkratk	83
Seznam pramenů a literatury	83
Přílohy	91

Úvod

Diplomová práce zkoumá využití obrazných a ozdobných prostředků v kázáních vrcholného a pozdního baroka. K tomu účelu jsme zvolili osm monotematických kázání, která se věnují oslavě sv. Jana Nepomuckého. Jejich časový rozptyl se týká let 1727–1734. Původně zamýšlené anonymní kázání *Pravý čas k mlčení a Pravý čas k mluvení neporušeného jazyka divotvorného mučedlníka* z rozboru vypouštíme, protože máme dostatečně bohatý materiál ve zbývajících osmi kázáních. Vycházíme z fotokopií originálů a též z novočeských přepisů.

Naším počátečním krokem bude nahlédnutí do historického období baroka, zaměříme se zejména na sledování znaků barokní slovesné tvorby. Představíme periodizaci českého baroka s uvedením jeho základních rysů, připomeneme fenomén kazatelství. Zajímat nás bude zejména poslední fáze rozvoje barokní homiletiky, jelikož z tohoto období zvolená kázání pocházejí. Opěrným bodem v této části bádání se nám stane dílo významného literárního vědce Václava Černého *Až do předsíně nebes: čtrnáct studií o baroku našem i cizím* (Praha, 1996), Sládkův výbor kázání *Svět je podvodný verbíř* (Praha, 2005) s objevnou úvodní studií a souborná práce, jejímž editorem je Rosario Villari, *Barokní člověk a jeho svět* (Praha, 2004), ze které nás zajímá část věnující se kazatelům a homiletice. Literárnímu baroku se dlouhodobě věnuje též Michaela Soleiman pour Hashemi, jež se ve svých posledních studiích *Interpretační rozměry barokní homiletiky – problémy a tázání* (Nitra, 2011) a *K rozlišení konvenční a literárně prestižní homiletiky období baroka* (Brno, 2008) zabývala barokní homiletikou a její prestiží. V publikaci *Literární fenomén nepomucenské homiletiky* (Brno, 2007) autorka soustředí své několikaleté studie týkající se výše zmíněného světece. Naším prvním cílem bude získat základní poznatky o zvolené etapě baroka, které se stanou naším pozdějším vodítkem při práci s dobovými texty.

Žďárské homiletice se věnoval Milan Kopecký ve svých dvou publikacích *Žena krásná náramně* (Žďár nad Sázavou, 1998) a *Nic stálého přítomného: k literárnímu baroku* (Brno, 1999), z nichž budeme také čerpat a využijeme je jako pomocný materiál.

Při rozboru kázání a obrazných prostředků vymezených výše budeme vycházet z členění tropů podle Karla Svobody v článku Tropy a figury (*Naše řeč*, 1947); samotné metafoře se věnoval i Josef Václav Bečka, zejména v článku Metafora ve větě (*Naše řeč*, 1971). Významným pomocníkem se nám stane dílo Josefa Vašici *České literární baroko, příspěvky k jeho studiu* (Brno, reprint 1995) a *Slovesnost českého baroka* od Milana Kopeckého (Brno, 1997). Neopomeneme ani publikaci Edvarda Lotka, *Kapitoly ze současné rétoriky* (Olomouc, 2004), zvláště pak část týkající se sugestivních a emfatických řečnických prostředků.

V analytické části práce bychom rádi poukázali především na bohatost řečnických a obrazných prostředků, které byly v barokní homiletice důležitým ukazatelem kazatelského umění a vysoké jazykové úrovně. O vysoké jazykové úrovni české barokní homiletiky hovoří V. Černý. Kazatelé dokázali tvořit v rámci stylu vysokého, středního a nízkého. Kázání, jimž se hodláme věnovat, oslavují světce, proto se jeví užití středního či nízkého řečnického stylu jako nevhodné (srov. 1996, s. 310).

Pracujeme pouze s českým textem. Jsme si vědomi toho, že český text citátů nemusí být úplným překladem, nýbrž jejich parafrází¹. Naším účelem ale není užití přesného překladu latinského textu.

Citujeme podle citační normy jazykovědného časopisu *Naše řeč*.

Naším hlavním zájmem je dozvědět se více o zajímavé době baroka, o řečnickém umění kazatelů té doby a o jejich jazykové, stylistické i literární erudici.

---

¹ Parafráze = vysvětlivka, upřesňující popis, záměrné napodobení, autor se odvolává na starší dílo, s jehož tématem pracuje, aktualizuje jej; převyprávění textu vlastními slovy; srov. Pavera, Všeticka, *Lexikon literárních pojmů*, Olomouc 2002, s. 265.

1. Baroko

1.1 Charakteristika evropského baroka

V této úvodní kapitole se pokusíme nastínit situaci v Evropě v období baroka, přičemž nás zajímá jeho základní charakteristika a ponejvíce slovesná tvorba, kterou si připravíme podklady pro další analýzu barokního řečnictví a kazatelství.

Již samotný výklad termínu „baroko“ se vysvětluje různě. Nejčastěji bývá odvozován od portugalského výrazu „barroco“², který ve své podstatě odkazuje na určitou zvláštnost vybočující z mezí. Baroko je etapou mnoha rozporuplností. V evropském prostoru je baroko vymezeno od počátku 16. století až do poloviny 18. století. Jak je patrné, jedná se o poměrně dlouhý časový úsek, během něž docházelo k mnohým kulturním i politickým změnám, a není tudíž jednoduché stanovit jednotné století pro celou Evropu. Hlavní směr se započal v jižní a v jihozápadní Evropě, v níž se nejprve prosazoval v Itálii, Španělsku a Francii, postupně přecházel na počátku 17. století současně do oblasti střední Evropy a Anglie, a posléze až do zemí skandinávských a do Ruska. Církevní baroko nezasáhlo pouze Evropu, dotklo se i Latinské Ameriky či Dálného Východu. Barokem se chápe umělecký i vědecký sloh, kulturní epocha i životní styl, který pronikl do všech společenských jevů a přinesl s sebou nové myšlení. O baroku se dá uvažovat různým způsobem, jedním z nich je pojímat jej jako epochu emblematickou (Černý, 1996, s. 17), jež chápe svět jako divadlo či emblém, obrázek. Černý hovoří o samotné barokní koncepci světa jakožto o koncepci emblematického vidění. Dále o oblíbenosti emblémů píše mimo jiné i Rosario Villari a Josef Vašica, viz seznam literatury.

Pokusíme se definovat barokní styl, který nahlédneme pomocí dvou kategorií, ideové, představující hodnoty barokního člověka, a stylistické. 16. století je dobou, během níž se rozpadají životní a náboženské hodnoty a zpochybňuje se místo a postavení člověka. Ocitáme se v období vyhrocené a dlouhotrvající náboženské nesnášenlivosti mezi katolíky a protestanty, jež vyústí v náboženskou třicetiletou válku. Jedinec pochopitelně reaguje na tyto trýzně a spory. Uvědomuje si, jak málo je znalý v

---

² Barroco = nesouměrná, nepravidelná perla; srov. Nünning, *Lexikon teorie literatury a kultury*, Brno 2006, s. 59.

otázce fungování světa a vesmíru, jak je sám nedokonalý a jak málo zná nejen své okolí, ale i sám sebe. Namísto silných stránek nalézá pouze ty slabé, stává se oproti Bohu nicotným. Štěstí nalézá v neustálém neklidu a v dalším sebepřekonávání. Baroko se zajímá o citové prožívání člověka, víra je tudíž opřena o sensualitu a emocionalitu. Cílem barokního konceptu světa je opětovné sjednocení s Bohem, jehož zobrazuje jako dokonalého, nalezení harmonie a obnovení jistoty, na druhé straně však člověk ví, že je nenapravitelný a společnost je rozpadlá a disharmonická, proto se svého cíle nikdy snadněji nedobere – toto vytváří napětí tolik typické pro baroko. (Černý, 1996, s. 91)

Dominantní úlohu po stránce stylistické hraje citovost, expresivnost, malebnost, hloubka, vzruch a neklid, hodnotné se ukazují být vzrušené stavy, sensibilita a zdobnost. Důraz je kladen na celkový dojem, a jak je ukázáno níže, autoři, v našem případě kazatelé, si často libují ve složitosti a zdobnosti celých vět. Barokní dílo chce ve své plnosti zapůsobit a ohromit. Baroko je dobou velkého rozvoje divadla a divadelních slavností, prvek teatrálnosti nalezneme i v církevních slavnostech. Kázání samo je také ovládnuto divadelností projevu, neboť nese i prostředky mimojazykové, na nichž si kazatel musel dát záležet. Preferovalo se i propojení více uměleckých projevů a jejich vzájemná součinnost. (srov. tamtéž, 1996, s. 310)

Baroko nikdy nedokázalo plně překonat předchozí epochu, renesanci, z toho důvodu se o některých barokních jevech v literatuře, filozofii i ve vědě hovoří jako o zajímavém fenoménu, tzv. antibaroku. Václav Černý říká, že v literatuře se antibaroko projevuje zejména v realistických románech, tj. v burleskním a směšnohrdinském eposu v Anglii, v měšťanském románu ve Francii a v pikareskním románu ve Španělsku (srov. tamtéž, 1996, s. 79–82). Tyto prvky rozšířily svou působnost z renesance skrze baroko. V praxi to znamená, že ač dílo vzniklo v barokní době, přesto vyznívá, jako by stále žilo obdobím předchozím, a zůstalo mu v určitých ohledech částečně věrné.

Nejvýznamnější stopy baroko zanechalo ve velké části jižní i střední Evropy, zejména v Německu, Holandsku a právě i v Čechách, jejichž baroknímu fenoménu se věnujeme v následující kapitole. (srov. tamtéž, 1996, s. 248)

1.2 Základní rysy a periodizace českého uměleckého baroka

Česká barokní tvořivost přinesla mnoho originálních příspěvků do kulturního fondu. Zaměříme se nyní na české baroko, které rozdělíme po umělecké stránce na tvorbu exilovou a domácí, jíž se budeme věnovat více.

Žánrová skladba domácího českého baroka je svébytná a svým způsobem odlišná od tehdejší Evropy. Chybí zde žánry spjaté s dvorským a šlechtickým prostředím, které jsou v té době v Evropě běžné. Nepěstuje se román, velké tragédie, reflexivní poezie, společenská lyrika, je zde absence velkého dramatu. Neznamená to však, že by do českého prostředí nepronikla literatura ze západní a jižní Evropy. Znalost děl z těchto oblastí dokládají klášterní i zámecké knihovny. (srov. Sládek, 2005, s. 11)

České slovesné umění je totiž orientováno jiným směrem; velký rozvoj zažívá duchovní literatura, zejm. duchovní poezie a modlitba. Vrchol duchovní prózy tvoří homiletika, jsou vydávány sbírky kázání, tzv. postily³, i příležitostné duchovní promluvy. Dalšími dominantními žánry jsou hagiografie a historiografie⁴. Jak už vyplývá z žánrového výčtu, jedná se zejména o texty, které chtějí šířit katolictví a v domácím prostředí fungují coby podpůrné texty Tovaryšstva Ježíšova. Je nepochybně zajímavé, že česká barokní tvorba je do velké míry jednolitá a nevyskytuje se v ní, kromě lidového umění poslední etapy, téměř žádný projev antibaroka. (srov. Černý, 1996, s. 80)

Exulantská tvorba je od domácí produkce v lecčems odlišná. Vyznačuje se tzv. útěšnými spisy, lamenty, které tematizují bezútěšnou situaci českých exulantů v zahraničí. Vznikají zejm. v 1. období bezprostředně po Bílé hoře. Vedle zmaru však nesou i motivy možné naděje a víry ve zlepšení poměrů. Dalšími žánry jsou náboženské texty – kancionály, duchovní písně, modlitební knížky, historiografická literatura, memoáry. Exulantské prostředí bylo tvořivé a navazovalo nové kontakty.

Česká domácí tvorba stejně jako tvorba exulantská nesly i přes nucenou rozštěpenost v mnohém společné rysy, mj. snahu o návaznost na češtinu Kralické bible, již pokládaly za svůj vzor. (srov. Bečka, 1946, s. 84)

³ Postila = sbírka výkladů liturgického biblického textu, „čtení“; srov. Pavera, Všeticka, *Lexikon literárních pojmů*, Brno 2002, s. 267.

⁴ Hagiografie = prozaický i veršovaný útvar, který se týká života světců a mučedníků; Historiografie = dějepisectví, zaznamenávání událostí a dějů minulých; srov. tamtéž, s. 132, 136.

Písemnosti v českých zemích 17. a 18. století vynikají též vícejazyčnou bohatostí. Užívanými jazyky jsou latina a coby jazyk prestižní a estetický, určený k církevním a vzdělávacím účelům, který sehrává významnou roli na pozici katolicky reformního jazyka a postavení univerzitního jazyka si udržuje během této doby po celé Evropě, dále němčina, která nahrazuje latinu na české univerzitní půdě roku 1784, stává se jazykem preferovaným a privilegovaným, také italština a jiné románské jazyky užívané v duchovních hudebních dramatech a v neposlední řadě čeština, jež se ovšem vedle výše uvedených stává jazykem s omezeným společenským uplatněním. (srov. tamtéž, 1946, s. 83)

V periodizaci českého baroka se hodláme držet rozdělení etap podle generační periodizace Václava Černého (Praha, 1996), přestože jsme si vědomi, že se tímto úkolem zabývali i mnozí jiní literární historikové, lingvisté, historikové i laičtí badatelé. Můžeme jmenovat např. Josefa Vašicu, Viléma Bitnara, Zdeňka Kalistu, Josefa Václava Bečku, Milana Kopeckého, Alexandra Sticha.

Ačkoli Černý řadí počátek barokní etapy v českých zemích do let 1618–1621, barokní tematiku a uvažování o ní můžeme nalézt již o několik let dříve, počínaje obdobím po příchodu jezuitů do Čech (1556). Již tehdy volně pronikají zárodky nadcházející éry. Barokní myšlení a chápání podporuje svými aktivitami také sám císař Rudolf II., jehož dvůr přebírá kulturu zahraničních hostů. Do čela oblíbených vědeckých metod se řadí astronomie, astrologie a předně alchymie, která zaznamená obrovský nárůst příznivců. Vysvětlení je poměrně jednoduché; barokní člověk má zájem odhalit vše, co se dosud zdálo být zakryto rouškou tajemství, a rozluštit každou záhadu a mystičnost, aby tak lépe dospěl k Bohu či k jiným touhám a přáním.

České baroko trvá přibližně od roku 1620 do roku 1740 a uplatňují se v něm čtyři pokolení tvůrců, kteří jsou nositeli svébytného stylu. Jejich různorodá tvorba v mnohém poukazuje, jak se baroko proměňovalo, v jaké etapě bylo na vrcholu a v jaké naopak na ústupu.

První barokní generace, tj. podle Černého „generace Bílé hory“, se dá počítat do let 1620–1650. Jednalo se o osobnosti nesmírně tvůrčí, které byly svědky Bílé hory a událostí po ní. Černý pokládá generaci Bílé hory za jednu z nejopravdovějších generací vůbec (1996, s. 278). Nejvýznamnější osobností nadále zůstává Jan Amos Komenský,

z domácí produkce to jsou kazatelé, misionáři a autoři krásné literatury i hudby jako Adam Michna z Otradovic s Jiřím Třanovským.

Druhou tvůrčí generaci můžeme zařadit mezi léta 1650–1680. Tato generace plně zažila devastující třicetiletou válku. Její činnost se často překrývá s činností prvotních autorů a zasahuje i do etapy následující. Její příslušníci pěstují a vytvářejí bohatou národní legendistiku. Již tehdy se započíná kult sv. Jana Nepomuckého a mnohých jiných svatých. Pěstuje se zvláště historiografie. Jmenujme jezuitský okruh kolem Bohuslava Balbína – z mnohých význačných pak Jiřího Konstance, bratry Tannery, Jana Drachovského, Matěje Václava Šteyera, Jana Kořínka i Tomáše Pešinu z Čechorodu. Tato generace si zaslouží poděkování i proto, že se snažila o zachování češtiny podle vzoru Kralické bible a že a vydávala vlastní slovníky a učebnice. Mimo to se dále rozvíjí i barokní lyrika, jejímiž tvůrci jsou Bedřich Bridel, Václav Jan Rosa nebo Felix Kadlinský. (srov. Černý, 1996, s. 287)

Třetí generace navazuje roky 1680–1710. V domácím prostředí se jedná o tvorbu řízenou jezuitou. Třetí generace pokračovala v historiografii podle vzoru svých předchůdců (srov. tamtéž, 1996, s. 306). Černý hovoří o této generaci jednou jako o „pokračovateli“, podruhé jako o „generaci velkých rétorů“ (1996, s. 309). Důvod je nasnadě. Patří do ní kromě historiografů významná a početná skupina homiletiků, kteří rozvíjejí slovesnou rétoriku a pečují o jazyk. Můžeme jmenovat Daniela Nitsche nebo Bohumíra Hynka Josefa Bílovského. Homiletika se stala druhým nejčastěji pěstovaným žánrem a kazatelské texty získaly nebývalé rozměry. Stále trval zájem o domácí světce.

Naši čtvrtou barokní generaci, jejíž kázání budeme rozebírat, váže vztah k etapě předchozí, proto se inspiruje u svých předchůdců a pokračuje téměř bez přerušení souvislosti. Z toho důvodu uvádí Černý přízvisko i k této generaci, a to „pokračovatelé pokračovatelů“ (srov. 1996, s. 317). Tito autoři tvoří v letech 1710–1740 a můžeme opět hovořit o pokolení rétorů. Úroveň si udržuje v podstatě jen homiletické řečnictví s vyspělou jazykovou úrovní, jehož autoři pocházejí nejen z řad katolického kněžstva, ale i z řádů jiných, ba dokonce z řad provinciálních duchovních. Máme před sebou pokolení vrcholného baroka, avšak ne ještě osvícenského absolutismu. Zvyšuje se převaha neliterární produkce nad literární, jejíž postupný nárůst se dá vysledovat již u třetí generace. Charakteristickým fenoménem je též anonymní tvorba, jejíž původ lze nalézt u lidových vrstev. České domácí baroko je specifické

nejen svým uměním slovesným, nýbrž i svým živým lidovým uměním. Ve vrcholném období baroka nepochybně zakořenilo ve všech společenských vrstvách natolik, že se prosazuje jako masová kultura ve smyslu masové produkce a otevírá se nejširším vrstvám, jelikož si klade za cíl působit na celou společnost. Spojitost baroka a folklóru můžeme vysledovat ve slovesné, hudební a dramatické aktivitě od církevních slavností a obřadů až po svátky na venkově a ve městě s aktivním podílem lidu. Lidové a pololidové umění je zřejmým projevem venkovské inteligence. (srov. tamtéž, 1996, s. 318)

Za poslední období, do kterého ještě zasahují barokní ozvěny, byť stále citelněji ubývají, můžeme považovat léta 1740–1780. Máme však před sebou již dobu změn, jež přináší myšlenky osvícenství a klasicistní kultury. Baroko přežívá již jen v lidové a pololidové tvorbě a doznívá v neliterární produkci.

Baroko je nepochybně jednou z našich nejsvébytnějších a nejbohatších epoch. Mocně tvůrčí byly zejména naše první dvě generace autorů, na hodnotě neztrácejí ovšem ani generace následující, které mohutně rozvinuly žánr homiletické rétoriky. (srov. tamtéž, 1996, s. 324)

1.3 Slovesné baroko

Opěrnými body pro tuto fázi bádání nám budou publikace Milana Kopeckého *Slovesnost českého baroka* (Brno, 1997) a *České literární baroko* Josefa Vašici (Brno, 1995). Využijeme i studie z kolektivní monografie *Slovesné baroko ve střeoevropském prostoru* (Praha, 2010) a monografii *V nuznej slávě, v slavnej nouzi* (Praha, 2011) autorek Janečkové, Alexové, Pospíšilové.

Barokní jazyk využíval tropy a figury známé již od starověku, neobjevil tedy nic nového, převratný byl však tím, jak tyto obrazné prostředky s velkou libostí hromadil a kupil je do obsáhlých řetězců. Dělo se tak z toho důvodu, aby byl význam výrazu ještě více zesílen a skvěl se plně ve své kráse. Vašica hovoří o „mocném, moderním pathosu“ (1995, s. 11), který dodává barokní tvorbě na velikosti a zvyšuje se její citový důraz. Autoři si s významy pohrávají, libují si v mnohoznačnosti a v kontrastech, v nádheře a přebujelosti ornamentů.

Považujeme za nutné nastínit roli exempl v barokní homiletice, jelikož se jich v našich kázáních vyskytuje bohaté množství, přičemž využijeme stati Eduarda Petru *Proměny exempla v barokní literatuře* (Brno, 2001). Barokní exempla homiletické literatury neplnila pouze roli alegorií. E. Petru hovoří o „dvojí možné funkci exempla v barokní homiletice“ (2001, s. 6), neboť sloužilo jako prostředek dokladu věrohodnosti příběhu či jeho smyšlenosti v rámci podobenství. Kazatelé při tvorbě exempl vycházeli z několika zdrojů – z antických pramenů dělených na mytologické a historické, z biblických příběhů, z historických písemností středověku, renesance i baroka, z hagiografie a z oblíbených bajek. Z hlediska délky bývají barokní exempla kratší i tvořená několika větami protože jim jde pouze o připomenutí příběhu a předpokládají, že příjemce jeho význam dobře zná. Tvůrci jimi účinně působili na posluchače a stavěli na nich přesvědčivost svých kázání.

Z hlediska autenticity hovoří E. Petru o několikerém dělení pramenů podle toho, jaký k nim měli kazatelé vztah. Psané texty byly chápány jako autentičtější, pravdivější, z toho důvodu se kazatelé nejčastěji odvolávali na písemný pramen (na autora nebo jeho dílo), chtěli-li podložit své tvrzení vhodným příkladem. Exempla, která vycházela z historicky doložených skutečností nebo z tradičních příběhů, ač ty byly za autentické pouze pokládány, byla prezentována věřícím jako pravdivá a příkladná. Zvláštní přístup měli tvůrci k antickým příběhům. Některé z nich byly písemně doloženy, mohly si tedy činit nárok na autentičnost a kazatel pracoval s odkazem na konkrétní pramen, přesto však k těmto zdrojům přistupovali tvůrci odlišně než k předchozím a často je předkládali jako díla své vlastní fantazie. Mnohé antické příběhy se tradovaly ústně, ty byly též odlišovány od platných zdrojů. Mezi tvůrci kolísal názor týkající se uznání antických příběhů, písemných i ústních, od jejich pojetí jako spolehlivých zpráv až po názory na jejich fabulaci, která ale může skrývat náznak tajemství a stává se vhodným prostředkem k parabolě. Přesto byly tyto výše zmíněné prameny chápány více či méně jako důvěryhodný doklad. (Petru, 2001, s. 6) K bajkám přistupovali tvůrci bez jakýkoliv pochybností, jednalo se o smyšlené příběhy, z toho důvodu jim nepřikládali žádnou míru důvěryhodnosti, užívali je však jako podobenství, na nichž mohli lépe doložit příkladnost svého kázání.

V předcházejících kapitolách jsme poukázali na rysy barokní tvorby, zmínili jsme, že hlavním úkolem barokního umění obecně bylo zapůsobit na city skrze efektní

hru, v našem případě hru obrazných prostředků. Jaké prostředky byly v kázáních používány, jak na diváka, resp. posluchače či čtenáře působila homiletika, na co všechno musel klást kazatel důraz, tomu se věnujeme níže. Chceme poukázat na funkci barokního kazatelství a kazatele, na jeho nutnou znalost starších pramenů a autorit a všeobecnou vzdělanost. Naši pozornosti neunikl ani okruh žďárských kazatelů, patřících ke generaci homiletiků pozdního baroka, z jejichž tvorby některá kázání také rozebíráme. V neposlední řadě charakterizujeme vybrané obrazné prostředky, které jsme si vytkli pro vlastní výzkum.

Pro zajímavost v souvislosti se sv. Janem Nepomuckým se pokusíme v kázáních nalézt i vlastenecké zmínky, o jejichž motivech u příležitosti oslavy zemských patronů z konce 17. a z 18. století hovoří Miloš Sládek⁵. Uvádí, že kázání představuje čtenáři či posluchači poutní místo, které je se světcem spjato, a neopomíná ani zázračné události (srov. 2010, s. 205). Uvidíme, jak se tato úvaha naplní během našeho zkoumání.

1.3.1 Barokní řečnictví a kazatelství

Baroko je dobou, ve které vzkvétá řečnictví a kazatelské umění, jež je typické svou výraznou barokní okázalostí. Villari hovoří o “gestikulujícím” barokním kazatelství (2004, s. 129). Baroko nevynalézalo přímo nové výrazové útvary, nýbrž přejímalo slovesné formy z antické, středověké i renesanční kultury, které obohacovalo novým duchem a proměňovalo je z vnitřku svou hloubkou a oduševnělostí. Řečnický styl mj. vycházel z klasické latinské a řecké teorie, mnohé obraty navazovaly na dávné rétory. Rozlišovalo se mezi stylem jednoduchým a vznosným, tzv. grand style; zatímco pro jednoduchý a prostý styl byl předobrazem Seneka, představitel střídmější formy, grand style se inspiroval u Cicerona. Tyto dvě rétorické formy, jež nesly označení senekismus a ciceronismus⁶, se společně mísily celé barokní období. Přestože byla kritizována přebujelá zdobnost, která se nehodila k vážným záležitostem, a mnozí

---

⁵ Srov. Sládek in Janečková, Alexová, Pospíšilová, *Slovesné baroko ve střeoevropském prostoru*, Praha 2010, s. 205.

⁶ Zde nalézáme u Villariho a Sládka rozpor. Sládek označuje ciceronský proud za humanistický, klasický, tedy uměřený ve využití ozdobných prostředků. Za druhý proud, ornamentálně přebujelý, považuje typ manýristický, konceptuální; srov. Sládek, *Svět je podvodný verbíř*, Praha 2005, s. 27.

kazatelé volili uměřenost a prostotu, aby tak apelovali na rozum a dovedli posluchače k poznání, nevyhnuli se ani grand stylu, neboť ozdobné prvky splňovaly svůj účel. Chtěli totiž kazatel své publikum oslnit a oživit svůj výstup, nezbývalo mu, než použít mnohé rétorické ozdoby. Zastánci nové, ozdobné rétoriky byli italský teoretik Emanuele Tesauro a španělský jezuita Baltazar Gracián. (Sládek, 2005, s. 29). Hlavním rysem kázání se zejména v katolickém světě stal tzv. koncept⁷, tedy představa či zajímavý nápad. Rozuměl se jím překvapivý obraz a rafinovanost ve využití ozdobných prostředků, které by živily posluchačovu představivost⁸. Podporu nalézal kazatel v bibli, v níž hledal vhodný koncept a průvodní motivy. Bibli, a to její Starý i Nový zákon, spolu s uznávanými antickými autoritami, použil i často pro úvodní citát v tématu nebo v argumentu (Janečková, Alexová, Pospíšilová, 2010, s. 23). Jak správně uvádí Villari, barokní svět byl založen mnohem více na koncepci citové než rozumové, proto i rétorika musela zvážit, jakými prostředky posluchače oslovit. Kazatelství se nemělo omezovat na pouhé poučování. Stejně důležitým, ne-li důležitějším cílem kazatele bylo pohnout lidskou vůlí a uspokojit city (Villari, 2004, s. 130).

Nyní je již osvětleno, proč je barokní kazatelství tak bohaté na nejrůznější obrazné prostředky. Výrazná stylová přepjatost sloužila k tomu, aby byl člověk dojat, vzrušen a pohnut živostí užitých obrazů.

Obraťme se k profilu barokního kazatele jakožto představitele své doby. Jak můžeme charakterizovat jeho osobnost a v čem tkví jeho přínos? Kterak začínal svou kariéru a jak bohatá byla jeho odborná základna? Kazatel začal svou životní pout' na některé z katedrálních či řádových škol, kde se mu dostalo klasického vzdělání. Školitelem se mu mohl stát i farář, který jej naučil liturgickou latinu. Nedostatky ve vzdělání měly napravovat diecézní semináře; zde se již vyžadovalo jisté nadání pro profesi. Důležitý doplněk studia představovala četba. Kvalita farních knihoven se zvyšovala po celé období baroka, rozrůstaly se i knihovny specializované na církevní vědy, které měly zajistit intelektuální výbavu každého kazatele. Jednotlivé řády se snažily plnit svou kazatelskou úlohu. Tovaryšstvo Ježíšovo výsostně dbalo na vybavení

---

⁷ Ovlivnila jej italská milostná lyrika 14. a 15. století a španělská duchovní poezie. V Čechách byl znám od 60. let 17. století; srov. tamtéž, s. 28.

⁸ Podle tohoto konceptu byli světcí a další postavy přirovnávány k přírodním entitám, jako byly např. hvězdy, drahé kameny, rostliny a živočichové; srov. Mocná, Peterka a kol., *Encyklopedie literárních žánrů*, Praha 2004, s. 298.

knihoven, v nichž nesměly chybět knihy o duchovním řečnictví. Vítanou pomůckou se stal i tisk, který duchovním poskytoval mnoho materiálu ve formě příruček řečnického umění⁹ a sbírek kázání, z nichž mohli čerpat nebo se jimi volně inspirovat¹⁰. Kromě daných příruček a vlastních kazatelských metod využívalo se i studium antických vzorů, zejména Cicerona, Aristotela nebo Quintiliana (Villari, 2004, s. 142). Důležitý vliv na křesťanskou rétoriku měly i myšlenky sv. Augustina, sv. Isidora ze Sevilly nebo Bedy Venerabilis. Nesmíme opomenout ani italskou a francouzskou rétoriku 12. a 13. století, které svou výrazovou bohatostí v mnohém ovlivnily pozdější barokní koncept. Čím vzdělanějšímu publiku bylo kázání určeno, tím více byl kazatel nucen věnovat pozornost i středověkým a raně novověkým teologům a učencům (Sládek, 2005, s. 13, 16).

Fázi učení vystřídala praxe samotná - kázání. Posláním barokního kazatele bylo napravovat chyby, napomínat posluchače a učit ho ctnosti. Církev poznala, že ničím tak neovlivní dav věřících než pěkným a chytlavým kázáním. Proto požadovala a podporovala pravidelný a soustředěný poslech kázání, aby tím mírnila dopady dennodenní a ne zrovna příznivé reality (Janečková, Alexová, Pospíšilová, 2010, s. 9). Řečnické projevy měly bohatou tematiku, sahající od problematiky náboženské, až k otázkám sociálním a národnostním. Typickým barokním způsobem výkladu bylo názorné podání, jímž byl divák zaujat a jež v něm zanechalo nesmazatelnou stopu¹¹. Kazatel si byl dobře vědom toho, že chce-li být úspěšný, musí se přizpůsobit publiku. To znamenalo přizpůsobit i užité obrazné prostředky. V působivém kazatelském projevu byla vyžadována elegance ve výkladu a jistý důvtip, jímž dovedl kazatel odhadnout situaci. Snažil se podat co nejlepší a nevšední výkon¹², povznést se nad všednost a dostát svého poslání. Požadavkem baroka byla právě duchaplnost, cit i vtíp.

---

⁹ Takovými příručkami byly například přehledy francouzského benediktina Petra Berchoria, rakouského jezuita Tobiáše Lohnera, slovník symbolů Jeana Pieria Valeriana nebo encyklopedie Laurentia Beyerlinka; srov. Sládek, *Svět je podvodný verbíř*, Praha 2005, s. 24–25.

¹⁰ Podle návodů a tištěných norem se cvičilo i napodobování; srov. Villari, *Barokní člověk a jeho svět*, Praha 2004, s. 144.

¹¹ Vašica připomíná, že posluchač se stával mimoděk spoluhercem, který byl vtažen do duchovního dramatu a prožíval s kazatelem celý pohnutý průběh výkladu; srov. *České literární baroko*, Brno 1995, s. 193.

¹² Villari uvádí, že ve městech byla veřejnost náročnější než na vesnici a běžně kázání hodnotila; kazatel proto musel svůj repertoár neustále obohacovat a zdokonalovat; srov. *Barokní člověk a jeho svět*, Praha 2004, s. 145.

Kazatel se proto plně soustředil již během přípravy kázání samotného. Pracoval se dvěma typy kázání – v nedělních objasňoval a vykládal evangelium, při svátečních (příležitostných)¹³, jimž se níže věnujeme, oslavoval světce a šířil jeho slávu. Umělecká stránka získala při svátečních projevech více prostoru než by mohla najít v kázáních nedělních. K práci využíval tvůrce vlastní poznámkový aparát vycházející z četby¹⁴ a z denních zkušeností, své náměty, a dále listy uspořádané podle témat. Pokud vlastnil knihovnu, byl ve velké výhodě, jelikož se mohl nerušeně věnovat četbě a obohacovat svůj vlastní repertoár. Běžně si poznamenával na okrajích knih zvolené pasáže, které ho zaujaly, a později si je přepsal na listy podle abecedy. Opakoval si je tak dlouho, až si je zapamatoval a staly se součástí jeho promluvy. Mohl se řídit též podle daného schématu¹⁵, z kterého si zapamatoval strukturu, příklady i ideje a soustředil se na konečnou improvizaci. Kázání bylo dílem autorským, to však neznamenalo, že se kazatel nemohl inspirovat u svých předchůdců a použít jejich myšlenky či celé kompoziční postupy. Běžně se kazatelé opírali o antické klasiky, citáty z Písma, církevních Otců a dobově uznávané autority a filozofické i přírodovědné studie. (Mocná, Peterka a kol., 2004, s. 296) Platným argumentem byla i exempla, jimiž se kazatel snažil posluchačům objasnit danou tezi. Příprava kázání zabrala kazateli různě dlouhou dobu. Připravoval je s časovým předstihem i o několik měsíců předem a posléze je upravoval s ohledem na posluchače, přinejmenším měl předpřipravený alespoň jistý scénář, podle něhož se mělo kázání ubírat.

Hlavní věcí byl duchaplný, nosný nápad a logická výstavba textu, který se neustále stáčil k hlavnímu tématu. Kázání bylo rozčleněno podle klasické struktury na úvod, vyložení tématu, odůvodnění a proslov či závěr. Již v úvodu mohl kazatel vyložit zdůvodnění obsahující konstrukce nebo přirovnání, aby je pochopil i prostý divák a neztratil se mu smysl kázání.

Jednu z neméně důležitých složek kázání tvořil kazatelův hlas, jehož tónem uplatnil řečnické prostředky, dále gesta a dikce, protože posilovaly přesvědčivost

---

¹³ Nedělní kázání kladla důraz na poučení a na přesvědčovací funkci, kázání sváteční měla posluchače obohatit, překvapit a pobavit; srov. Sládek, *Svět je podvodný verbíř*, Praha 2005, s. 15.

¹⁴ I Balbín ve své knize k učení o amplifikaci zdůrazňuje řečníkům, aby měli zpracován tzv. loci communes, tedy seznam témat, sentencí, obrátů, obrazů, symbolů a exemplů z bible, ze životů svatých otců i z ostatní literatury; srov. Kopecký, *Slovesnost českého baroka*, Brno 1997, s. 21.

¹⁵ Schématické psaní se doporučovalo jako cvičení; srov. Villari, *Barokní člověk a jeho svět*, Praha 2004, s. 147.

výkladu. Umírněná forma mimiky zaručovala kazateli zájem publika a úspěch. Přednes naučený nazpaměť měl být dostatečně ozdobný, srozumitelný a dojímavý. (srov. Sládek, 2005, s. 17)

1.3.2 Žďárští kazatelé a jejich dílo

Žďárští kazatelé patří do poslední fáze české barokní homiletiky a reprezentují specifický homiletický fenomén. Kázání, kterým věnujeme pozornost, spadají z velké části do období, kdy ve Žďáře nad Sázavou působil význačný 36. opat cisterciáckého kláštera **Václav Vejmluva** (v l. 1705-1738). Vejmluva byl mecenášem a hlavním kulturním organizátorem a zasloužil se o rozvoj všeho umění¹⁶ a literární aktivity té doby. Soustředil kolem své osoby skupinu kazatelů a kněží. Zveleboval mariánský kult a šířil úctu k Janu Nepomuckému. Z jeho iniciativy vzniklo při kostele na Zelené hoře¹⁷ roku 1723 *Veleslavné bratrstvo pod titulem Kajících a horlivých ctitelův svatého Jana Nepomuckého*. Světcovi ctitelé byli v letech 1727 – 1736 zváni k slavnostem a pobožnostem. Žďár se stal symbolickou nevěstou¹⁸ Jana Nepomuckého a nový ženich byl představen při zasvěcení kostela.

Ke svatořečení Jana z Pomuku došlo roku 1729. Jde o věhlasného světce, což dokládá i fakt, že od té doby jej ctí a slaví mimo dědičné země rakouské též z větší části Německo, Itálie, Francie, Španělsko a Portugalsko, mimo Evropu se jeho jméno uchytilo v křesťanské Asii, Africe a Americe. Žďárská kázání jsou monotematická, spočívají na centrálním motivu, k němuž se váže celý tematický obsah, a vztahují se k 500. jubileu kláštera a k Janu Nepomuckému. Při této příležitosti texty spojují sv. Jana Nepomuckého se slávou žďárského kláštera a s nepomuckým kostelem na Zelené hoře, neboť vycházejí z toho, že Nepomuk je jednak mateřský cisterciácký klášter žďárské Studnice Panny Marie a jednak rodiště sv. Jana Nepomuckého. (Kopecký, 1998, s. 10) Kazatelé prokazují neúnavnou snahu vyličít českého světce v nejlepší světlo, aby tak

---

¹⁶ Vejmluva založil při klášteře dokonce akademii pro účely učitelských přednášek; srov. Kopecký, *Nic stálého přítomného*, Brno 1999, s. 116.

¹⁷ Stavbu nové svatyně na Zelené hoře zorganizoval též Václav Vejmluva, jenž úkol svěřil architektovi Santinimu-Aichlovi. Další zakázkou a spoluprací byly i kostely ve Zvoli a v Horní Bobrově; srov. tamtéž, s. 116.

¹⁸ Odkaz je možné najít v biblickém spojení Sára s Abrahámem na základě spisu *Risus Sarae*; srov. tamtéž.

lépe uctili jeho památku a prokázali jeho právo na hvězdnou slávu. Vycházejí z Janova životopisu, v kterém poukazují na jeho mimořádné ctnosti a uvádějí ho jako vzor hodný následování. Gotického mučedníka ovšem přetvořili v barokního světce, čímž získaly projevy na dramatickosti a dynamice, patosu i symbolice, což byly jevy tolik typické pro baroko. V kostele na Zelené hoře má sv. Jan Nepomucký sloužit jako pomocník všem svým věrným.

Jan Jozef Khell, farář v Lukách u Jihlavy, byl jedním ze zvlášť oblíbených kazatelů opata Vejmluvy, jak uvádí Kopecký (1997, s. 34). Khell kázal na Zelené hoře nejprve roku 1730, přičemž si pro svůj emblém zvolil téma *Nový Elyzeus Jan Nepomucký*. Rok nato, 1731, jeho kázání neslo název *Manna nebeská cisterciensko-nepomucká*.

Vejmluva ke kázáním na Zelené hoře nezval pouze faráře, nýbrž i světské kněze, jakým byl např. čáslavský děkan **Karel Václav Černý**. Ten pro sv. Jana Nepomuckého v letech 1727 a 1730 zvolil metafory *Medotekoucí sláva na hůře Libanu* a *Nejčistší hvězda jitřní*. Jak je patrné z datace, Černý přistoupil k oslavě osobnosti sv. Jana Nepomuckého ještě dva roky předtím, než došlo k jeho svatořečení.

Dalšími spolupracovníky a kazateli patřícími do žďárského okruhu byli mimo jiné faráři **Václav Antonín Nosek**, **Antonín Ferdinand Dubravius**, **Ferdinand Antonín Grim**, **Josef Hennet**, **Martin Josef Zourek** aj. Z domácího cisterciáckého prostředí vybral Vejmluva jako kazatele **Zdenka Valcera** a **Gerarda Bednáře**. Tyto další kazatele pouze zmiňujeme, abychom ukázali na několika příkladech bohatý výčet osobností, které v klášteře na Zelené hoře působily a které opat Vejmluva získal. Jejich kázáními se však zabývat nebudeme.

Žďárská homiletika nepochybně patří k homiletice vysoké jazykové kultury¹⁹, vyznačující se bohatou uměleckostí. Žďárští kazatelé přinášejí specifikum v tom, že volí zajímavé a jemné emblémy světce: Jan Jozef Khell uvádí sv. Jana Nepomuckého jako *Nového Elizea* či *Mannu nebeskou*, Karel Černý jej vidí jako *Nejčistší hvězdu jitřní*.

Slávu sv. Jana Nepomuckého nešířila pouze skupina kněží na Zelené hoře. S nepomuckým odkazem souvisejí i další samostatně vydaná kázání, jimiž se hodláme zabývat. Patří k nim kázání pražského kanovníka **Jana Matěje Hollana** *Znamení na*

---

¹⁹ Vysokou jazykovou úroveň české barokní homiletiky oceňuje Černý; srov. *Až do předsíně nebes*, Praha 1996, s. 310.

pravé ruce (1729), staroboleslavského kanovníka **Jana Rittera** *Růže zlatá* (1730), kázání pražského řeholníka **Patricia Michaela Auspitzera** *Hortus conclusus – Zahrada (skrže mlčenlivost) zavřená sv. Jan Nepomucký* (1730) a v neposlední řadě kázání prostějovského faráře **Jana Birhela** *Jan jménem i skutkem pro tejnost svaté zpovědi svatý prvomučedník* (1734).

1.3.3 Obrazné prostředky barokních kázání

Rozhodli jsme se analyzovat a charakterizovat obrazné prostředky kázání na základě jejich klasifikace a vymezení podle Karla Svobody (Tropy a figury, *Naše řeč*, 31, 1947, č. 1 a č. 2–4). Karel Svoboda vymezil tropy a figury vycházející z Aristotelova dělení. Pro případné doplnění využijeme Hrabákovu *Poetiku* (Praha, 1977) a článek Metafora ve větě Josefa Václava Bečky (*Naše řeč*, 54, 1971, č. 1). Jednotlivé typy prostředků nejprve popíšeme a následně je rozčleníme.

Podáváme krátké nastínění vývoje obrazných prostředků. O tropy a figury se zajímali již antičtí učenci, literáti a rétoři, kteří se na školách učili řečnickému umění a různým řečnickým figurám. Tropy měnící význam slov, např. metafora, a figury význam neměnící se počaly vymezovat asi od 1. stol. př. Kr. Figury se dále dělily na slovní a myšlenkové. I nadále ale přetrvávaly otázky, kam zařadit určité prostředky jevící se jako nezařaditelné. Quintilian ve své době lišil 14 tropů a zhruba 45 figur, ovšem pozdější doba přinesla rozlišení nové a bohatší. Gerber proto v 19. stol. sebral asi 850 řeckých a latinských názvů tropů a figur a souborně je označil „ozdobami“. Klasická řeckořímská nauka o tropech a figurách se udržela dodnes a zcela ovládla evropské schéma. Ve výkladu tropů a figur se pokračovalo celé 19. stol. a potom i ve století následujícím, rozebíraly se po stránce estetické a mluvnické. 20. století přineslo různé náhledy; v krátkosti to byl Durdík, který dělil figury do 15 skupin a tropy vykládal psychologicky, gramatik Gerber, jenž vydělil tři skupiny tropů a figur, nebo lze uvést Tomaševského jednodušší rozdělení básnické stylistiky (Svoboda, NŘ, 1947, s. 4–11)²⁰. V poslední době se tropy a figurami zabýval Edvard Lotko v *Kapitolách ze současné rétoriky* (Olomouc, 2004).

---

²⁰ Rozlišují se dva články: Tropy a figury I., *Naše řeč*, roč. 31, 1947, č. 1, s. 4–11; Tropy a figury II., *Naše řeč*, 1947, 31, č. 2–4, s. 21–28).

Obrazné prostředky působí estetickým dojmem, neboť se v mnohém odchyľují od běžné mluvy, a řečníci v obrazném zobrazování nacházejí velkou zálibu. Kazatelé se uchýľovali k jisté zásobě emblémů a symbolů, které byly v oblibě. Na významnosti získaly zejména antiteze²¹, paradoxy²², oxymóra, metafory a přirovnání, které dostaly nový obsah. V následujících řádcích se budeme jednotlivě věnovat několika druhům obrazných prostředků.

Metafora

Metafora významy obrazově přetváří, a tak k původnímu významu přidává básnický obraz či jej též nahrazuje a posunuje. K vytčenému obrazu, který chce ozvláštnit, používá výrazy, které běžně označují věc podobnou. Označuje slovo nepřímou, oklikou. (Bečka, NŘ, 1971, s. 1). Obraz pak splývá s původní představou. Metafora je jakýmsi druhem hádanky, kterou má pozorný posluchač odhalit a rozluštit, aby pochopil její smysl. Jedná se na rozdíl od metonymie o přenesení výhradně na podkladě vnější podobnosti, jež může být nápadná a jasná, ale též skrytá i náhodná. Metafora tihne k lyrice a k verši. Může se jednat o jednoduchý slovní obrat, ale i o složitější básnické konstrukce. Autor pracuje se svou obrazností a uměleckou invencí. Svoboda hovoří o metaforách jako o „letmých obrazech“, které na nás působí převážně svým citovým příznakem (Svoboda, NŘ, 1947, s. 4–11). Lidové metafory se postupem času ustalují, lexikalizují. Metafory slangové jsou měnivější a uplatňuje se v nich citová expresivita.

Metafory jsme se rozhodli rozčlenit na několik typů vycházející při tom z Bečkova náhledu na dělení metafor²³. Základní rozdíl vidí v sémantických odlišnostech. Formálně je dělí na **metafory substancí, činností, vlastností, determinace činností a celých výpovědí**. Metafory rozdělíme též podle vlastního uvážení na **slovesné a neslovesné**.

²¹ Antiteze = příměr protikladem, popření obrazu; srov. Lederbuchová, Fraus, *Slovník literárních pojmů anebo Co se skrývá za slovy*, Plzeň 2006, s. 11.

²² Paradox = protismyslový, naléhavý rozpor, který vybízí logiku, aby se jím zabývala; v baroku vyjadřuje napětí mezi tímto a oním světem; srov. Nünning, *Lexikon teorie literatury a kultury*, Brno 2006, s. 583.

²³ Bečka uvádí existenci několikerého možného posuzování metafor, mimo jiné i rozbor Chr. Brooke-Roseové, který ovšem upravuje podle svého mínění. Přidržíme se proto jeho výše uvedeného postupu; srov. Bečka, Metafora ve větě, *Naše řeč*, 54, 1971, č. 1., s. 2.

Metafory substancí označují nejčastěji celé objekty a citové vztahy. Tento typ metafory tvoří základ výpovědi a potřebuje ke svému účinku explicitně utvořený kontext, to znamená uvedení obrazu i základu. Nejvíce se tento typ objevuje u metafor básnických, které jsou založeny na představivosti a silné expresivitě. Základem **metafor činností** je sloveso, které se jako metafora dobře ustaluje a přináší dějovou dynamiku – často personifikuje. Obrazně označují vlastnost substance **metafory vlastností**, které její charakter pojmenovávají přímo. K účinku používají adjektivum, které se metaforizuje poměrně snadno. **Metafory determinace činností a vlastností** obsahují adverbium. Posledním typem je vyjádření **celých výpovědí a vyšších celků**, které mohou být kombinací několika metafor nebo dvojím vyjádřením téže myšlenky (obrazným i neobrazným).

Metonymie

Metonymie se od metafory liší logicky. Též patří mezi prostředky, které dokáží obrazově přetvářet skutečnost. Funguje však jako přenesení na základě vnitřní (věcné) souvislosti, tj. látkového, příčinného, místního aj. vztahu. Jedná se posun na základě sousedství. Mezi pojmy tudíž existuje věcná (kauzální) souvislost, která může nabývat různé povahy. Metonymie tíhne spíše k epice a k próze.

V uměleckém projevu rozvíjí téma, posouvá a rozšiřuje hranici pojmů a oživuje text. Přejmenování formou metonymie ovšem není tak výrazné jako přejmenování metaforické.

Synekdocha

Přestože původně synekdocha existovala jako samostatný řečnický prostředek, dnes je zpravidla některými teoretiky zahrnována k metonymii²⁴ jako přenesení na základě kvantitativního vztahu. Přenesení se může dít na podkladě poměru celku a části - **pars pro toto a totum pro parte**²⁵. Za synekdochu lze považovat i případy záměny

²⁴ Synekdochu chápe jako druh metonymie i Josef Hrabák, srov. *Poetika*, Praha 1977.

²⁵ Pars pro toto = záměna části za celek; totum pro parte = záměna celku za část; srov. *Encyklopedický slovník češtiny*, Praha 2002, s. 471.

singuláru za plurál a naopak. Charakter synekdochy má i pluralis majestaticus a pluralis auctoris. A v neposlední řadě se vyskytují i synekdochické případy nahrazení většího, neurčitého počtu číslovkou určitou.

Bývá užívána tehdy, chceme-li se vyhnout opakování slov, může ale působit jako speciální stylistický prvek komiky či zeizení.

Zvláštní forma synekdochy se nazývá **antonómázie**, což je náhrada vlastního jména apelativem.

Přirovnání

Komparace je založena vždy na vyjádření podobnosti. Tento vztah je pouze naznačen gramatickým prostředkem, kterým může být nejčastěji prostředek spojovací „jako“, prostředek slootovorný a v neposlední řadě také pád (Bečka, 1971, s. 2). Přirovnání bývá signalizováno srovnávacími výrazy „jako“, „co“, někdy i předložkou „nad“. Pokud vycházejí z metafor a z metonymií, vyskytují se bez komparátoru.

Pokud užijeme přirovnání, chceme tím posluchači danou věc co nejlépe přiblížit tak, aby si ji dovedl představit. Autor jím v uměleckém textu upozorňuje i na skryté podobnosti nebo hodnoty dvou skutečností. Společná vlastnost může být přímo pojmenována, někdy není uvedena přímo, ale i její vypuštění je jednoznačné a nebrání širšímu porozumění. Může vzbuzovat i více představ najednou, pak se jedná o přirovnání metaforické, jež je významově bohatší. V barokních kázáních najdeme též podobnosti, která měla být posluchači zřejmá.

Rozlišují se přirovnání ustálená, lidová, která vystupují coby frazémy, biblická, která mohou nezasečenému posluchači činit potíže, a neustálená, méně běžná, týkající se autorské tvorby. Příklady často v kázáních přerůstají až do **parabol**²⁶.

Tematický paralelismus je zvláštním druhem přirovnání. Mezi tématy, která stojí vedle sebe, je významový vztah, jenž upozorňuje na jejich významovou souvislost. Paralelně bývají vystavěny i celé dějové linie tak, že do hlavního příběhu je jako vedlejší vložen jemu podobný příběh.

---

²⁶ Parabola = podobnosti, znázorňující obecnou pravdu nebo mravní zásadu obrazem i příběhem; srov. Pavera, Všeticka, *Lexikon literárních pojmů*, Olomouc 2002, s. 264.

Perifráze

Svoboda řadí perifrázi také k metaforám a metonymiím (NŘ, 1947, s. 4–11). Význam slov je umocňován hromaděním výrazů, v případě perifráze je výraz nahrazen obšírnějším opisem. Toto hromadění dodává řeči plnost, důraz a názornost. Autor se snaží věc výstižně popsat tím, že předmět nepojmenuje přímo, nýbrž vyjmenuje jeho znaky, původ nebo označí určitou vlastnost. Abstraktní pojem je nahrazen konkrétním obrazem, který má vzbudit představivost. Slouží zejména k odlišení výrazových prostředků, které by se jinak opakovaly, proto je perifráze hojně využívána při výstavbě textu. Opisy je nahrazováno množstvím skutečností, např. v barokním kazatelství je hojně využívaným opisem vytčení význačné vlastnosti nebo význačného činu. K charakteristickým perifrázím uměleckého stylu patří ty aktualizované.

Personifikace

Svým významem připadá tento druh tropu pod metaforu a dá se jinak označit jako zosobnění (antropomorfizace). Zvířata, neživé bytosti, věci či jevy získávají příznak živosti a vlastnosti živých bytostí.

Jejím druhem je **apostrofa**²⁷ a **antropomorfizace**, které propůjčují zvířeti či věci lidské tělo nebo lidský oděv a zvyklosti.

Oxymóron

Protiklad zvaný oxymóron vzniká tehdy, jsou-li v protikladu části složeniny či slova k sobě jinak náležící. Jde tedy o spojení dvou pojmů, zpravidla v roli substantiva a přívlastku, jejichž významová jádra jsou v interakci, v rozporu. Nemá však funkci nesmyslu, přináší vícevýznamový obraz. Autor symbolicky vyjadřuje svůj hodnotící postoj k dané věci. Protikladné kvality věcí se vzájemně významově popírají, ale tímto neotřelým a nečekaným spojením vznikne význam nový, který zakládá efekt **paradoxu**.

---

²⁷ Apostrofa = oslovení personifikující zvíře, věc, abstraktní i duchovní skutečnost (např. boha); mluvčí se k nim obrací a jedná s nimi jako s živými, lidskými bytostmi, vyjadřuje jim své citové pohnutí a úvahy; srov. Pavera, Všetická, *Lexikon literárních pojmů*, Olomouc 2002, s. 29.

Alegorie

Alegorií, jinotajem, se snažíme říci něco jiného, než co je zjevným smyslem naší promluvy. Z rétorického hlediska se jedná o metaforu překračující jedno slovo (Nünning, 2006, s. 27). Abstraktní pojem vyjadřuje konkrétním obrazem, nejčastěji lidskou a zvířecí postavou. Můžeme ji chápat jako větší textový segment, který poukazuje na druhý možný význam řečeného. Zajímavý názor na alegorii vyslovil Mathauser, jenž o ní uvažoval jako o určitém protikladu symbolu (tamtéž). Podle jeho mínění je alegorický obraz nasměrován k všelidským a nadčasovým vlastnostem, snaží se být moralistní a jednoznačný.

V kázáních se objevují i bajky znázorňující mravní poučky. Z bajky se často přebírá pouze hlavní myšlenka, nikoliv celý příběh. Jinotajné obrazy se stávají základem širších výjevů, zejména podobenství a alegorií. Pramenem pro tyto alegorizující příběhy ze světa zvířat byla Ezopova sbírka a díla jeho pozdějších napodobitelů. V alegoriích je ukryt další význam, který má za úkol posluchač (čtenář) odhalit.

Symbol

Symbol je mnohoznačný, konkrétnější a dynamický. Má tři hlavní významy. Zastupuje synonymum pro znak, dále znázorňuje abstraktní pojem konkrétním předmětem a též je nositel básnického symbolu (Hrabák, 1977, s. 159). V době baroka měl své výsadní postavení. Barokní kázání jsou bohatá na emblémy a křesťanské symboly ze Starého a Nového zákona, nechybí ale ani symboly antické; rozdělujeme je níže. Zobrazují nelehký svět a oslovují člověka spějícího k Bohu. Mnohá symbolika je dnešnímu čtenáři již neprůhledná, proto k jejich objasnění využíváme *Slovník biblických obrazů a symbolů* Manfreda Lurkera (Praha, 1999) doplněný *Slovníkem symbolů* Udo Beckera (Praha, 2002) a *Slovníkem symbolů* Jana Royta a Hany Šedinové (Praha, 1998). Základní symboly se opakují a upevňují v čtenářově představě, četné množství prolnutých symbolů a jiných obrazných prostředků však může příjemce zmást a vyvolat nejednoznačnost. Existují symboly tradiční, tzn. biblické, a příležitostné. Ovšem ani tradiční symbol nemusí být jasný a vždy jednoznačný, jeho význam se může v určitých

spojeních pozměňovat. Čtenář musí být neustále v pozoru, aby rozpoznal, že něco označuje cosi jiného.

Symboly rozdělujeme na **biblické**, a to na **starozákonní** a **novozákonní**.

Aluze

Mezitextové navazování a odkazování na známé skutečnosti a vybrané autority je formováno pomocí aluze, narážky. Funguje jako významová narážka na jiný text, jeho část nebo na uměleckou souvislost. Účinek aluzi zajišťuje společná literární zkušenost i společenskokulturní situace autora a příjemce. Je intertextuálním nástrojem a obohacuje text o významy či odkazy textu, na něž naráží. Vymezována je nejčastěji citátem či parafrází.

Existují aluze literární i neliterární (Pavera, Všetická, 2002, s. 18). Literární aluze nejčastěji vycházejí z odkazů na významné autory, díla, události a motivy, které byly zpracovány předchůdci a uznávanými autoritami. Za nejširší zdroj aluzí můžeme v našem případě považovat antické autority a jejich díla a zejména pak biblickou literaturu a texty Otců – sv. Augustina, sv. Ambrože a sv. Řehoře²⁸. Druhý typ aluzí, neliterární, se zakládá na společenském kontextu, který lze dobře pochopit jen v dobových souvislostech. Tyto aluze mají svůj smysl tudíž jen v určitém historickém období.

Tvůrce textu užívá aluzi přímo či nepřímo – vědomým navázáním na starší text a užitím citace, nebo podvědomým odkazem, aniž by tak činil záměrně. V kázáních nalezneme mnoho aluzí přímých, jelikož autoři často jmenují ty, jejichž výroky přeformulovali.

---

²⁸ Sládek ovšem uvádí, že většina kazatelů vycházela ze středověkých a novověkých příruček, v nichž byly mnohé přepisy a nepřesnosti, proto nemůžeme všechny citáty považovat za díla Otců, příp. za autentický zdroj; srov. *Svět je podvodný verbíř*, Praha 2005, s. 16.

2. Tropy jako prostředek estetického působení v kázáních

Metodologická kapitola

Našimi východisky se staly několikere metodologické postupy – excerpce, analýza, syntéza. Při excerpci jsme se snažili pečlivě si kázání přečíst a pokud možno nalézt všechny obrazné prostředky. Roztřídili jsme si je do jednotlivých skupin. Z nich jsme zvolili pro každý obrazný prostředek co nejvíce vhodných a zajímavých příkladů, které uvádíme v rozboru. Detailně se věnujeme třem kázáním, se zbylými pěti pracujeme stejným způsobem, ale s menším počtem příkladů, obrazné prostředky uvádíme u každého autora maximálně po třech příkladech, ostatní zahrnujeme do statistiky. Ve shrnutí posléze uvádíme tři nejpočetnější obrazné prostředky a tři nejčastější řečnické figury. Osobnosti kazatelů připomínáme na začátku rozborů.

V analytické části se chceme věnovat všem devíti kázáním a konceptu jednotlivých kazatelů. Struktura kázání se drží obvyklého postupu, jehož částmi jsou úvod, vyložení tématu, odůvodnění a proslov či závěr. V kázáních se soustředíme na obecné obrazné rysy, jež jsme si vytkli na základě Bečkových (NŘ, 1971) a Hrabákových návrhů (Praha, 1977). Pomocným materiálem se nám stane i výše zmíněná práce Edvarda Lotka (Olomouc, 2004). Blíže se zaměříme na tři vybraná kázání, abychom na nich ukázali bohatý rejstřík obrazných prostředků, z něhož barokní kazatelé čerpali svou inspiraci. K hlubší analýze zvolíme texty *Hortus conclusus: Zahrada (skrze Mlčenlivost) zavřená sv. Jan Nepomucký, Růže zlatá a Medotekoucí sláva na hoře Libanu, Tj.: Divotvorec Nepomuci svatý Jan*. Případá nám důležité podat i krátké zmínky o jednotlivých autorech čerpající z *Knihopisů českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století* (Díl II., Část I.–IV., VII.).

Začínáme s obraznými prostředky názornými, tj. nejprve s přirovnáními, které se hledají v textech nejsnáze. Obsah nalezených příběhů, parabol, stručně popisujeme jednou až dvěma větami. Následují metafory, metonymie, synekdocha a antonomázie, perifráze, aluze, personifikace a antropomorfizace, oxymoron nebo paradox, antiteze, alegorie. Poslední z nich jsou symboly. Texty vynikají mnoha zajímavými biblickými symboly. Pro snadnější orientaci je nejprve rozdělujeme do různých věcně-tematických

skupin, následně je seřazujeme abecedně a posléze vysvětlujeme za pomoci slovníku Manfreda Lurkera (Praha, 1999), jenž je naším hlavním zdrojem, a proto uvádíme pouze strany. Doplňující informace čerpáme ze slovníků Udo Beckera (Praha, 2002), označujeme je zkratkou Beck, a ze slovníku Jana Royta a Hany Šedinové (Praha, 1998), u nichž používáme zkratku Royt. Symboly mohou mít různý výklad podle Starého (SZ) i Nového (NZ) zákona, což také uvádíme příslušnou zkratkou v závorce za vysvětlivkou. Symboly, které se budou opakovat v několika kázáních, uvádíme u prvního nalezeného jen jednou, dále je podruhé nevypisujeme, pouze zmiňujeme statisticky. Z dalších názorných obrazných prostředků jmenujme katachrézi či parentezi. Řečnické prostředky jsou z řady sugestivních či emfatických, následují dramatické a ozdobné. Všechny obrazné prostředky z těchto kategorií seřazujeme abecedně.

V neposlední řadě se pokusíme na základě syntézy zhodnotit jednotlivá kázání, bohatost uměleckých prostředků a to, zda a jak s nimi dovedli jmenovaní kazatelé naložit. Přihlédneme i k tomu, jaké obrazy se opakují, které prostředky či motivy byly nejčastěji zmiňované.

Jednotlivá kázání jsou bohatá nejen na prostředky obrazné, nýbrž i na pokusy o rým, které též pro zajímavost uvádíme i s příklady.

Citace, příklady a delší větné úseky dokládáme společně se stránkou, na které jsme je našli. Užíváme číslování stránek podle dostupného materiálu, buď v originálním tisku, nebo pomocí tzv. paginace²⁹. Jednotlivá slova uvádíme pomocí výčtů, u nichž už stránky nepíšeme. Příklady zkracujeme podle potřeby, na vyňatou část upozorňujeme pouze tehdy, pochází-li z prostřední části věty či spojení.

Při transkripci postupujeme podle Zásad transkripce českých textů z barokní doby od Josefa Vintra (*Listy filologické* 121, 1998, s. 341–346) s určitými změnami a úpravami uvedenými níže. Snažíme se totiž zachovat co nejvíce dobových rysů. Respektujeme hláskové změny. Digrafy a zvláštní znaky přepisujeme: *cz–č,c*; *ſ ſ–š*, *qu–kv*, *rz–ř*, *th–h*, *ti–t'*, *w–v*, *g,y–j*, *koncové j–í*, *začáteční v–u*, *au–ou*, *Cž–Č*, *Rž–Ř*. Zdvojená písmena také zjednodušujeme, pokud ale mají morfologickou funkci, ponecháváme je. Velká či malá písmena píšeme novočesky, u náboženských termínů dodržujeme Vintrovy zásady a užíváme písmena velká. Pracujeme nejen s metaforami,

---

²⁹ Paginace je označení stránek knihy či dokumentu pořadovými čísly; srov. Kopecký, *Úvod do studia staročeských rukopisů a tisků*, Praha 1978, s. 74.

ale i se symboly, proto jsme se rozhodli ponechat velká písmena na rozdíl od Vintra i u důležitých apelativ. Pauzy neoznačujeme. Interpunkci se snažíme dodržovat podle současného syntaktického pravopisu, aby bylo větné či souvětňné spojení pro čtenáře pochopitelnější. Zachováváme psaní *i* nebo *y* podle originálu, pouze po hláskách *c*, *z*, *s*, *š* dodržujeme dnešní pravopis. Shodu podmětu s přísudkem jsme upravili podle dnešní pravopisné kodifikace. Kvantitu píšeme také podle originálu. Stejně tak ponecháváme originální tvaroslovné odchylky. Rozhodli jsme se nezměnit ani originální protetické hlásky, souhláskové skupiny, předložky a předpony *s*, *z*, *s-*, *z-*. Kázání, která jsou již z výborů transkribována, ponecháváme v té podobě. Překlepy a chyby z Lifkova výboru (Kostelní Vydří, 1995) automaticky opravujeme.

2.1 Koncept obrazných prostředků jednotlivých kazatelů

Svatý Jan Nepomucký byl v barokní době, a zejména po svém svatořečení, často vzpomínaný světec. Kazatelé jej připodobňovali např. *k hvězdě*, *k zlaté růži*, *k manně nebeské*, často byl přirovnáván také *k panně* vzhledem ke své panenské čistotě, kterou mu přisuzovala legenda. Důležitým symbolem se stal i jeho neporušený jazyk, když podle legendy odmítl prozradit zpovědní tajemství královny Johany. Stal se ochráncem všech potřebných, zázračně narozeným dítětem a příkladným knězem. Jeho sláva se díky kazatelům šířila dále za hranice české země, až do vzdálených oblastí Jižní Ameriky. Bývá připodobňován k mučedníkům a k prorokům, také k apoštolům a k spasitelům. Kazatelé šířili jeho obraz coby zázračného dítěte, vzorného ministranta a kněze neústupného ve své víře a miláčka božího (srov. Sládek, 2005, s. 260–261).

2.1.1 Patricius Michael Auspitzer – *Hortus conclusus: Zahrada (skrže mlčenlivost) zavřená, sv. Jan Nepomucký*

První kázání, kterému se detailněji věnujeme, je text **Patricia Michaela Auspitzera** *Hortus conclusus: Zahrada (skrže mlčenlivost) zavřená, sv. Jan Nepomucký*. Kázání pochází z roku 1730, vyšlo tedy již rok po Janově svatořečení. Vytištěno bylo v Starém Městě Pražském u Karla Jozefa Jeřábka. Stránky zde čísujeme pomocí paginace, kterou byl náš původní tisk kázání označen.

Patricius Michael Auspitzer (29. 9. 1692 v Raduni u Kylešovic ve Slezsku – † 3. 2. 1739 ve Velké Vsi v okrese Žateckém), uváděný též jako Auspicer, byl v roce 1716 v Olomouci vysvěcen na kněze, o rok později vstoupil do řeholního kláštera lateránských kanovníků. Roku 1721 se stal magistrem filosofie na univerzitě v Praze a posléze o dva roky později dosáhl titulu profesora filosofie na řeholním učilišti. Bohosloví přednášel od roku 1727. Byl jmenován roku 1730 novicmistrem kláštera na Karlově a za tři roky se stal administrátorem ve Velké Vsi v okrese Žateckém, od roku 1736 zde byl i farářem (Tobolka, 1939, s. 283).

Auspitzerovo kázání vystavělo obraz světce na základě legendy o jeho mlčenlivosti a zachování zpovědního tajemství. Oslavuje ctnostného světce, jenž učinil mnoho zázraků.

Hortus conclusus je text bohatý na celou škálu obrazných prostředků. Světce popisuje pomocí přirovnání a metafor jako *zahradu zavřenou, chráněnou, mlčenlivou, čistou a panenskou, jako kněze, který neporušil slovo boží a svou čest*. Protiklady k němu hledá v biblických i legendických příkladech zahrady stvořené rukou lidskou, zahrady neuzavřené, hříšné. Tím ještě více vynikne jeho čistá krása a neporušenost slova. Časté jsou motivy boha, ale též d'ábla, který je zde symbolizován neřestmi a hadem. Objevují se i zmínky o Panně Marii.

Přirovnání se vyskytovala dosti často, k označení podobnostního vztahu slouží komparátory „**jakožto**“, „**jako**“: *Jan [...] jakožto Zahrada zavřená v mlčenlivosti, jakožto pak panice v čistotě panenské neuvadlý* (2); *budete jako Zahrada bez Vody* ('jako člověk bez Boha, bez důležité podstaty', 3); *v Schránce Oltáře jako pod mračnem skryté aneb v Monstranci jako na Obloze Nebeské spatřil* (4); *Víra Janova byla jest čistá jako Lilium; Náděje jeho pozdvihovala se k Bohu jako Slunečnice k Slunci, směřovala k němu jako Slunečnice náděje* (5); *jako Izaiáš tajil věci od Boha sobě zjevené; slova Izaiášova dobře do paměti jako pečeť do vosku vtisknouce; Pokání jest Svátost...jako jedná pečeť z sedmi pečeti* (6). Autor použil i přirovnání **bez komparátoru**: *Janova k Bohu Láska byla jest vonna Růže* (5). Dalším komparátorem bylo „**nad**“: *Svátost Pokání jest poklad nad poklady* (6). Auspitzer si pro větší názornost vypomohl i **parabolami** ze starozákonních nebo antických vzorů a příběhů. Hovořil o porušení Božího zákona Adamem a Evou, o sedmidenních hodech, které uspořádal král Ušverus (Asverus), o Alexandrovi Velikém a jeho tajném psaní, uvedl i

příběh o Josefovi Egyptském, který se ubránil svodům vdané ženy a neprozradil její hříchy, o hříšných zahradách, které jsou označeny za pravé labyrinty.

Vyskytuje se zde množství **metafor**, již samotný název kázání je metaforický a přímo odkazuje ke zmiňovanému světcí. Jedná se o **metafory neslovesné, substantí**, jsou rozvité, často i nastavované: *Zahrada Zavřená, Jan Nepomucký*. Tento průvodní motiv zahrady prostupuje celým kázáním a autor nám jej celkem 72krát připomíná. Dále *Král všech Zvířat; Duše svatá a bohabojná jest Zahrada Ochranou Božskou zavřená, Zahrada Církev svatá, Slunce Spravedlnosti Krystus Ježíš, Růže jest Srdce Janove, Zámek Zahrady Duše jest mlčení (5); Zámek její byl mlčení (6); Figúra Spovědníků Jozef, Zrcadlo Spovědníků Sv. Jan Nepomucký; Strom bobkový jest znamení Vítězství (6)*. Víra je metaforizována jako *oheň lásky*, který přemohl živelný oheň (6). Dalšími typy jsou **metafory slovesné, činnosti**: *uchýlil se do Údolí Lilijového 'zemřel' (2); (země) obláci Roucho zelené; Země travičku vydala; padli do Soudu (3); (ženich Nebeský) pase se mezi Liliemi 'má své zalíbení v mučednicích' (4); on jakožto věrné Dítě Matky Církvě svaté Mlékem jejím tak napájen byl (5)*.

Synekdocha pars pro toto: Oko lidské obveseluje; V Máji začínají Stromové oplývati hojným listem (3); když na krásné věci patří oko naše, když divné věci slyší ucho naše (4).

Antonomázie: Nebeský ženich 'Bůh'; k Ježíši Kristu Mesiáš Syn Boží (6).

Perifráze: Adam a Eva, první Rodičové naši (3); k Panně Marii se vážou následující: byla Pannou před porodem, Pannou při porodu a Pannou po porodu (4), čistá a neposkvrněná Rodička Boží Maryje Panna (5); barva Nebeská 'modrá' dominuje u Krista a Panny Marie, je barvou nebe; barva Panenská 'čistá'; barva Koruny Královské 'zlatá'.

Kázání nepostrádá ani **aluze** týkající se církevních autorit či autorit Písma nebo **aluze biblických míst: Egyptské Theby. Starozákonní aluze** uvádíme výčtem a jsou následující: *Adam a Eva, Král Ušverus (Asverus), Královna Vasthe (Vašti), Izaiáš Prorok, Jozef Egypťský, Manželka Putyfarova, Danyel Prorok, čistá Zuzanna, Lid Izrahelský, Davidova dychtivost, Šalomoun (Z Písni Šalomoun)*. Používá i upomínku na jednotlivé charakteristiky **starozákonních, novozákonních a církevních autorit: zachoval Víru Abrahamovou, Náději Izákovou, Sílu Jakobovou, Lásku Augustýnovou, Stálost Pavlovou (5); Novozákonní aluze** se týkají apoštolů, sv. Pavla (jeho List K

Římanům), sv. Lukáše. Také jsme našli aluze na osoby z antických dějin. Upomínka na **antické autority**: *mlčení Pythagorické, Alexandr Veliký, jeho dvořenín Ephaestion*. **Aluze na římské, raně i pozdně křesťanské básníky, historiky a učence**: *Horatius, Ovidius, Plinius, Plutarchus, učenec Cornelius, vysoce učený Beda, sv. Augustýn, Richardus S. Victore (Richard of Saint Victor), S. Izidor Biskup, Mantuánský Veršovec*. Autor využil dokonce i **aluzi z období Římské říše a dějin Francké říše**: *Císařové Římští* (6); *Králové francští, kteří začínají od Clotaria toho jména třetího, až do Pipia* (3). Auspitzer použil také **aluzi společenskou**: *Staré a známé pravidlo jest* (6).

Antropomorfizace (personifikace): *Nové časy přišly zase* (3); *touží a omdlelá Duše má po Síních Páně* (4); *obořila se Řeka na Dům a nemohla s ním pohnouti; a po Smrti mluví Jazyk Jana* (6); *Echo mé v této Zahradě odpovídá* (7).

Vyskytl se i **paradox**: *trpké jahůdky; byla Pannou před porodem, Pannou při porodu a Pannou po porodu* (4); *Oheň Lásky přemohl vodu; Vody mnohé nemohly uhasiti Lásky, aniž Řeky zatopí ji. Nemohly uhasiti Oheň Lásky mnohé slzy [...] aniž jej uhasiti mohla Řeka Moldava* (5).

Antiteze³⁰: *místo obveselení jest samé zarmoucení, místo Ovotce sladkého jesti' vnada všeho zlého, [...] místo radosti chlípné žádosti, místo lahůdky trpké jahůdky; (Zahrady) Jsou vystavené jak pohodlnému, tak nevhodnému, jak tichému, tak bouřlivému povětrí* (3); *brzo do okrouhlosti, brzo do čtyrhrannosti, brzo do obdlouhlé, brzo do obširné figury uvádí* (4); *Naděje [...] všecken zármutek obracuje v potěšení* (5).

Bajky: o orlovi, který pečuje o své orlíčátko a vynáší je vzhůru ke slunci, stejně jako církve křesťanská pečuje o své věrné *Mezi Životčichy pernatými jest Orel zraku tak dokonalého, že se až k samému Slunci pozdvihuje a snáší* (5); o lvu, který je právem nazýván králem zvířat pro svou sílu *Lev má před jinými Zvířaty toto nadání, že jest od přirozenosti obzvláštní silou zaopatřený, skrze což jiným Zvířatům k strachu a hrůze jest* (5).

Auspitzer pracoval zvláště náboženské **symboly**, dal si na nich opravdu záležet, v jeho kázání se jich vyskytuje nepřeborné množství. Nechybějí ani mučednické symboly, skrze něž přirovnává kazatel světce k utrpení a k vykoupení lidstva Ježíšem Kristem.

---

³⁰ Antiteze = klade do protikladu dva pojmy nebo soudy; srov. Lotko, *Kapitoly ze současné rétoriky*, Olomouc 2004, s. 106.

Symbole z přírody živé: *Had pekelný* – vylézá z dutin a z neproniknutelných houštin, zdá se, že náleží do podsvětí, první biblická zmínka uvádí jako jeho hlavní znak lest, rozeklaný jazyk je spojen s licoměrností a klamavými sliby (SZ); symbol temných, pekelných mocností, ztělesnění ďábla (NZ, s. 64–65); ***Kořen*** – počátek, neviditelný prazáklad všeho, co vzniká, zakořenit, zapustit kořeny znamená napojit se na zdroj života, poznat moc Boží (SZ, s. 109); ***Ovotce*** – plod je produktem pozemského prospívání a viditelným znakem božského požehnání, je symbolem plodnosti a života (s. 193). Jelikož volí autor motiv zahrady, váže k ní symboly nejrůznějších **květin**, které byly oblíbené, z nichž každá má svůj specifický význam. Po vzniku rostlinné říše se vyvíjejí i ***Biliny***, které náleží do Božího plánu stvoření. Nový zákon poukazuje na vnitřní růst, rostliny jsou symbolem dávání a hloubky života, vzrůst jim dává Bůh. Mohou se stát obrazem člověka. V legendách ukazuje vzrůst, pučení a kvetení za nezvyklých podmínek na světcovu sílu (s. 219–221); ***Hyacint*** patří mezi rostlinstvo Mariino (Royt, s. 83); ***Fiala (viola)*** vyznavačů je mariánským symbolem, značí pokoru (s. 129). ***Karafiát*** je symbol panenství, svým členitým květem připomíná Kristovy hřeby, poukaz na jeho utrpení (Royt, s. 85); ***Kvítí*** může být poslem jara a naděje, ukazuje k nadpozemské slávě, je pozemským odrazem nebeské blaženosti (s. 128–129); ***Lilie*** je pro svou bílou barvu znamením čistoty a božského světla, vyvolenosti a milosti, též stálé a dokonalé víry (s. 133); ***Narcis*** je spojen se symbolikou zrození a představou smrti jako spánku, může být i symbolem negativním a značí sebelásku a sobectví (Royt, s. 87); ***Růže*** je královna květin, znamená Královny nebeské, patří mučedníkům a je i mariánským symbolem, značí neuhasitelnou lásku a trpělivost (s. 129); ***Slunečnice*** patří mezi rostlinstvo Mariino, obrací se ke světlu, proto je přirovnána k duši obracející se ke Kristu (Royt, s. 92); ***Tulipán*** je jako drahý obchodní artikl symbolem rozmařilého způsobu života (Royt, s. 93). Symboliku květin Auspitzer též sám objasňuje přímo v textu, připojuje výraznou charakteristiku vlastnosti, jež symbolizují: ***Fiala tichosti a poníženosti, Karafiát pobožnosti a horlivosti, Tulipán rozjímání a považování božských tajemství, Narcis ctnostných příkladů a dobrého naučení, Jericho (růže z Jericha) stálého bdění a vroucné modlitby*** (4), ***Lilium stálé a dokonalé víry, Slunečnice nepohnutelné naděje, Růže neuhasitelné lásky*** (6). Květiny jsou však někdy spojovány s negativními konotacemi. Avšak sv. Jan Nepomucký je *květ neuvadlý, stále kvetoucí a voňavý*. Vedle voňavých květin využívá Auspitzer i další přírodní motivy,

symboly se stávají **keře a stromy**: **Myrrha** – hořká a aromatická pryskyřice z balzámovníku, je známá skrze svou libou vůni a hojnost nebes (SZ); zdůrazňuje hořkost její chuti a je zde symbolem utrpení, mučednictví a smrti (NZ, s. 152–153); **Ratolest** – v ní se skrývá budoucí důležitá role, vyroste z ní mohutný strom (s. 216); **Strom** – strom života a strom poznání (SZ); plodné či neplodné stromy jsou narážkou na dobré i zlé lidi (NZ, s. 250); **Trní** – divoce rostoucí ostnaté rostliny jsou symbolem trestu za hřích Adama a Evy (SZ); apoštol Pavel srovnává odpadlíky od víry se zemí, která rodí jen trní a bodláčí, brání vyklíčení dobré setby, každý hřích je trnem, díky doteku Božímu se stal symbolem vykoupení, viz trnová koruna Ježíšova (NZ, s. 277–278). Výběr přírodních entit autor dále upřesňuje: **Strom myrrhový vydává z sebe šťávu ostrou s hořkostí smíšenou, a proto mučednictví a smrt vyznamenává, [...] Strom bobkový jest znamení vítězství** (8). Seznamujeme se též se **symboly zvířat**, v nichž Starý zákon vidí Boží stvoření a vlastnictví, Nový zákon přisuzuje Kristovi vládu nad zvířaty. Za křesťanskou láskou ke zvířatům stojí poznání, že jsou Božími stvořeními a byly, stejně jako člověk, stvořeny Boží rukou (s. 324–325): **Lev** se vyznačuje nezdotatelnou silou, má majestátní krok a silný řev, „král zvířat“, v Bibli kolísá obraz lva mezi dobrým a špatným významem, stal se symbolem propasti, podsvětí (SZ); v apoštolských listech je znakem mocí temnoty (NZ); středověk jej chápe jako symbol ochránce (lev spí a zároveň bdí), jeho řev dokáže vzkřísit mrtvé (s.131–132); **Orel** – král ptactva, přebývá u bohů v nebi, mocný pták, obraz síly a vytrvalosti, symbolizuje Boží soud (SZ); symbol věřících kolem mrtvého a zmrtvýchvstalého Krista, připomíná vzkříšení (NZ, s. 178–180). Mezi zvířecími tvory se vyskytují také protivníci Boží: **Drak** – nápadný je jeho vztah k moři, zaměnitelný s hadem, značí chaos (SZ); symbol Božího protivníka, pokouší se zabránit Mesiášovu dílu, monstrum (NZ, s. 53–54).

Symbole z přírody neživé: **Blesk** – Bůh jej posílá z nebe, aby uvedl nepřátele ve zmatek, jeho hněv tak zasáhne bezbožníky (SZ); forma zjevení samotného Ježíše Krista i obraz trestajícího Boha (NZ, s. 32); **Kamínek řeřavý** – očišťuje od hříchů (s. 78); **Moře** – obraz světa, lidstva (NZ); církevní Otcové v něm vidí temnou a hroznou hlubinu, říši ďábla a démonů, církev je loď na moři světa (s. 151); **Oblaka** – viditelný znak Boží přítomnosti, ukazuje se v nich sláva Páně, můžou také symbolizovat pozemskou pomíjivost a nestálý život svým nepevným tvarem (s. 167); **Oheň** – má dvojí účinek, přináší světlo a teplo, ale také zkázu, symbol božského i démonského,

oblíbený obraz Božího bytí a působení (SZ); obraz Boží lásky v srdci Kristově (NZ, s. 169–171); **Řeka** – přináší půdě úrodu, každá rajska řeka teče do jedné ze čtyř světových stran, Bůh přivádí svou spásu jako řeku, vyschnutí řeky přináší neštěstí, tekoucí voda má léčivou moc (SZ); jeviště důležitých náboženských událostí je nadále Jordán, idea znovuzrození z mateřského lůna vody (NZ, s. 226–227); **Skála** – vysoko čnicí skalisko je znakem Boha, nedobytné pevnosti (SZ); apoštol Petr, symbol neotřesitelnosti, pevné víry, naznačuje vytrvalost a stálost (NZ, s. 235); **Slunce** – vzniklo z Božího slova, vládne dnu, jeho paprsky dopadají na všechno (SZ); Ježíš ho sám využíval jako obraz Boží lásky (NZ, s. 240); **Stín** – útočiště, ochranný stín Boha, poukazuje na pomíjivost všeho pozemského (SZ); ochrana, zázračná síla může působit i skrze stín, také ambivalentní symbol jako temný bratr světla (NZ, s. 248–249); **Voda** – pralátka, bez ní není život, mateřská látka, duch Boží z ní stvořil kosmos, obyčejná voda ve spojení s duchem Božím působí zázračně (SZ); Kristův prostředek spásy, vše umývá a nemusí být umývána, svěcená voda je symbolem duchovní očisty (NZ, s. 302–304); **Východ** – přichází z něj světlo, teplo a život (s. 259); **Západ** – naznačuje chlad, tmou, smrt, zapadá zde slunce (s. 259); **Země** – pro člověka je mateřským klínem všeho živého, vše z ní pochází a navrací se do ní, značí pozemský původ člověka (s. 316).

Konkrétní: Člověk – patří do mikrokosmu, časté je přiřazování částí těla k jiným oblastem (k zemi, ohni, vzduchu, vodě); atribut evangelisty Matouše (NZ), stvořen podle božího obrazu (Beck, s. 43); **Dům** – Boží místo, v širším smyslu je jím izraelský lid, dům se týká i celé rodiny, rodu a kmene (SZ); domem Božím se stala křesťanská obec, pro člověka je to střed světa (NZ, s. 56–57); **Chrám** – jeruzalémský chrám byl svatým středem celého lidstva, měl kosmický význam (SZ); vlastní chrám tvoří Kristovo tělo, jako příbytek Boží může být vybudován v každém věřícím (NZ, s. 82); **Křídlo** – značí Boží slitovnou lásku a péči, věřící je pod ochranou Božích křídel (s. 120–121); **Labyrint** – symbol již od antiky, značí bludiště (Beck, s. 142); **Lampa** – světlo zahánělo nebezpečné moci temnoty, Bůh se stal lampou, slovo Boží je pramenem světla, lampou se stává i král, světlo života (SZ); symbol bdělosti a připravenosti, víry v neuhasitelné světlo a život (NZ, s. 129–130); **Meč** – po vyhnání z ráje jsou ohnivé meče cherubů znakem dělení, symbol války, strašlivého trestu (SZ); symbol dvojí, života i smrti, záleží na tom, kdo jej vlastní a jak s ním zachází (NZ, s. 141–142); **Město** – Jeruzalém jako střed světa, symbol věčné blaženosti, zde trůní Pán, svaté město (SZ);

namísto starého města nastoupí nové, oproti pozemskému Jeruzalému se staví Boží město (NZ, s. 146–147); **Mléko** – s *medem* patří k atributům rajskeho bytí, je to pralátka života, přichází od Boha, životní zázrak (SZ); obraz základů víry, touha po mléku je rovna touze po spáse, je spasitelné, vykupující (NZ, s. 148–149); **Olej** – polít něco olejem znamená zasvětit Hospodinu, být pomazaný, pomazání značí požehnání, posvěcení, označení před lidmi, symbol ducha Božího, největší vyznamenání od Boha (SZ); obraz milosrdenství, osvětlení a Ducha svatého (NZ, s. 173–174); **Panna** – symbol nevinnosti, její duše je připravená přijmout Boha (Beck, s. 209); **Pečeť** – zapečetění znamená nedotknutelnost vlastnictví, Bůh se ujal člověka jako svého vlastnictví (SZ); křest je svatá pečeť (NZ, s. 189); **Sloup** – i jediný může být nositelem velkého díla a základem celku (s. 238); **Stán** – představa kosmického stanu, svatý stan je odrazem nadsvětského a nehmotného Božího vzoru, chrání, pomáhá (SZ); jsou k němu přirovnány lidské tělo a pozemský život, složení stanu je obrazem smrti, též nebeský příbytek Boží (NZ, s. 246–247); **Studnice** – studny a prameny s tekoucí vodou jsou obrazy tělesného a duchovního posílnění a očištění, zdravou vodu dal Bůh vyvoleným, Bůh sám je zdroj živých vod, pramen spásy, Jákobova studna je obrazem židovství pod Zákonem, studnou se rozumí i životodárný ženský klín (SZ); Kristus je pramen života, pramen napájený pravým učením Kristovým (NZ, s. 252–253); **Trůn** – symbol vladařské důstojnosti, skvostný trůn přísluší Hospodinu, král je jeho pozemský zástupce, také předobraz soudné stolice, role vladařského trůnu a soudné stolice navzájem splývají (SZ); Boží trůn je v nebesích (NZ, s. 278–279); **Věnec** – znak slávy, pocty a radosti, Hospodina, znamená vítězství (SZ); značí věrnost a zdrženlivost (NZ, s. 291–292); **Zahrada Zavřená (Hortus conclusus)** – obraz společenství s Bohem, označuje přináležitost člověka k Božímu pořádku (SZ); místo poslední Ježíšovy modlitby i jeho hrobu, uzavřená zahrada značí Pannu Marii, její neposkvrněné početí a podobenství Božího řádu (NZ, s. 313); **Zrcadlo** – bez vzoru není obrazu, Bůh je nezkalené zrcadlo, obraz dokonalosti, je též znakem marnivosti a sebelásky (SZ); božská moudrost zobrazuje božího Otce, čím více se pohroužíme do obrazu, tím více do nás přejde (NZ, s. 320–321). Autor používá **symboliku čísel**: **Jedna** – toto číslo patří Bohu, neboť ten je jen jeden, původ všeho bytí (s. 43); **Dva** – číslo protikladu a doplnění, párové, polaritou a souladem ukazuje na Boží jedinnost (s. 43); **Tři** – významné a svaté číslo, je spojeno s trojjediným Bohem (s. 281); **Čtyři** – značí

kosmickou celistvost, je to číslo hmotné, pozemské, země se často spojuje s představou čtverce (s. 46–47); **Sedm** – číslo plnosti, dokonalosti, značí Boží chtěnou celistvost (viz sedmý den; SZ); křesťanský středověk v čísle spatřoval naznačené tajemství Bohem stvořeného člověka, je to také ambivalentní číslo (viz sedm svátostí, sedm smrtelných hříchů; s. 227–229). Nápadná je **symbolika barev**. Barvy mají určitý význam, liturgické barvy se vykládají podle symbolického kánonu, který předepsal papež Inocenc III. (tamtéž, s. 26): **Bílá**, barva Panenská – značí čistotu a nevinnost; **Červená** – výraz nezvládnutelných vášní a pudů i bezmezné Boží lásky a Kristovy krve (NZ, s. 41–42); **Modrá**, barva Nebeská – dominuje u Krista a Panny Marie, barva nebe (s. 26); **Růžová** – značí Ježíšovu lásku (s. 41–42); **Stříbrná** – lesknoucí se bělavá barva je znak čistoty a očištění, spojována s měsícem, symbol třibení (SZ); spojená s cennými věcmi, ukazuje na Pannu Marii, symbol pravdivosti (NZ, s. 252); **Šarlatová** – světlá červeně, je dominantní u Krista a Panny Marie, barva ranních červánků, poukazuje na lásku a utrpení Páně (s. 25–26); **Zelená** – značí naději a vyvolenost (s. 26); **Zlatá** – barva Koruny Královské, spojovaná se sluncem, kdo se obrátí k Bohu, dostane zlato (SZ); ukazuje na Krista (NZ); církevní Otcové tuto barvu chápou jako symbol Božího království (s. 319–320). Auspitzer se nevyhýbal ani užití symboliky týkající se **částí lidského těla a jeho přídavných látek**: **Jazyk** – nástroj lidské řeči, může sloužit dobru i zlu, vydává svědectví o nitru člověka (SZ); napomíná k ukázněnosti a k zbožnosti, má se držet na uzdě, nástroj vyznání, zda pravdu, nelze jej umlčet³¹ (NZ, s. 83–84); **Krev** – nositelka síly, je v ní sídlo života, tabuizována, tělo a krev jsou pozemského původu, na krvi obětních zvířat je založena smlouva mezi Bohem a lidem (SZ); Nová smlouva se zakládá na krvi Ježíšově, který vykoupil lid svou vzácnou a čistou krví, jeho krev je symbol vykoupení (NZ, s. 116); **Oko** – otevírá svět, stává se i zrcadlem duše, v 18. století se rozšířil trojúhelník se zářícím okem jako symbol všudypřítomnosti a vševědoucnosti Trojice (s. 171–173); **Ruka** – obraz jednání a dávání i rozdávání, Pánovi stačí konat zázraky pouhým prstem, je symbolem Boží ochrany (s. 221–222); **Srdce** – značí celého vnitřního člověka, zde, v nitru, spočívá pravá podstata člověka, stav srdce určuje člověka (SZ); značí duševně-duchovní střed, víra je jedině věcí srdce, přebývá

---

³¹ V lebce sv. Jana Nepomuckého se 300 let po jeho smrti našel kus živé organické látky ve tvaru jazyka, což se spojovalo s jeho věrností zpovědnímu tajemství; srov. Lurker, *Slovník biblických obrazů a symbolů*, Praha 1999, s. 84.

v něm Kristus (NZ, s. 244–245); **Ucho** – duchovní připravenost, která je hotova se otevřít, naslouchat a uposlechnout; kdo věří v Ježíše, uslyší jeho hlas (NZ, s. 285–286).

Abstrakta: **Hlad** – spojen se žízní udržuje život, v přeneseném smyslu touha po Bohu, hlad a žízeň budou v době spásy utišeny, touha po věčném životě bude uspokojena (NZ, s. 330); **Jméno (Pověst)** – je úzce spjato se svým nositelem, mít jméno znamená něco znamenat, jména prvních lidí vyjadřují jejich podstatu, vlastní jméno označuje osobu (SZ); antický názor o jméně a souvislosti s osudem svého nositele přetrval do křesťanské doby (s. 93–94); **Nahota** – nezahalenost naznačuje absenci pozemských vazeb, je příznačná pro postavení člověka, Adam s Evou se před pádem za nahotu nestyděli, což odpovídalo jejich nevinnosti, poté se stala výrazem nejhlubšího ponížení, znamením chudoby, je také spojena se strádáním a nedostatkem (NZ, s. 158–159); **Ráj rozkoše** – prostorově a časově znamená začátek a také znovu konec (s. 312); **Smrt** – v raném středověku zpodobňována zřídka, jako ošklivý stařec či ošklivá žena, od 14. století převládá podoba kostry (Beck, s. 272); **Vůně** – libou vůní se vyznačuje Bůh, příjemná vůně je znamením Božího požehnání (s. 307).

Svět božský: Království – bylo založeno Bohem a řízené z jeho pověření, tj. království nebeské, království pozemské má zvířecí povahu (SZ, s. 114); **Křížování** – Starý zákon křížování neznal; znamení Boží moci, poslední a nejvyšší znamení vítězství (NZ, s. 122); **Zahradník Nejvyšší** – Hospodin, který stvořil první zahradu v Edenu (s. 312); **Ženich Nebeský** – jeho přítomnost je časem radosti, cudnou láskou v Písmu se rozumí láska mezi Kristem a církví, lidská láska se jeví jako typ vyšší lásky k Bohu a Boha k lidem (s. 161).

Náboženské symboly: Koruna Mučednická – propůjčuje důstojnost a vážnost, v křesťanském umění často splývá s věncem (NZ, s. 108); **Král** – s oficiálním uznáním křesťanské církve ve státě se začal silněji zdůrazňovat vladařský charakter Kristův, panovníci byli jeho místodržícími a přijali pojetí vlády z Boží milosti (NZ, s. 113); **Kříž** – kříž smiřuje dva protiklady, i nebe a zemi, čtyři rozměry kříže naznačují univerzalitu spásy, je však hlavně znakem smrti, jeho ambivalentnost z něj činí i symbol spásy, života a smíření (NZ, s. 122); **Nevěsta Kristova** – podle Augustina je to křesťanská církev, podle Tertuliána panna, v modlitbách ze 7. století Panna Maria (s. 161); **Oltář** – značí spojení s Bohem, obětní místo i znamení setkání s božstvem, symbol celku, sjednocuje věřící, je viditelným posvátným středem (SZ); zmiňován již

jen v symbolickém smyslu, je to svatý stůl Kristovy večeře (NZ); mysticko-morální výklad církevních Otců v něm viděl srdce každého člověka, v kterém plane oběť Boží lásky (s. 177–178); **Serafin (Cherub)** – smíšená bytost, strážce sakrálních center života, ohlašuje přiblížování a přítomnost Boha (SZ); kosmická bytost (NZ); v nebeské středověké hierarchii je rozlišováno devět andělských sborů, na prvním místě jsou serafové (s. 78–79); **Schránka** – zhotovena člověkem má podobnou funkci jako v přírodě jeskyně, skrývá a chrání to, co je uvnitř a co má být utajeno, spolu s horou platí za trůn božstva, je znamením Boží přítomnosti (SZ); předobraz tajemství (NZ, s. 232–233).

Ze sugestivních řečnických prostředků jsme našli **anadiplozi**³²: *v rozličných zemích rozličné stromy a z rozličných stromů rozličné ovotce vyvádí; v rozličných místech rozličné Biliny a v rozličných Bilinách rozličnou moc provádí; v rozličných placích všeliké kvítí, v všelikém kvítí všeliké barvy a v všelikých barvách všelikou vůni plodí* (4); *Honosíme se s souženými: vědouce, že soužení trpělivost působí: trpělivost pak skoušení, skoušení pak nádeje, nádeje pak nezahanbuje* (5). V textu se vyskytovala řada **anafor**³³: *byla Pannou před porodem, Pannou při porodu a Pannou po porodu* (4); *Tajnost ma mně, Tajnost ma mně; tajil nepravost její, tajil nevinnost svou; jako jedná pečet z sedmi pečetí, jako svícen z sedmi svícnů, jako lampa z sedmi lamp; Spověd uzdravuje, Spověd ospravedlňuje, Spověd odpuštění hříchů daruje* (6). Často tvořily celé **větné řetězce**: *Mezi třemi příjemnými Díly Roku, který může býti Člověku příjemnější jako Jaro? mezi třemi libými Měsíci Jara, který může býti libější jako jest Měsíc Máj?; Pryč s Zahradou, v niž místo obveselení jest samé zarmoucení, [...] Pryč s Zahradou, v nižto místo, [...] Pryč s Zahradou, v nižto samé neřesti, [...] to jest pravý Labyrynt* (3); *Země jeden z čtyř živlů živel, [...] v rozličných zemích rozličné stromy a z rozličných stromů rozličné ovotce vyvádí; [...] rozličnou moc provádí; [...] všelikou vůni v květu plodí* (4); *Kdo nás odloučí od Lásky Kristove? Zdali soužení? Zdali úzkost? Zdali hlad? Zdali nahota? Zdali nebezpečenství? Zdali protivenství? Zdali meč?* (5); *Přijďte a pod stínem mým odpočiňte. Přijďte, kteří jste od zlých jazykův uštípani a pod stínem mým odpočiňte; Přijďte, kteří jste pomlouvani a pod stínem mým odpočiňte;*

³² Anadiploze = opakování slova na začátku věty, které se vyskytovalo v koncových pozicích předcházející věty; srov. Lotko, *Kapitoly ze současné rétoriky*, Olomouc 2004, s. 99.

³³ Anafora = opakování stejných slov na začátku sousedních vět; srov. tamtéž.

Přijďte, kteří jste na Cti utrhani a pod stínem mým odpočíte (7). Častá byla také enumerace³⁴: usmrcený, oslavený, za Svatého vyhlášený (1); do Zahrady se ubírám, s Zahradou se obírám a v Zahradě Kvítí zbírám; potěšení, zalíbení, vyražení mají (3); (věci) které rozum náš převyšují, které vůli naši obveselují, které smysly naše nasycují, které srdce naše k milování potahují a vzbuzují (4); Liliový Učitel, Liliový Činitel, Liliový Kazatel; jemu nesluší ani pro zachování svého ani pro zachování Bližního svého živobytí ani pro uvarování jakéhokoliv Nebezpečství ani samé Smrti to nejmenší vyjeviti (5); mluví Jazyk Jana Spovědníka, Jana mlčenlivého, Jana Mučedníka (6); (přijďte) kteří jste uštípani, pomlouvani, na Cti utrhani (7). Epanastrofa³⁵: v všelikým Kvítí mezi rozličnými Barvami, v rozličných Barvách mezi líbeznou vůní (3). Epifora³⁶: Jestliže vál polední větríček chlácholení, neotevřel; jestliže na něj dotíralo horko polední, neotevřel; jestliže zamrskával příval Ortele, neotevřel (6). Dalším prostředkem se ukázalo být hendiadys³⁷: Útočiště a Ochrana; k strachu a hrůzy jest; Duše svatá a bohobojná; nesnáze a těžkosti, pokušení a trápení (3); rostla a rozmáhala se Náděje; Oheň Lásky hořel a plápolal; zhlédl i přečetl všechno, co psal; v mučení a trápení (5); Náměstek Boží, představující a zastávající Osobu samého Boha; na Trůnu vysokém a vyvýšeném; křivě obviněný a zhaněný, neprozradil a neproněsl ji; to jest dílo zbytečné a daremní práce; K tomu cíli a konci nacházím; majíce oni na sobě z ratolesti a listu Koruny (6). Chiasmus³⁸: (zahradu) líbeznou vůni a vonnou libežnost, rozličnou krásnou barvu a barevnou krásu vydávající (5). Z dalších opakujících se prostředků jmenujme nadbytečné vyjádření: byla jest vonna Růže růžovým plamenem plápolající; Srdce plamenem Lásky Boží plápolající (5). Pleonasmus³⁹: schýlila a uchýlila se (3); od Kunstu neb Umění; natura naturata, totižto přirozenost, natura naturans, sám Bůh; má Sympatiji, aneb spolčení (4); jest Symbolum, aneb znamení; v Theologickém aneb Božském Umění se cvičil (5); Kře trnového větví aneb ratolesti (5); Spověd (to jest

³⁴ Enumerace = výčet následujících za sebou jdoucích věcí, vlastností či dějů; srov. Lotko, *Kapitoly ze současné rétoriky*, Olomouc 2004, s. 99.

³⁵ Epanastrofa = opakování stejných slov na konci jednoho a na začátku druhého větného celku; srov. tamtéž, s. 100.

³⁶ Epifora = opakování stejných slov na konci vět; srov. tamtéž.

³⁷ Hendiadys = syndetické spojení dvou synonymních substantiv, sloves, zvyšuje sugestivní působení; srov. tamtéž, s. 102.

³⁸ Chiasmus = syntaktický paralelismus dvou vět, jedna má opačný slovosled; srov. tamtéž, s. 102.

³⁹ Pleonasmus = uskupení souznačných či významově blízkých slov, označují tutéž skutečnost, nadbytečné hromadění synonym; srov. tamtéž, s. 100.

Pokání); *Silentium, mlčení* (6). **Polyptoton**⁴⁰: *nalezli záhubci sami na sebe záhubu, sami Soudcové padli do Soudu* (3); *Země jeden z čtyř živlů živel; slavný Mučedník a divný Divotvorce* (4); *byla vonné silnou vůní Liliium; hodné Jana mlčenlivého mlčení; když tento jedenkrát psaní psal* (5); *Viděl jedenkrát vidění veliké; zatajil tajné provinění, šel raději veřejně do veřejného vězení; jako jedná pečet z sedmi pečetí, jako svícen z sedmi svícnů, jako lampa z sedmi lamp; samorostlými Korunami korunovaná bude* (6). **Polysyndeton**⁴¹: *ani na Růžích ani na Liliích nezchází; v prostřed Růží a Liliium y Slunečnice se nachází* (4); *jemu nesluší ani pro zachování svého ani pro zachování Bližního svého živobytí ani pro uvarování jakéhokoliv Nebezpečství ani samé Smrti to nejmenší vyjeviti* (5). **Syntaktický paralelismus**⁴²: *tak jak jsou byly bez ohrady, tak jsou nebyly bez vady* (3); *co Srdcem věřil, to Ústy vyznával, co Ústy vyznával, to skutky potvrzoval, co skutky potvrzoval, to též jiné vyučoval* (5); *Nebyla žádná tajná Zpověď, nebylo žádných Spovědníků; Jak milá jest Pánu Bohu Svátost Pokání; jak milá jest Pánu Bohu Spověď; jak mile jest Pánu Bohu v Spovědi mlčení, jak milá jest Pánu Bohu Smrt pro tajnost Spovědi* (6). **Rektifikace**⁴³: *Ženich Nebeský mezi Liliemi Panenské Jana čistoty ustavičně se pásl, to jest: své Zalíbení měl* (4); *Tím zámkem, totižto mlčením byla zaopatřena Zahrada zavřená* (5); *Pokání jest Svátost, a to Svátost z sedmi Svátosti; Zámek byl mlčení, a to zámek tak silný* (6).

Z řečnických prostředků emfatických byly časté **apostrofy**, osloveny byly substance živé i neživé: *Nediv se tedy tomu, Duše Křesťanská* (3); oslovení nepřítomného Boha *Oznam mi, jehož miluje Duše má: kde paseš, kde ležíš opoledni; Pane, nakloň Nebes svých a zstup* (4); oslovuje také přírodniny: *Vás, o Stromé Bobkový, vedle něj Stromé Myrhový, Vás jsem si dnes vyvolil* (6). Nechybí ani obrat k posluchačům: *Přijďte a pod stínem mým odpočiňte. Přijďte, kteří jste od zlých jazykův uštípani a pod stínem mým odpočiňte; Přijďte, kteří jste pomlouvani a pod stínem mým odpočiňte; Přijďte, kteří jste na Cti utrhaní a pod stínem mým odpočiňte* (7). K dalším

⁴⁰ Polyptoton = opakování téhož slova v jiné gramatické formě; srov. Lotko, *Kapitoly ze současné rétoriky*, Olomouc 2004, s. 100.

⁴¹ Polysyndeton = opakování spojek, zejména souřadících, nadbytečné množství spojek ve větě; srov. tamtéž, s. 101.

⁴² Syntaktický paralelismus = opakování stejných nebo podobných syntaktických konstrukcí po sobě následujících; srov. tamtéž.

⁴³ Rektifikace = v textu použitý výraz se koriguje, upřesňuje; srov. tamtéž, s. 102.

emfatickým prostředkům patří v kázání **exklamace**⁴⁴: *Pryč s Zahradou!* (3); *O! jak vonné jest to Lilium stálé a dokonalé Víry. O! jak vážná jest ta Slunečnice. O! jak krásná a barevna jest ta Růže. O! jak silným zámkem jest zaopatřená tato Zahrada* (5). K udržování pozornosti slouží **řečnické otázky**⁴⁵: *Mezi třemi příjemnými Díly Roku, který může býti Člověku příjemnější jako Jaro? mezi třemi libými Měsíci Jara, který může býti libější jako jest Měsíc Máj?* (3); *Kdo nás odloučí od Lásky Kristove? Zdali soužení? Zdali úzkost? Zdali hlad? Zdali nahota? Zdali nebezpečnost? Zdali protivenství? Zdali meč?* (5); někdy otázku přímo uvádí: *Nyní mně Otázka nastává: jaký jest ten zámek, nimžto jest ta Zahrada zavřená* (5). Jelikož se jedná o kázání z 18. století, vyskytovalo se zde množství inverzí⁴⁶, které však nepovažujeme za zvláštní prostředek, protože značí běžný, dnes již archaický jazyk tehdejší doby.

Z dramatických řečnických prostředků vybíráme **dubitaci**⁴⁷: *Kdo nás odloučí od Lásky Kristove? Zdali soužení? Zdali úzkost? Zdali hlad? Zdali nahota? Zdali nebezpečnost? Zdali protivenství? Zdali meč?* (5). Auspitzer často užívá **gradaci, klimax**⁴⁸: (zahrada) *v nížto samé neřesti, po neřesti neštěstí, po neštěstí bolesti, po bolesti samá Smrt; zasluhuje, aby [...] zvolená, všimaná a ctěná byla* (3); *byla Pannou před porodem, Pannou při porodu a Pannou po porodu* (4); *jeho trpělivost přemohla pohružky, žalář, ohněm pálení, i samou Smrt v Mučedlnictví; utopení, usmrcení a mučedlnictví jeho* (5); *Spověd uzdravuje, Spověd ospravedlňuje, Spověd odpuštění hříchů daruje; Nic se nenašlo, coby jej bylo otevřiti, porušiti aneb skaziti mohlo* (6).

Pod ozdobné řečnické prostředky spadá **eufemismus**⁴⁹: *uchýlil se do Údolí Lilijového 'zemřel'* (2), *chlípná žádost*.

Objevili jsme mimo jiné i sentenci podobnou **rčení**: *Do Zahrady kvítí plné kvítí nositi a do studnice pramenité vodu liti jest dílo zbytečné a daremný práce* (6).

---

⁴⁴ Exklamace = zvolání, vyjadřuje emocionální vztah mluvčího k obsahu výpovědi; srov. srov. Lotko, *Kapitoly ze současné rétoriky*, Olomouc 2004, s. 102.

⁴⁵ Řečnická otázka = formální, zdánlivá otázka, na kterou se nežadá odpověď; srov. tamtéž, s. 104.

⁴⁶ Inverze = obrácení obvyklého pořádku slov; srov. tamtéž.

⁴⁷ Dubitace = dramaturgická otázka, klade ji řečník sobě i posluchači, předstírá váhání, obrací se k publiku; srov. tamtéž, s. 109.

⁴⁸ Gradace = hromadění slov do řetězců, klimax význam zesiluje, antiklimax význam zeslabuje; srov. tamtéž.

⁴⁹ Eufemismus = nahrazení drsného výrazu nebo výrazu budícího nepříjemné konotace výrazem jemnějším; srov. tamtéž, s. 111.

Patricius Auspitzer se snažil své kázání vystavět i na zvukové souhře, líbivosti a dobrém poslechu. Patrná je jeho snaha o poetismy, proto užívá **rým**: *Stromové se zelenají, List na sebe přijímají; Všecko zas kvete v tom čase, Nové časy přišly zase* (3); *Vás já, o Stromé Bobkový, vedle něj Strome Myrhový, Vás jsem si dnes vyvolil, bych z Vás Svatýmu Janovi, Slavnému Mučedníkovi, pěkný Věnc spůsobil* (6).

2.1.2 Jan Ritter – *Růže zlatá*

Kázání druhé pochází od **Jana Rittera** a jmenuje se *Růže zlatá*. Vyšlo také v roce 1730. Při rozboru vycházíme z výboru žďárských barokních kázání *Medotekoucí sláva na hůře Libanu* (Kostelní Vydří, 1995), jehož editorem je Bohumír Lifka. Text je již transkribován do současné češtiny, používáme tedy jeho normu, ač je v leččem odlišná od naší původní. Číslování stránek dodržujeme podle originálního textu.

Jan Ritter (1694 – † 6. července 1743) byl doktor bohosloví a kanonického práva, apoštolský protonotář, kanovník staroboleslavský. Později i profesor bohosloví v arcibiskupském semináři, též přisedící arcibiskupské konsistoře. Od 24. února 1737 působil jako metropolitní kanovník v Praze a mimo jiné byl staroboleslavským kazatelem a děkanem. Psal česky i latinsky (Horák, 1961, s. 424).

Ritter vychází také z legendy o mlčenlivosti sv. Jana Nepomuckého, spatřuje v něm *poklad církve svaté, zlatou růži*. Opět se setkáváme se symbolikou kvítí, která byla v baroku tolik oblíbená a výmluvná. Atribut *zlatá* značí nejvyšší ocenění. K dalšímu častému symbolu, který se vyskytoval v barokních kázáních oslavujících světce, patří *hvězda*. Obrazné prostředky užívané tímto kazatelem jsou velmi bohaté.

Kázáním několikrát, přesněji řečeno 6krát, prostupuje první **přirovnání**: *(Kvísti) Jako růžový květ ve dnech jarních* (133). Dalšími přirovnáními s komparátorem „**jako**“ byly: *druhý jest jako obraz, a umrtvená tvář svatého Antonína poustevníka; chtít být spatřen (v té kráse) jako v zrcadle; pro naše spasení, jako tichý beránek poslušný byv až k smrti* (133); *byli jsou času zimního stromové jako umořeni, a kvítí jako zahrabané; jest je jako z mrtvých vzkřísil; kvěsti budou jako lilie; vydají vůni, jako vůni balzámu; skrze kterého, jako skrze krásný kvítek Bůh oslaven býti chce, jako skrze růži zlatou, církev svatá obdařena byla; Ambrož jako užitečná, zvučná včela bude; u vidění jej spatřila, jako by ve svém životě štěně nosila* (134); *jazykem svým jako hořící svíci*

lásku k Bohu, a bližnímu, v srdcích lidských rozpálí; byl jako hvězda jasná; řeholní synové, jako včelí rojové, Bohu chvály konali (135); to dítě bude jako krásná růže na poli církve svaté; jako rozpálený serafín sloužiti bude; jako oheň jiný živly, tak on vtípem a učeností převyšovati bude; ten chrám bude jako brána zlatá (136); jako růže jest se proměnil, byv jako šarlatem na třech dílech potažený (137); byl jest jako Růže zlatá posvěcená (138); byl jako Růže zlatá k ozdobě (139); Ty jak Růže zlatá slavně se skvíš a raduješ (140). V tomto kázání je schováno několik zajímavých **parabol**, které nám přibližují život svatých Otců. Jedná se o příběhy ze života svatého Antonína poustevníka, který moudrost a knihy hledal v přírodě, paraboly o narození svatého Ambrože, Františka Serafinského a Otce Dominika, u nichž se ještě před narozením nebo v raném věku nemluvnat ukázaly rysy budoucích světců a vyvolených božích.

Metaforu neslovesnou, substance nese již samotný název kázání, **Růže zlatá**. Motiv **růže**, **zlaté**, **svaté růže**, **vejhradní** nebo **tajemné** i **pomucké** se v kázání opakuje celkem 69krát; **růže nebeská** je 'Panna Maria' (136); **skrytý poklad zázračný, růže jistě zlatá: jazyk zlatej!** je 'sv. Jan' (137); **růže ursinovská** je papež Benedikt XIII. (138); další metafory jsou: *byv svatý Ambrož obzvláštní světlo* (134); **ohněm lásky** 'vírou' *plápolající putovati bude* (136); **nebeská světla** 'hvězdy' (137). Nalézáme i obdobný motiv uzavřenosti a *neporušeného svatého jazyka* ve smyslu mlčenlivosti **brána zlatá** *v Jeruzalémě vždycky jest zavřená; takové bráně zlaté podobný byl svatý Jan*; světec je **hrad pomoci**, *hrad nevyvratitelný, hrad na věčnost upevněný; učinil Tebe hradem pomoci; být spoluhradem pomoci* (140); metaforické vyjádření rozvedené do souvětí: *on, na způsob velikého světla, těm, již na moři toho světa, bouřlivém a nepokojném se plavící, po ztroskotání lodě, ku břehu milosti Boží a spasení, prostředkem svátosti pokání šťastně vybroditi hledí; v čas bouře a všelikých těžkostí, jasně svítiti, a cestu ukazovati bude* (136); *vy, po širokých cestách, které vedou k strasti věčné, kráčeající odporníci božských přikázání 'hříšníci'; (odvalen) bude kámen zatvrzelé nekajícínosti od srdcí vašich* (139). **Metafora neslovesná, vlastností: ten vrch zelenati se počal, nazývá se Zelená Hora** (135). **Metafora slovesná, činnosti: učinit někoho hradem pomoci** (140).

Metonymie: Jednota (Bůh Otec) zplodila jednotu (Boha Syna), a od jednoty zplozující i zplozené milováním pochází (Oheň lásky), Duch svatý (133); *veškeren svět jest jedna kniha Božství* (133).

Antonomázie: 'Bůh' *nebeský Ženich* (133), *Všemohoucnost božská* (134); *Oheň lásky, to jest Duch Svatý* (133); o Panně Marii *Panenská matka* (134), *Královna nebeská, rodička Boží, nejmocnější Královna* (135), *Růže duchovní Marie Panna* (136); o Ježíši Kristu *Král nebeské slávy* (133), *Spasitel, Pán náš* (134), *poslední Soudce* (139); *Slavnická a Libická růže* (svatý Vojtěch) (134).

Perifráze: *svatý Josef Patriarcha, panický ženich rodičky Boží* (138); *církev svaté všeobecný pastýř 'papež'* (138); na Václava IV. a Karla IV. *syn Karla, slavné paměti císaře a krále Čtvrtého* (140); *nebeské barvy 'modré'* (133); *nebeská světla 'hvězdy'* (137).

Aluze se týkaly církevních autorit, míst i společenských a historických událostí. Objevují se křesťanské aluze na *Trojici božskou*. Ritter jmenoval **křesťanské autority:** *církevní sv. Otce, svatého Otce Augustina, svatého Antonína poustevníka, svatého patriarchu konstantinopolského Jana Zlatoustého, svatého medotekoucího Bernarda, Benedikta římského papeže, toho jména XIII., svatého Ambrože, svatého Františka Serafinského, svatého Otce Dominika, svatého Tomáše Akvinského, řád svatého Dominika, řád křížovníkův s červeným srdcem, římské papeže, pražského arcibiskupa Jana* (Jan Očko z Vlašimi, 1378). **Aluze míst:** *Konstantinopol, Jeruzalém, Nazaret*. **Aluze křesťanských událostí:** *Krista zmrtyýchvstání* (134). Ritter připomíná i **české světcy a historické osobnosti:** *svatého Vojtěcha biskupa a mučedníka Páně, poustevníka Břimotu* (usídlil se na Zelené hoře, znal sv. Vojtěcha), *svatého milého Václava, vůdce a patrona našeho českého*. **Antické aluze** jsme zde našli pouze v jednom příkladě, *mudrc Trismegistos*. Ze **starozákonních** pouze na *božskou Trojici, božského Šalomouna*, z **novozákonních** jsou časté aluze týkající se *Ježíše Krista a Panny Marie*, také se vyskytla jedna na *apoštolskou horlivost* a na *prvotní sv. mučedníky, svatého Josefa Patriarchu*. Autor zůstal v křesťanském evropském a českém prostředí. I z toho důvodu se nám Jan Ritter jeví jako člověk vlastenecky založený, neboť Českou zem často zmiňuje, opírá se o její historii a vyvyšuje její slavné zástupce (sv. Vojtěcha, sv. Václava, sv. Annu). Text nepostrádá ani **společenské aluze**, které se týkají světcova umučení *neporušený svatý jazyk svatě jest mlčel před synem Karla, slavné paměti císaře a krále Čtvrtého* (140), *zázračného pohřbu sv. Jana v kostele sv. Víta, událostí roku 1619, jež Ritter označuje jako smutný, a zmatený čas zpronevěření, a obecného zlého* (137), připomíná rok 1725, *knížete Ferdinanda, arcibiskupa pražského*

a další duchovní, kteří byli povoláni, aby zhlédli zázrak proměny světcova jazyka. Uvádí i památku *hraběnky Eleonory z rodu berkovského*, jež založila klášter duchovních panen Tovarýšstva sv. panny a mučednice *Voršily* (138), jmenuje *Annu Terezii Krebsovou*, po vykonané pobožnosti k světcu zázračně uzdravenou ženu (138), *rod ursinovský*. Vychází i z aluze současné, společenské, když zmiňuje *našeho nejmilostivějšího císaře a krále dědičného, dědice císaře, a krále slavně panujícího, Karla Šestáho* (140).

Personifikace: *Otevřme tedy oči srdcí našich* (134); *vidím očima myslí mé* (136).

Antropomorfizace (personifikace): *nebe i země hlásají a vyznávají, řkouce, učiněny jsme* (133); *žalář a okovy, oheň a muka, skřípec a jiný nástroje mučednictví Jana přemoci nemohly* (136); *tolikero hřiven zlata do pokladu zásluh donášejí duchové andělští; jazyk se jako ozývá a dává slyšeti* (137).

Symbolika kazatelů tohoto období je velice podobná. Nalezli jsme **shodné symboly**, které používal i Auspitzer, ty vyjmenováváme výčtem: *Blesk, Dům, Chrám, Koruna Mučedlnická, Král, Kříž, Lampa (Svíce), Med, Mléko, Oblaka, Oheň, Ráj, Řeka, Serafin (Anděl), Věvec, Vůně, Zahrada, Země, Zrcadlo*. Stejně jako Auspitzer, i Ritter využívá **symboliku barev**, opakuje je: *Bílá, Červená, Stříbrná, Šarlatová, Zelená, Zlatá*. Barvy a vůně přiřknu i různým lidským charakterům – *dobrý skutek jest skutek krásně obarvený, dobrý obmysl dodává skutkům vůni mírnosti a ctnosti příklad* (134); **symbolika čísel** *Dva, Čtyři, Jeden, Tři*; **symbolika květin** *Fiala, Hyacint, Květiny, Lilie, Narcis, Růže, Strom, Tulipán*; **symboly lidských orgánů** *Jazyk, Oko, Ruka, Srdce, Ucho*.

Nově nalezené symboly byly následující, týkaly se květin, zvířat, lidských orgánů.

Symboly z přírody živé: *Amarant* – jinak též laskavec, pro trvalou krásu svých červenofialových květů symbolizuje nesmrtelnost (Royt, s. 82); *Balzám* – kůra tropického keře využívaná k léčitelství, roní aromatickou šťávu, k pronikavé vůni balzámu byla přirovnávána Moudrost Boží (SZ); *vůně* se vztahuje k Panně Marii (NZ, Royt, s. 83); *Beránek* – pro svou prostotu a trpělivost je ovce symbolem zbožného člověka, odpovídá božskému pastýři, také značí plodnost; poddajnost ovce a její závislost na pastýři je obrazem vztahu člověka k Bohu, Bůh pase stádo oveček (SZ);

Ježíš sám sebe chápal jako velikonočního beránka, symbol Krista, bohobojného člověka (NZ, s. 27–30); **Měsíček** – stará léčivá rostlina, zobrazován často na středověkých tabulových malbách, mariánský atribut, symbol spásy (Beck, s. 171); **Včela** – mezi živočichy je sice malá, ale dává to nejsladší, symbol píle a pracovitosti, produkty její práce prospívají všem, oblíbená a vážená, přes svou malou sílu projevuje mnohé dovednosti, obávané pro své žihadlo, mohla se stát i obrazem nepřítele (SZ); roli má ve svém dobrém, blahodárném významu, je symbolem Panny Marie, z níž pochází sladký Kristus (NZ); včelí úl je atributem mnohých kazatelů (s. 289–290).

Symbyly z přírody neživé: **Hvězda** – obraz nebeské krásy, svědčí o Stvořitelově majestátu, symbol zaslíbení (SZ); oznámila Ježíšův příchod, symbol Bohem stvořené kosmické harmonie, také obraz Božího soudu (NZ, s. 76–77).

Konkréta: **Jeskyně** – místo Božího zjevení, úkrytu a záchranu, je vchodem a přechodem do jiného světa, také je místem, v němž je tajemným způsobem splozen život, i obraz podsvětí a místo hrobu (SZ); orientálně-byzantské umění zobrazuje místo Kristova narození v jeskyni (NZ, s. 87–88); **Knih**a – Bůh uchovává jména všech zbožných v knize života, symbol pravdy Božího slova a zaslíbeného života, snědení knihy se rovná přijetí Božího slova do srdce (SZ); kniha života je obrazem pro vyvolení, členové křesťanské obce jsou zapsáni v knize života, v nebi jsou kromě této knihy i jiné, snědení knižního svitku symbolizuje úplné přijetí (NZ, s. 101–102); **Koleno** – klečení je považováno za znamení pocitu viny, jako prosebné gesto i jako výraz vzdání úcty, třesoucí se kolena jsou symbolem strachu a slabosti, člověk pokleká z úcty na znamení, že se podřizuje Boží vůli (SZ); klečící člověk je člověk prosící, odevzdává svého ducha do Ježíšových rukou (NZ, s. 105–106); **Poklad** – může jít o cíl náboženského snažení, Kristus připodobnil nebeské království k pokladu, je obtížně získatelný, skrytý, nenápadný, střežený (Beck, s. 224); **Poustevník** – asketa žijící v neprosté samotě, usiluje o dokonalost a splynutí s Bohem, vedle křesťanství je tento fenomén znám i v židovství (Beck, s. 227); **Poušť** – země smrti, životu nepřátelských mocností, odvrácená strana plodnosti, cesta pouští je symbolem zkoušky a očisty, cesta třibení charakteru, Bůh může po uvážení učinit z pouště úrodnou zemi (SZ); nepřístupná poušť je místem odloučenosti od světa, je domovem zlého, místo zkoušky a zápasu s Božím protivníkem (NZ, s. 202–203); **Poutník** – symbol pozemského žití člověka, které není konečné, představuje jen přechod k jiné existenci (Beck, s. 228); **Ramena** – nosná část

lidského těla, obraz poslušného služebnictví, tvrdá šíje a stažená ramena jsou obrazem neposlušnosti, kdo dobrovolně snáší břemeno Božího slova, zbaví se zátěže na ramenou (SZ); obraz služby a vlády (NZ, s. 214); **Světlo** – není bez něho života, ukazuje se v něm krása a řád přírody, výraz nehmotného, symbol Boží duchovnosti, je nezávislé na existenci nebeských těles, základ vidění a poznání, atribut Božího působení, slitování (SZ); Kristus je mocným světlem proroků, on je právě světlo (NZ, s. 257–258); **Tělo** – charakterizuje tělesný původ, značí lidi, jelikož tělesná žádost zvítězila nad duchem, nemůže Duch Boží zůstat v člověku natrvalo, lidský život je časově omezen, jeho tělo je smrtelné (SZ); tělo a krev ukazuje na nemohoucnost a pomíjivost člověka, značí přirozenost, lidskost, tělesné věci se druží s méněcenným a zlým (NZ, s. 274–275); **Tvář** – může vyjadřovat různé emoce, rozjasnění Boží tváře značí milost a přízeň, vidění Hospodinova obličej má kultický význam, znamená nějakou událost na zemi, kdo se před tváří Boha skrývá, odvrací se od něho (SZ); tvář Páně se obrací proti těm, kteří páchají zlo, věřící zrcadlí na své odhalené tváři zář Páně, vidění Boží tváře se vztahuje k věčnému životu (NZ, s. 283–284).

Svět božský: Nebe – příbytek Hospodina, je Bohem nebes (SZ); Bůh je otec, který je na nebesích, přebývá zde se zástupy andělů, konečný cíl spravedlivých (NZ, Beck, s. 187).

Náboženské symboly: Růženec – souvisí s mariánskou symbolikou, 50 (nebo 150) drobných perel značí tolik modliteb „Ave Maria“, rozdělených po 5 (nebo 15) jednotkách větší perlou, tj. „Otčenáš“ (Beck, s. 248).

Parenteze⁵⁰: *svého času jsa odtud jmenován Joannes de Pomuk (jak i hrobový nápis očitě spatřen ukazuje), Jan z Pomuku; nábožní rodičové [...] prostředkem slibu učiněného (ač v letech již sešlých), rodinu sobě šťastně vyprosili (135); jiné on vtípem a učeností (i též mezi mistry učení pražského) převyšovati bude; vždy věrné kapitule (v jejímžto slavným erbu mezi dvojím černým, zlatý pole se nachází a leskne) přičten byl a přivtělen; při hlavním chrámu Páně svatého Víta na hradě Pražským (kterýžto chrám sám božský Šalomoun sobě posvětití ráčil; a ten chrám záslužně připodoben býti může hlavnímu městu země svaté Jeruzalému) bude jako brána zlatá (136); není tajno, anobř i celé církvi svaté katolické (k čemuž i nekatolických kronická popisování, tomu za*

---

⁵⁰ Parenteze = vsuvka, doplnění dodatečnou myšlenkou, zpřesňuje, osvětluje, hodnotí; srov. Lotko, Kapitoly ze současné rétoriky, Olomouc 2004, s. 107.

pravdu dávající, přistupují: ačkoliv vyznání jich potřebné k tomu není aniž takového tuto pozorují); takto jest vyryto na zlaté nádobě (ve které se ten předražený poklad zachovává) (137); všichni tam přítomní (byvše k bedlivému šetření a dobře rozvážlivému pozorování jeden každý připuštěn) z toho patrného zázraku (jenž i za to od stolice Svatosti papežské potomně uznáno bylo) Boha jsme chválili; na zcela mrtvém rameně (které žádným lidským způsobem uzdraviti lze více nebylo), nad okamžení dokonale uzdravena byla (138).

Sugestivní řečnické prostředky: **anafora:** *přítomný bude Ježíš, přítomná bude Marie Panna, přítomné hvězdy a světla nebeská (137); hrad pomoci, hrad nevyvratitelný, hrad na věčnost upevněný (140).* Některá anafora vytváří **větné řetězce:** *Bud' spoluhradem pomoci! Bud' hradem pomoci našemu králi! [...] Bud' hradem pomoci (140).* **Enumerace:** *neb trojí záslužností, největší; největší v kněžstvu, největší mezi králi, největší mezi mudrci; tak sobě připomíná dnešní poutník, a poustevník, téhož svatého Otce následovník; na kvetoucí stromoví, vonné koření, a krásné byliny i kvítí jim poukázal (133); abychom potěšeni, občerstveni, a osvíceni byli (134); v ctnostech prospívati bude, a v svatosti života, a horlivosti lásky své pravdu víry Kristovy rozšíří; lid žádosti své, potřeby, a důležitosti důvěrně s vroucnými prosbami skládal (135); celé křesťanstvo potěší, občerství, a osvíti; žalář a okovy, oheň a muka, skřípec a jiný nástroje mučednictví Jana přemoci nemohly (136); zdravá, silná, a mocná Růže; měl v erbu svém oheň i kvítí, svíci neb pochodeň, i růži (138); růži k občerstvení, potěšení, a osvícení posvětil, a představil (138, 139); všichni, kteří štěstím, bohatstvím, důstojenstvím, a všelikým prospěšenstvím oplýváte (139).* **Hendiadys:** *v tomto skvostně okrášleném, a slavně vyzdobeném místě; na své zalíbené a utěšitelné poušti; uprostřed moudrých a učených mužův; a jakému cíli a konci Bůh to přiodíti ráčil (133); v kteréžto moc, síla, a sláva Boží nám se zjevuje; jest vzešla, a vykvetla, do ráje nebeského přenesena, a přesazena; bude výborný obraz, a podobenství Spasitele (134); Země česká k oblažení, a občerstvení přišla; včeličky medem, a sladkostí milostí mariánských krmené a napájené byvše, posilňovány a občerstvovány byly (135); ta růžička, vůní, silou, a mocí nebeské růže zase občerství; oheň pravé lásky k Bohu vzbudí a rozšíří; on jako růže zlatá přesazen, a přenesen bude; tajnost vyjeviti nechtěl, a žádným způsobem nevyzradil; na převroucných, a božskou láskou hořících prsecích (136); div a zázrak veliký (137); k bedlivému šetření a dobře rozvážlivému pozorování připuštěn; ctná a*

šlechetná panna; žádným lidským a přirozeným způsobem uzdraviti lze nebylo (138); přistupte neduživí a zlámaní, chudí a nuzní, lační a žízniví, truchliví a zarmoucení, budete nasyceni a napojeni (139). U Rittera ve větším množství nacházíme **pleonasmy**: vezma v povážení, a rozjímání; hlásají a vyznávají (133); nemohla poroditi, leč ve stáji a chlívě (134); prostředkem, obranou, a štítem akvinského učení pravdu zastávají; Ter maximus, tříkráte; Maximus sacerdos, největší v kněžstvu, Maximus Rex, největší mezi králi, Maximus philosophus, největší mezi mudrci; universum, tento veškeren svět (135); bude jako schnouti a vadnouti; jasnost a světlost byla jest na znamení (136); tajnosti hájitel a ochránce; ozývá se a dává slyšeti; co jest se dálo při složení, a prvním skladu těla (137); z tolika zlatých růží věnec a korunu víží, pletou a vijí; Hrob svatý zneuctivše, tupíce a haníce (137); svíce neb pochodeň; místo dobře ostříhané aneb stráží zaopatřené; Agnustka neb Agnus Dei (138); začátek svůj vzala na den růžový, na den svatého růžence (139). **Polyptoton**: oniž pilně čtouce a čítajíce; tak čtou a čítají výborní synové jeho; mudřec a moudrosti světlo veliké; od jednoty zplozující i zplozené milováním pochází (133); do kláštera řeholních řeholníkův docházeti bude (136); na den růžový, na den svatého růžence (139). **Rektifikace**: Včelička, která jest ten nejlepší med sála, totižto svatý medotekoucí Bernard; Slavnická a Libická růže, totižto svatý Vojtěch (134); bílou i červenou, též zlatou barvou, totižto příkladem ctnosti a svatosti života (136); hrad nazvaný Helffenburg, což v češtině slove: Hrad pomoci (139).

Emfatické řečnické prostředky: **apostrofa**: oslovení Boha Ty, **Pane**, stvořil jsi je (133); **Pane**, kvést budou jako lilie (134); posluchače Laskaví v Kristu Pánu **posluchači!** (133, 134, 135); pokus o agitační oslovení *Patřme na..., ptejme se...* (133), *Otevřme oči...* (134), *Vizme a slyšme...* (135), *Slyšme, laskaví Čechové...* (137); užívá i metaforické oslovení: *Laskavá duše křesťanská!*; *Vesel se, duše křesťanská* (139). Napomíná rodiče, aby následovali světcovu slávu *Na tu zlatou Růži zření mějte, rodičové s dítky vašimi, ..., mládež K té Růži zlaté přístup, mládeži, k tvému naučení, Hled'te na Jana Nepomuckého, Růži vzhlédněte, a bedlivě patřte všichni* (139), oslovuje bohaté, chudé, zdravé i nemocné, dokonce i hříšné lidi *Vzpamatujte se, počtěte, a vzývejte tu Růži zlatou* (139); Autor se obrací i na světce samotného *Že však Tebe, ó, Růže zlatá, uvedl [...], Nebť Ty, ó, svatý Jene! Byl jsi nepohnutelný..., Budiž tedy, ó, Růže zlatá, bud' spoluhradem pomoci!* (140). Oslovuje i květiny *Vy, přívětiví narcisové, tulipánové s amarantem neb květem milosti..., Kdo jest vás, ponižené hyacinty a fialy,*

v roucho nebeských barev oblékl? (133). Konečně oslovuje i svou zem a dává tak najevo, že s ní ve svém kázání počítá: *Není tobě tajno, Země česká, není, pravím, tajno tobě, Země česká* (137). **Exklamace:** *Svatí tvoji Otcové!*; *Ó, jistě živý jasný obraz František Serafinský!* (134); *Ach! Vidím očima mysli mé toho svatého poutníka!* (136); *Ó! Předrahý poklad! Ó! Předrahá Růže zlatá, neporušený svatý jazyk!*; *Div a zázrak veliký!* (137); *Ó! Zdravá, silná, a mocná Růže!* (138); *Ejhle, i v té slavnosti tajemství!*; *Ó! Růže zlatá, a předrahý klenote sv. Jene Nepomucký!*; *Ó! Věčné pamětihodné přičinění praveného Jana arcibiskupa!* (139). **Řečnické otázky** jsou zastoupeny v bohatém počtu, začínají nejčastěji tázacími zájmeny a příslovci a často se opakují: *A jakému cíli a konci Bůh, i to kvítí a byliny země, tak velikou krásou přiodítí ráčil?*; *Kdo jest růže tak zbarvil? Kdo jest lilie stříbrem potáhl?* (133); *Kdo jest jim přítomného podletního času život navrátil? Kdo jest je jako z mrtvých vzkřísil?*; *V čem ale záleží ta vůně svatých?* (134); *Co ona záře, onen plamen, a světla nad domem rodičův jeho? Co jsou vyznamenávala? Odkud ta hvězdnatost, blesk a světlost? Co jest to světlo vyznamenávalo?* (135); *A jaké, medle, jsou jeho modlitby?* (136); *Odkud pochází svatý Josef?* (138).

Z dramatických řečnických prostředků se vyskytla **dubitace**: reakce na události v roce 1619, zejména zneuctění hrobu sv. Jana Nepomuckého *Proč se to stalo? Jaké místo jsou v uctivosti mítí nechtěli? Proč ale mimo jiných, obzvláště na tom místě?* (137). **Gradace, klimax:** *byv z mostu Pražského do Vltavy uvržen, utopen a usmrcený* (137); *byl jest povolán, zřízen, a povýšený* (138). **Paralepse**⁵¹: *V smutném, a zmateném času zpronevěření, a obecného zlého, aniž zapotřebné připomínati. Jazyk můj k tomu jest nedostatečný* (137).

2.1.3 Karel Václav Černý – *Medotekoucí sláva na hůře Libanu*

Třetím kázáním, jemuž se chceme blíže věnovat, je *Medotekoucí sláva...*, jehož autorem je **Karel Václav Černý**. Text pochází již z roku 1727, oslavuje tedy Jana z Pomuku ještě před jeho svatořečením. Pracujeme opět s textem z edice Bohumíra

⁵¹ Paralepse = předstírání, že nějaký fakt je vynechán jako bezvýznamný, tím spíš se na něj upozorní; srov. Lotko, *Kapitoly ze současné rétoriky*, Olomouc 2004, s. 110.

Lifky (Kostelní Vydří, 1995). Druhému kázání, *Manna nebeská...*, jehož je Černý též autorem, se věnujeme obecně níže.

Karel Václav Černý (1674 – † 15. listopadu 1739 v Čáslavi), též Czerný, byl od roku 1716 čáslavským děkanem a v roce 1730 byl jmenován čestným kanovníkem vyšehradským (Tobolka, 1941, s. 338).

Autor zvolil motiv *hory (hory Libánské), vrchu*, který je svatým symbolem Boží lásky a místem pomoci a naděje. Tento motiv neživého objektu se v kázání 105krát objevuje v různých podobách.

Přirovnání s komparátory „**jako**“, „**jakožto**“: *v nich (v horách) jako v nějakém skladu nesčíslného bohatství svého skryl a skrejvá poklady (16); jako k zemi snižený upěnlivě volal; kvísti bude jako lilium; jako prstem na tu horu ukazuje (18); plný vroucnosti a horlivosti jako nový Jonáš ouřad svatý zastával; jako nový ohněm vroucnosti a horlivosti plápolající Eliáš neustále pracoval (22); byli jako zlatem se třpytící skrze slavné mučedlnictví své, jiní jako sličně kvetoucí růže skrze svátost svaté kajičnosti; ji jako jasná svíce na vysokém svícnu vystavená osvěcoval (24); Jako cedr povýšená jsem na hoře Libánské; jakožto velice vyvýšený strom cedrový jej zvrhnouti; tělo Jeho jako nejjasnější světla hořící obklíčili a vyprovázeli (25); jako nějaké včely se shromážd'ovali lidi (26); byl jako znovu vzkříšený a obživlý (28). Černý používá i komparátor „**nad**“: *hora nad jiné vyvýšená Olympus (20)*. **Paraboly**: popisují, jak si Bůh zamiloval vysoké hory, což dal najevo tím, že je pokryl krásným stromovím a rostlinami, skryl do nich poklady a vyvolil si je jako základ svého trůnu; o zkoušce, kterou dal Bůh Abrahamovi, jenž měl obětovat svého jediného syna Izáka (16); příběh o tom, jak Bůh vyvedl Izraelity z egyptského poddanství (17); král Šalamoun chtěl postavit Jeruzalémský chrám, a poslal proto posly ke králi Hiramovi, aby mu poslal nejlepší cedrové dřevo z Libánské hory (23); o Alexandrovi Velikém autor použil rovnou dvě paraboly, za prvé příběh, v kterém byl Alexandr pozván do přítelovy umělecky zařízené zahrady (28), za další nastiňuje příběh o tesaři, jenž chtěl do skály vytesat vládcův portrét, který by se stal divem světa; stejně tak by chtěl onoho tesaře následovat Černý, aby utvořil sochu a vryl obraz sv. Jana Nepomuckého do srdcí věřících (29).*

Samotný název v sobě skrývá **metaforu neslovesnou, substancií: Medotekoucí sláva na hůře Libanu; neporušená nádoba** značí světcovu mlčenlivost; **chléb nebeský**

'manna', *věčné dědictví* 'nesmrtelnost pro věřící a zaslíbené Kristu Ježíši'; *svatí nebešťané* 'andělé'; *duchovní synové, svatí oudové této svaté pouště Cistercienské Žďárské* 'řádoví mniši', 18); *Slavná a jasně se třpyticí koruna starcův a starých předkův jsou synové synův, čest a veliká sláva synův jsou otcové jejich* (19); *nepohnutelný sloup pravé víry* 'věrný, stálý a svatý mučedník', *drahý poklad* 'světcovo tělo'; *nové Kristové stavení* *Církev Svátá Křesťanská katolická* (24); *slunce jasné ono oko oblohy nebeské; svět tento nic jiného není jedině jedno moře zbourené; tento svět moře jest nebezpečné a na tom moři všickni my se plavíme* (26). **Metafora vlastností:** *hora Libánská nazvaná byla Libanus, tj. Hora bílá, aneb Kadidlová* (20). **Metafora slovesná, činností:** *učíš Oltář Pánu 'obětuj'*, (16); *kdo chce výsost hory té dojíti, musí cestu svou od sniženého oudolí začítí* 'kdo chce něčeho dosáhnout, musí začít skromně' (22).

Metonymie: *před tváří celého veškeren světa a před tváří celé říše nebeské* (24); *u jehož by noh celý svět jedním zlatým řetězem obvázaný ležel přibitý* (30).

Antonómázie: *Otec chudých* byl nazvaný (Jan Nepomucký); 'Bůh' *Otec Nebeský* (18); *nejmoudřejší Jeruzalémský král Šalamoun* (22); *Ženich Nebeský Kristus* (27); *Václav Lenivý Václav IV.* (22).

Perifráze: *Otec všech věřících Bohu milý služebník a patriarcha Abraham* (16); *Učitel národův vyvolená nádoba svatý Pavel* (17); 'Bůh' *Nejštědřejší Nejsvrchovanější všech věcí Tvorce a Stvořitel Bůh Všemohoucí; Nejsvrchovanější Velebnost Božská* (16), *Ježíš Kristus Nejsvrchovanější Světa Spasitel* (18), *Nejsvětější Spasitel Světa* (23), *Nejsvětější onen a Nejoštrovtipnější Mistr Kristus* (23); *Václav IV. císař Římský a král Český Václav Lenivý* (22); *Nejkrásnější Choti Ženicha Nebeského církve svatá* (24).

Oxymóron: *i to němé kamení ze zdi hlásati bude* (21); *i nepohnutelný a němý živel země jest pohnul* (25).

Antíteze: *při samém začátku kázání mého konec učiniti; Pane Bože, hle neumím mluvíti, musím mlčeti* (21); *seslal jest samé němé živly, kteří by rozhlašovali a vyvyšovali slávu jeho, [...] rozhlásil a vyjevil slávu tu jeho němej živel vody, [...] rozhlásil a vyjevil nevyslovitedlnou slávu Jeho a vyvýšenost němý onen živel povětří, [...] když vejdouce v mír s protivným vždy sobě živlem vody, [...] rozhlašovala a*

dostatečně vyjevila sama obloha nebeská, [...] živel země s jinými živly rozhlašoval a vyjevoval němým jazykem svým (25).

Nechybí **aluze na antickou dobu a starořímské eposy i autory:** nepřemožený rek Eneáš, ostrovtipný veršovec a poeta Virgilius, Alexander Veliký, Pegasus obzvláštní miláček Alexandra Velikého, obrazotepec Stesicrates, bůh pohanský Pluto Bůh bohatství, město Ephezské, bohyně Diána, král Krezos. Autor se přímo odvolává na **Starý a Nový zákon** a dává tak čtenáři najevo, že z nich bude vycházet: *skrže Písmo Svaté, jak Starého tak Nového zákona; Starý Zákon a přikázání Boží dané byli synům Izrahelským na vrchu hory Sinai, Duch ale Svatý skrže kteréhožto seslání Nový Zákon přišel k vyhlášení. Aluze míst starozákonních a novozákonních: na hůře Libanu, na vrchu Bethel, hora Morya, hora svatá Synai, vrch kalvárie, hora Sion, hora Olivetská, země Júdská. Prokládá je aluzemi zeměpisných názvů: vrch v Sicílii Etna nazvaný, hora Abakus blíž města Patavium, hora Olympus v zemi Řecké, země Sýrská, vrch Athos; Starozákonní: korunovaný prorok Páně, žalmista Páně David; Otec věřících Bohu milý služebník a patriarcha Abraham, Izák, synové Izraelského lidu, jeho poddanosti Egyptské, Mojžíš, přikázání Božské, země zaslíbená, plesající prorok Boží Izaiáš, Jermiáš; choť Šalamounova, nejmoudřejší Jeruzalémský král Šalamoun, chrám Jeruzalémský chrám Šalomounův, král Tyrský Hyramos, Jonáš, prorok Eliáš. Novozákonní: Zákon Nový, Zákon milostivý, v Epištole k Židům, Učitel národův vyvolená nádoba svatý Pavel, Vinice Kristové. Raně a pozdně křesťanské: vysoce učený a starožitný Písma Svatého učitel a vykládatel Nicolaus de Lyra, učitel anjelský svatý Tomáš Akvinský, medotekoucí Otec Sv. Bernard, ostrovtipný symbolista opat Picinellus Caliginis, symbolista Carolus Rancatus, hodnověrný létopis Petrus Berehorius, svatý Arciotec Benedikt, svatý Udalryk, učitel církevní S. Augustýn, svatí apoštolové, apoštolské práce, svatí mučedníci, svatý Ephrem, Zjevení Sv. Jana, ostrovtipný symbolista Gambertus, mučedníci S. Florián, S. Vavřinec, S. Donát biskup a mučedník, S. Mikuláš biskup, S. Liborius biskup, S. Blažej biskup a mučedník, svatá panna a mučednice Boží Apollonie, S. Stapín vyznavač, S. Ciriak, S. Antonín Paduánský; výčet světců uzavírá zmínkou mnohé jiné svatý a světice Boží; bezejmenný starý jeden scriptor historicus, starožitný létopis Plutarchus in Alexandro, veleslavná obec Mantuánská. Černý neopomíjí ani **společensko-historickou aluzi** míst či osob z doby Václava IV.: Staré Město Pražské, veleslavný chrám Matky Boží před Tejnem,*

Města Pražské, císař Římský a král Český, král tyranský Václav Lenivý, Římská císařovna a královna Česká Joanna, chrám Boží Vyšehradský, biskupství Litomyšlský, P.P. křižovníci s červeným Srdcem blahoslavení Mučedníci, svatý Štěpán král Uherský, veleslavné Margrabství Moravské.

Antropomorfizace (personifikace): *Veseliti se bude pustá a bezcestná hora (18); i to němé kamení ze zdi hlásati bude a vypravovati, jako mezi sebou se hádalo a tázalo; buduli já přinuceně mlčeti samé němé kamení (21); Města Pražské za ním se táhly a vždy chvátaly (22); seslal jest samé němé živly, kteří by rozhlašovaly a vyvyšovaly slávu jeho, rozhlásil a vyjevili slávu tu jeho němej živel vody, rozhlásil a vyjevili nevyslovedlnou slávu Jeho a vyvýšenost němý onen živel povětří, živel země s jinými živly rozhlašoval a vyjevoval němým jazykem svým (25); Oči v tebe doufají mučedlniče Boží (27).*

Mnohé **symboly** jsou totožné s předchozími dvěma kázáními, to jest *Byliny, Blesk, Chrám, Jazyk, Koruna Mučednická, Květiny, Lilie, Myrrha, Oblaka, Oheň, Oko, Oltář, Ovoce, Poušť, Růže, Sloup, Srdce, Strom, Stříbrná, Světlo, Tělo, Trůn, Vůně, Zelená a Zlatá.*

V textu se nacházejí ovšem i **symboly** doposud nenalezené, zcela **nové**:

Symboly z přírody živé: *Cedr* – vysoký, rovný a příjemně vonící cedr se těšil velké vážnosti, stále zelený cedr a *cypřiš* symbolizují věčný život, cedrové háje jsou obrazem Božího království a moudrosti, spravedlivý člověk je přirovnán k urostlému cedru, také je dvojznačným symbolem, může být i obrazem zlého, nízkého (SZ); cedrové dřevo je podle Cyrila Alexandrijského obrazem Kristova těla, ve starých písních je coby cedr označena i Panna Maria, neboť v sobě chovala Ježíše Krista (NZ, s. 37–38); *Cypřiš* – útlý, vypíná se k nebi, strom spjatý s Libanonem, byl také v Boží zahradě, sám Hospodin se označuje za cypřiš, symbol vznešené moudrosti, nositel života (SZ); též symbol Panny Marie (NZ, s. 40).

Symboly z přírody neživé: *Drahokam (Kamení Drahé)* – obraz pestré, vše svou září překonávající Boží slávy, zahrada Eden je ozdobena všemi drahokamy (SZ); napodobeninou ďábla je babylonská nevěstka, která je ozdobená drahokamy, spravedliví však vejdou do nového Jeruzaléma, jas svatého města je nejdražší drahokam (NZ, s. 51–52)

Konkréta: Černá (barva zatměná) – analogická k bílé, odpovídá absolutnímu, často je ve spojení s podobami nediferencovanosti, propastného chaosu, smrti, barva smutku a bolesti, je blízká barvě krve, tj. červené, barva zla (Beck, s. 42); **Hora** – je blíže Bohu, pohled vzhůru je pohledem k Bohu, místo se svatou půdou (SZ); v Ježíšově životě jsou hory symbolickými milníky na cestě z pozemského údolí k nebeské výšině (NZ, s. 70–71); **Kadidlo** – pochází z druhu vonné pryskyřice, bílá, lesklá homole, slouží k posvátnému obřadu okuřování, pocta vyhrazená samotnému Bohu, symbol úcty a klanění Bohu, příjemná vůně měla usmířit Hospodina, aby netrestal lid (SZ); vůni kadidla uctili mudrci narozeného Ježíše jako spasitele světa, znamení úcty (NZ, s. 95–96).

Svět božský: Manna – tohoto chleba se dostane jen vyvoleným, neupekli jej lidé, je to pravý nebeský pokrm, určený hladovějícímu Izraeli, chléb mocných (SZ, s. 80).

Katachréze⁵²: v dobrovolném žaláři zavřený (21).

Řečnické prostředky sugestivní: **anafora**: *divné a podivné jsou vrchy ty, divné a podivné* (20); *sám jako na sebe činí otázku a sám na ni sobě odpovídá* (24); tvořící **větný řetězec**: *seslal jest samé němé živly, kteří by rozhlašovali a vyvýšovali slávu jeho, [...] rozhlásil a vyjevil slávu tu jeho němej živel vody, [...] rozhlásil a vyjevil nevyslovitedlnou slávu Jeho a vyvýšenost němý onen živel povětří, [...] když vejdouce v mír s protivným vždy sobě živlem vody, [...] rozhlašovala a dostatečně vyjevila sama obloha nebeská...* (25). **Enumerace**: *Nejštědějšší Nejsvrchovanější všech věcí Tvorce a Stvořitel Bůh Všemohoucí* (16); *bylo sličnosti, krásy a slávy, svatosti a vážnosti v Starým Zákoně; Slávu velikou, rozkoš, plodnost a ourodnost hory Libánské* (20); *života svatosti, vroucnosti a horlivosti; v ouřadu svatě, vroucně a horlivě pokračoval z hlasu lidu obecného, potřebného a chudého* (22); *mimo zlata, stříbra a drahého kamení dříví cedrové jest připraví; některé ustanovil Bůh apoštoly, druhé proroky, třetí učitele, potom ty kteříž činí divy, potom ty kteříž mají dar uzdravování, potom pomocníky, potom správce jiných* (23); *Ozdobená církev svatá rozličností, to jest: rozdílnými skutky svatých ctností, nebo jiní byli jako zlatem se třpytící skrze slavné*

---

⁵² Katachréze = přenesení pojmenování, spojení logicky nespojitelného; srov. Lotko, *Kapitoly ze současné rétoriky*, Olomouc 2004, s. 107.

mučedlnictví své, jiní jako sličně kvetoucí růže skrze svátost svaté kajícínosti; veleslavný, divotvorný a vítězitedlný mučedlník (24); všechny hojně nasycuje, všechny těší a obveseluje; tento svět moře jest nebezpečné, má hořkost škodlivou, má vlnobití ustavičné a strašlivé bouřky (26); Bůh neomylného pomocníka, nejvinšovanějšího lékaře, nejvěrnějšího utěšitele a zástupce postavil Jana svatého (27). **Epanalepse:** Nedivím se tedy, nedivím, že; šťastná a na věky šťastná horo; šťastni a na věky šťastni; o tobě, o tobě dnešního dne musím opáčiti (18); v pravdě tedy v pravdě (26); divný Bůh, divný a podivný (27); Pod'ťe pod'ťe všickni do tohoto domu (29). **Hendiadys:** veliké někdy a nesmírné měl jest zalíbení na horách a vrchách vyvýšených (16, 17); veliké a nesčíslné poklady; ctěn a veleben býti chtěl; (16); v strašlivém a hrozném zvuku hřímání a blejskání; nesčíslné milosti a dobrodiní prokazoval; všemocný Tvorce a Stvořitel (17); milosti skrze divy své a zázraky prokazoval; toužil, a vzdychal k horám (18); sláva den ode dne více rostla, a nesmrtdlně se rozmáhala; o nesčíslných divích a zázracích; silným a prudkým Ohněm hoří a plápolá; rozličné a velmi rozdílné vynacházejí se hory rozdílnými a velmi rozličnými dary obdařený; tmy a temnosti přikrývají (19); vyvýšenosti a vejškou všechny jiné vrchy převyšuje; vypodobniti a vysloviti chce (20); veřejně vyznati a přiznati se musím; tělo své anjelské trýznil a ranil v soukromí (21); z hluboký pokory a poníženosti za nehodného se býti vyvýšeností a důstojenství, odpíral a jich přijíti nechtěl (22); k napomenutí a naučení; k tomu cíli a konci mistry a kunstýře povolal; starostí a péčí pracoval jest; nejkrásnější a nejskvostnější stánek; okrasy a ozdoby (23); okrasu její a sličnost; vejškou svou a vyvýšeností jiné stromoví převyšují (24); takovou slávou takovou velebností, tolika divy a zázraky; pro strach a bázeň; hrozný a strašlivý rozkaz; tělo Jeho ukázal a vyjevil; i ten živel země jest pohnul a vzbudil (25); potěšení a obveselení jest; sláva jest vlastní a přirozená (26); jeden veřejný a všeobecní prostředník a přímlovčí (28); na toto místo svaté svolává a žiwe; přímlovčí a orodovník náš svatý Jan Nepomucký; čin a skutky; veliká řeka tecti a vylívati se měla (29); peníze k rozmetání a vyházení mezi ctitele; nejzvůčnější a nejpronikavější hlas jest peníze (30). **Pleonasmus:** zjevil a vyjevil; postavil a založil grund a základ (16); in lege naturae, v zákonu přirozeném, in lege skripta, a neb v zákonu psaném; nové Úmluvy a neb Nového Zákona jest (17); předřící a předpověditi musím; Co pak jsou to aneb býti mají za hory (18); v tom se od něho dělí a rozdíl má...; dal jest přípis a symbolum (19); za učitele v svatých ctnostech a života svatosti

povolalo... (22); stánek a chrám Boží Jeruzalémský; u figuře aneb u podobenství dalo se; byl jest figura a podobenství; Mons amoenissimus hora nejrozkošnější; od natury a přirozenosti (23); marynáři a plavci mořský (26); ve všech neduhách a nemocech jak na těle, tak na duši; ostrovtipný veršovec a poeta (27); panguet a hody; pozval jej s prosbou a žádostí aby; vytáhnouce volobělkou a neb plavejs napsal (28); kanovnický biret aneb kvadrát třírohý (29); abychme byli jedním zlatým řetězem stálé, vroucné a horlivé pobožnosti (30). **Polysyndeton:** veleslavený a vítězitedlný a divotvorný mučedlníče Boží (20); vyznati a přiznati se musím a konec učiniti (21); tento veleslavný a velmi kunstovně a nákladně postavený chrám (28). **Polyptoton:** chválen jako Stvořitel od stvoření svého (17); ne již v Tejně tejně, ale všem veřejně naučení vydával (zvuková souhra); život svatosti, svatých ctností (22); hory vysoké nesmírnou vysokostí svou k patření na sebe potahují; po cestách mořských pokračujících a se plavících plavcův mořských (26); všechnu milost a svého provinění milostivé odpuštění našel (28). **Rektifikace:** Syna totižto svého nejmilejšího Izáka obětovati (16); Ozdobená rozličností, to jest: rozdílnými skutky svatých ctností... (24). **Syntaktický paralelismus:** Nenít moudrosti, nenít opatrnosti, nenít rady proti Pánu (25); Nechci já tu opáčiti zázraky..., Nechci opakovati jak..., Nechci opáčiti jak... Nechci připomínati jak...; není žádný neduh, není žádný nedostatek, není žádný zármutek a patrné nebezpečství (27).

Emfatické řečnické prostředky: **apostrofa:** pro věřící *Vstaň a vstůp na hůru Bethel* (16); *Vyvyšujtež Pána Boha našeho a klanějte se* (17); *Podťe podťe všickni do tohoto domu* (29); *svažme všechny příbytky a všechny jiné potřeby naše a k Jeho svatým nohám tak svázané silně přibijme a k němu srdnatě a horlivě zvoljme* (30); obrací se na proroka Davida a Izaiáše *Oznam a vynauc nás; Pověz a oznam proroku Izaiáši;* oslovuje i horu šťastná **horo**, *o tobě dnešního dne opáčiti musím ony slova* (18); oslovuje světce *Táhni nás po sobě poběhem po vůni mastí tvých* (22); *O! veleslavný a divotvorný mučedlníče Boží, vzhlédni na nás, vzhlédni na nás a bud' naše potěšení, ochrana, pomoc, vzhlédni na nás* (30). **Exklamace:** *a zajistě!* (17); *O! šťastná horo...* (18); *O! veleslavený a vítězitedlný mučedlníče* (20); *Ach, Ach, Ach, Pane Bože, hle neumím mluvit; Svaté dítě! Svaté dítě!* (21); *O! jak veliká a nevyslovitedlná okrasa; O! jak veliké upevnění a nepohnutedlný sloup* (24); *O! veleslavný a divotvorný mučedlníče Boží* (30). **Řečnická otázka:** *Kde, a na kterém místě ctěn býti chtěl Nejvyšší Bůh?* (16); *asi není? kde jest základ učinil zákona Nového? Kde jest byl ten Zákon Nový*

veřejně vyhlášený? (17); *Co pak jsou to za hory tak šťastné po kterých jsi toužil?* (18); i s **odpovědí** *Přesilné upevnění Církve Svaté kteří jsou? Jedině svatí apoštolové...* (24).

Dramatické řečnické prostředky: **gradace, klimax:** *jest hora velmi vysoká, nejvyšší, nejrozkošnější, nejvonnější a nejobrodnější; od paprsků slunečních jest osvícená, že nižádné i to nejtemnější mračno té jasnosti zatemniti nemůže* (20); *stánek mnohem slavnější, vznešenější a vyvýšenější* (23). **Paralepse:** *Nechci já tu opáčiti zázraky..., Nechci opakovati jak..., Nechci opáčiti jak... Nechci připomínati jak...* (27).

Ozdobné řečnické prostředky: **eufemismus:** *...abyste svatým otcům již v prachu země svaté odpočívajícím vděčnost prokázali...* (19).

Přísloví: *Kdo chce výsost hory té dojíti, musí cestu svou od sniženého oudolí začítí 'kdo chce něčeho dosáhnout, musí začít skromně'* (22).

2.1.4. Jan Matěj Hollan – *Znamení na pravé ruce, znamení k dobrému*

Kázání **Jana Matěje Hollana** *Znamení na pravé ruce, znamení k dobrému*, vyšlo poprvé v roce 1729. Nadále pracujeme s textem z Lifkovy edice (Kostelní Vydří, 1995).

Jan Matěj Hollan (1672 – † 9. března 1743) bývá někdy nesprávně uváděn pod jménem Jakub Václav. Hollan byl bakalář bohosloví a kandidát obojího práva. Působil jako apoštolský protonotář a kanovník litoměřický. Metropolitním kanovníkem pražským byl jmenován 27. února 1723. Je známý jako český kazatel a děkan u sv. Apolináře. Psal také latinsky (Tobolka, 1946, s. 385).

Hollan si pro světce zvolil motiv *znamení na pravé ruce*, který v kázání 11krát využívá.

Tvůrce se jeví také jako vlastenecky založený kazatel, vědomý si problémů a nedostatků v Českém království, a chce proto poprosit světce o pomoc. Jedná s ním jako s českým patronem: *Ty, veliký svatý patrone, to v svém srdci pro nás a naše potěšení české chováš to milostivé a upřímné mínění* (100).

Přirovnání s komparátory „jako“, „jakožto“: *On jest jako znamení na pravé ruce, jako prsten, který se na pravé ruce nosí* (95); *jejich mravy jako z kvítí včelička, co nejlepšého bylo, sbíral; (řeholníci) kterýchžto živobytí jako slupina ořechův hořká a skořepina tvrdá jest, však jádro ctnosti vnitřní sladčí a k mnohým věcem potřebný* (96).

Tento typ přirovnání se vyskytl 13krát. **Parabola:** o vyhnanci do země attické, kterému v temnou noc svítil oheň počestnosti (95); podobenství o zamilované choti, která zve svého milého, aby vyšel do zahrad a pojeď ovoce, což je parabola na věřícího, který se má *pást* (hledat víru) v Boží zahradě, v Božím přikázání (96); příběh o otroku Anrodovi, který pomohl od bolesti zraněnému lvu, stejně tak má pomoci sv. Jan Nepomucký českému lvu, Českému království (100).

Metafora neslovesná, substance: znamení na pravé ruce jest znamení k dobrému (94); *slzy zkroušených právě posluchačův jsou chvály kazatelův* (97); *(ten ouřad učinil z něho) veliké divadlo* (98). **Metafora slovesná, činností:** (Bůh) *se pásl v zahradách a sbíral* všeliké kvítí 'sbíral čisté a věrné' (96); (Václav IV.) *dokudž ještě do kaliště hrozných hříchův neupadl* 'nestal se úplným hříšником' (97).

Metonymie: *Pán ostříhá všech kostí svatých, a ani jedna kost v zkázu nepřijde* (99).

Antonómázie: Bůh *Otec světlosti, Nejsvětější otec* (98); Ježíš Kristus *Syn světlosti, Vykupitel náš* (95, 98); *nebeská Královna, Boží nevěsta, rodička Boží Panna Maria* (96, 97).

Perifráze: *vyhnaní synové Evy 'lidé'* (95); *celého světa Nejsvětější hlava, nejsvětější pán, nejvyšší náměstek Pána a Spasitele našeho 'papež'* (97, 98); Ježíš Kristus *Jesus, rodič jeruzalémský, nejvyšší kněz*, Ježíš Kristus a apokalypsa ...*dokudž nepřijde podruhý, který přijíti má* (99).

Aluze míst: *Babylon, Jeruzalém, země attická;* **antické reálie:** *Homerus, Illias, Kýros perský král;* **na Starý zákon:** *Job, patriarcha Jákob, Juda;* **na Nový zákon:** *před narozením Páně, apoštolové, Jesus;* **na raně křesťanské spisy, autority, světce:** *Písma svatého knihy Ecclesiasticus, svatý Klement Alexandrijský, Beda Venerabilis (Beda Ctihodný).* **Společenské aluze:** *král Václav IV., Viklefovy jedy, husitská sekta; současných míst Malá Strana, Staré a Nové Město, silnice vídeňská k Vyšehradu, ve výčtu přechází až do své současnosti císařský orel, císař pán, císařovna.*

Antropomorfizace (personifikace): *aby Lásky Vaše připravily srdce své* (95); *sladce z přemilých očí se prejšťící slzy ne tak zalívaly plamen, aby jej uhasily, ale jen zavlažovaly, aby (srdce) neumdlelo láskou* (97); *nezřízená krále všetečnost to mocně zvědětí žádala* (z čeho se královna zpovídala) (98).

Antiteze: *potěšení z narozeného bylo obráceno v zármutek z nemocného* (96).

Opět se zde setkáváme se známými **symboly**: *Bílá, Blesk, Červená, Hvězda, Chrám, Jeden, Koruna Mučednická, Král, Krev, Kříž, Květiny, Lev, Oheň, Oko, Oltář, Ovotce, Ruka, Sedm, Sloup, Srdce, Strom, Šarlatová, Tulipán, Ucho, Včela, Zahrada.*

Některé symboly z živé přírody: Jablko – starý symbol plodnosti, červené jablko je i symbol lásky, kvůli kulatosti i symbol věčnosti, kulatost je obraz země, jeho krásná barva a sladkost odpovídá vábením světa, též symbol prvotního hříchu (SZ); vykoupení z dědičného hříchu, atribut Marie (NZ, Beck, s. 102); **Ořech vlašský, červený (Ořešák)** – Augustin přirovnává ořech k člověku, slupka znamená masité části, skořápka kosti a jádro duši; rozdrčená skořápka poukazuje na Kristovo zmučené tělo, jádro na jeho božskou přirozenost, plody ořešáku ukazují na Kristovo utrpení a ukřižování (NZ); posláni kněžství bývá připodobněno k ořechu, jehož kůra je hořká, ale jádro sladké (Royt, s. 103); **Světluška** – vzhledem ke své schopnosti z vlastní síly ve tmě svítit je obraz duše žijící po smrti (Beck, s. 286).

Konkréta: Babylon – toto místo je spojeno se zmatkem, centrum Bohu nepřátelských mocností, stavba babylonské věže je vrcholem lidské opovážlivosti, odcizení Bohu, nepřítel vyvoleného lidu, pohrdá Boží vůlí (SZ); sídlo protikřesťanské světové říše, modlářství, symbol hříšnosti, domýšlivosti a vzdálenosti od Boha, zde zastupuje neřestný Řím (NZ, s. 23–24); **Perla** – zobrazuje vše, co je zemi vzdálené, co je nebeské, znamení božského světla, obraz nebeského království, hledání pravé perly přivede člověka do nebeského města, v perle přichází božské na svět, skrze perlu se opět vrací pozemské do nebe (NZ, s. 190); **Prsten** – jeho symbolika spočívá v kruhovém tvaru, pečetní prsten je odznak nedotknutelnosti a uznávané vážnosti, pouze spravedliví a vyvolení se stanou prstenem Božím (SZ); odznak důstojnosti (NZ); křesťanství převzalo prsten jako symbol vazby a spojení (s. 206).

Řečnické prostředky sugestivní: anafora: *místa, ve kterých se cvičil, ve kterých bydlel, ve kterých chodil, ve kterých rozprávěl a kázal (99); kde jej bodá, kde jej bolí, kde jej tlačí (100).* **Enumerace:** *svatý Jan Nepomucký, hlavního kostela Svatého Víta kanovník, královský almužník, královny zpovědník, obzvláštní orodovník (94); on okovy, pouty železnými, ohněm, trýzněním tyranským pohrdal (98); místa, ve kterých se cvičil, ve kterých bydlel, ve kterých chodil, ve kterých rozprávěl a kázal (99).* **Epanalepse:** *V poníženosti, nejvíc v poníženosti zakládaje (97); Ten ten ouřad učinil z něho (98); A skrze horlivé vzývání, skrze naše horlivé vzývání (99).* **Hendiadys:** *všudy*

*příjemnej a milej, na svědomí čistotnej a bílej (97); veliké hlasatele, vyznavače, ukrutníky a tyrany měl (98); vábí srdce mdlých a neduživých (99). Hollan často užívá **pleonasmus**: z pobožných, bohabojných a spravedlivých rodičův zplozen jest (95); kdyby bylo živobytí naše tak ctné, šlechetné a svaté jako jeho; Písmo svaté a církev svatá povídá, představuje, káže činy svatých (99). **Polyptoton**: bude osvícené od světla, které osvěcuje člověka; den ode dne prospívaje (96). **Rektifikace**: on jest jako znamení na pravé ruce, to jest, milý Bohu, a od něho ochráněnej (95).*

Emfatické řečnické prostředky: apostrofa: nabádá k pozornosti čtenáře *Vědí dobře, co jsem jim povídal, Pamatujte na řeč, kterou jsem mluvil vám (99)*; oslovuje světce *svatý Jene, zpovědníku, buď, prosím, orodovníkem, [...] požehnej Českýmu lvu [...] (99)*; slovo věnuje i Bohu *Požehnej a pomoz, svatý Otče (99)*. **Exklamace**: *Ó, jaká to jeho pobožnost a horlivost! Jaká k nejsvětější svátosti náchyllost! (97)*; *A hle, jak vzácné bohatství všech jeho ctností; Ó! By byl život váš za život můj. Ó! Kdyby bylo živobytí naše (99)*.

Z dramatických řečnických prostředků jsme našli **gradaci, klimax**: *co na jednom, druhým, třetím a jinších pánech duchovních ctného a svatého viděl; mládež jako v nejlepším poli nebo záhonkách zahradních výborné semeno se rozsévá, jako nejlepší cibulky nebo štípky se sází a štěpuje, aby kvetla a přemilou vůni s obzvláštní dobrou pověstí, potom užitek a ovoce krásný prospěšných a chvalitebných účinkův přinesla (96)*; *z velikých pánů a knížat, králův, císařů znamení v prstenech bývají (98)*.

V závěru kázání přidává autor i krátkou přimluvu **s rýmem**: *Ah! Svatý Jene, všechno u Boha můžeš,/ měj nás všechny poručené, vždyť oslyšet nemůžeš./ Ať obdrží, zač Tě prosí, když k Tvému hrobu přijdou,/ a skrz Tě všechno vyprosí, když tě jen vzývat budou (100)*.

2.1.5. Jan Birhel – Jan jménem i skutkem pro tejnost svaté spovědi svatý prvomučedlník

Následujícím kázáním je *Jan jménem i skutkem pro tejnost svaté spovědi svatý prvomučedlník* od **Jana Birhela** z roku 1734. Stránky číslujeme opět paginací podle dostupné kopie.

Jan Birhel (6. května 1688 ve Zbyslavicích ve farnosti bravantické, Brosdorf (= Bravantice, dnes okr. Nový Jičín, Moravskoslezský kraj), tehdy v polském okrese biloveckém, dnes Bílovec, okr. Nový Jičín – † 14. října 1756 v Prostějově). Bývá uváděn též jako Brhel či Bürhel; studoval bohosloví v Olomouci a stal se mistrem a bakalářem svobodných umění a filosofie. Na kněze byl vysvěcen v roce 1714. V letech 1715–1719 působil jako kaplan v Prostějově. Do roku 1721 byl farářem ve Studénce u Bílovce. Farářem v Jaktaři byl do roku 1730. Prostějovským farářem byl jmenován 30. března 1730 (Tobolka, 1941, s. 131).

Toto kázání přináší přirovnání svatého Jana Nepomuckého ke *svatému Janu Křtiteli*. Světec je označen za Křtitelova následovníka.

Přirovnání bez komparátoru, přímé: (Jozef Egyptský) *což jiného byl, nežli podobenství celého světa spasitele Krista Ježíše; Eliáš prorok, jemuž v svém obcování, vroucným [...] podoben byl* (sv. Jan Křtitel) (2); (jako Jan Křtitel) *Týmž způsobem s. Jan Nepomucký od rodičův vyžádaný* (3). Přirovnání s komparátorem „**jako**“, „**jakožto**“: *sv. Jan Nepomucký [...] jako na nějaké poušti v modlení ke mši svaté [...] jest horlivě pokračoval* (4); *Kteří učení budou, stkví se budou jako blesk oblohy nebeské, [...] jak hvězdy na věčné věčnosti* (5); *z krajiny české poslouchačí zbíhali, a jako jiní zatvrzení Židé k pokání pohnuti byli* (6). Přirovnání s komparátorem „**nad**“: *Mezi syny ženskými nepovstal větší nad Jana Křtitele* (2); (Janové) *nad sebe na světě většího nemají* (14). Tvůrce používá i komparátor „**rovně jako**“: *sv. Jan Nepomucký rovně jako spanilý Jan byl člověk poslaný od Boha* (14). **Parabola:** celé podobenství o rodičích, narození a životě sv. Jana Křtitele a sv. Jana Nepomuckého (3); podobenství o Herodesovi a Václavu IV. a jejich vztahu k oběma Janům (6). Tvůrce vztahuje podobenství o narození obou Janů neplodným rodičům i k císaři Karlu VI. a k jeho ženě a prosí Boha, aby vyslyšel jejich přání a daroval jim vytouženého syna a dědice trůnu (14).

Metafora neslovesná, substance: (sv. Vojtěch) *rosu nebeskou 'děšť' vyžádal* (4); (Jan Křtitel) *svíce hořící a svítící* (5); *Istivý farizeus byl lenivý Václav král* (8). **Metafora neslovesná, vlastností:** *skalotvrde zatvrzelých Židův srdce přitahoval* (5). **Metafora slovesná, činnosti:** *kteří skrz dvěře náležité víry v dům církve svaté vcházejí 'vstupují do kostela'* (5); *tu teprve se liška ve lva, král v tyrana se obrátil* (9); *v řvoucího lva král se proměnil* (10).

Antonomázie: Ježíš Kristus *světlo světa Kristus Ježíš; Král nebeský* (2, 5); Panna Maria *Matka Boží, blahoslavená rodička boží* (10); Václav IV. *Český Herodes* (5).

Perifráze: *byl člověk poslaný od Boha 'mučedník, světec'* (1); *Bůh ten, který může tělo i duši zatratiti v věčném ohni* (10); Václav IV. *Václav tak řečený Lenivy toho jména čtvrtý* (7).

Kazatel několikrát přímo odkazuje na Starý a Nový zákon. **Aluze osob a spisů ze Starého zákona:** *hřích prvopočáteční, král Herodes, Herodiána. Aluze novozákonní: Blahoslavená Panna Marije, sv. Jan Křtitel, sv. Zachariáš. Aluze na církevní autority nebo upomínky na mučedníky: od učitelův sv. Písma, svatí mučedníci, sv. Florián. Aluze míst: hory judské, celá židovská krajina, Jeruzalém.* Použil i upomínky týkající se **české minulosti:** *sv. Vojtěch pražský biskup, za času krále českého Václava toho jména čtvrtého, královna Johanna.* Autor přechází ve výčtu osobností až do své současnosti, jelikož svou pozornost obrací k *římskému císaři Karlu, toho jména šestého, a císařovně jeho Alžbětě.*

Antropomorfizace (personifikace): *Rozezněl se hlas volajícího Jana na poušti* (6); *poslal i on své zlé náklonnosti k Janovi, aby se ho oulisně ptaly* (8); *řeka ta bez deště velice a zázračně jest se rozmnožila, z břehův svých daleko vystoupila* (11).

Paradox: *Červené moře, skrze které lid izrahelský bez utonutí prošel* (1); *Prošli jsme skrze vodu a oheň; řeka ta bez deště velice a zázračně jest se rozmnožila* (11).

Antiteze: *Obrátila se královská lahodnost v zuřivost, však pod pláštěm, na oko pěkným* (8); *Opakoval opět lahodnými slovy král zlé předsevzetí své a v svátosti pokání tejně věci a Bohu samému zjevné [...] vyjeviti žádal* (10); *Nemocní zdraví bývají, mrtví z mrtvých vstávají, zarmoucení v ouzkostech potěšení bývají* (13).

Opakující se symboly: *Anděl, Bílá, Černá, Červená, Drahokamy, Hlad, Hvězda, Jazyk, Král, Květiny, Lampa (Svíce), Lev, Nebe, Med, Oheň, Oltář, Plamen, Poklad, Poušť, Srdce, Stříbrná, Světlo, Vůně, Zlatá.*

Některá konkréta: Hlava – hlavní orgán člověka, řídí a vede lidské tělo, obraz vlády, vyzařuje podstatu osoby, hraje důležitou roli i v řeči a v gestech (SZ); hlavou ženy je muž, hlavou každého muže je Kristus, hlavou Krista je Bůh, svrchovanou hlavou je církev, Kristus je hlavou všech mocností a sil (NZ, s. 67–68); **Chléb** – hlavní

prostředek výživy, pokrm a strava, není pouhým přírodním darem, je také produktem lidské práce, spolu s vínem patří k zázračným darům země a nebes (SZ); Ježíš míní potravu pro tělo i duši, je darem vykoupení, chlebem života je sám Ježíš Kristus, chléb je jeho tělo, chléb a víno zprostředkují společenství s Kristem (NZ, s. 79–80); **Víno** – obraz životní radosti, rozveseluje lidi i bohy, sám Bůh je dárcem vína, znát míru v pití vína je královskou ctností, Hospodin nabízí vodu i víno, život i radost, obraz duchovních darů (SZ); Ježíš ukázal na přicházející radost, když proměnil vodu ve víno, až se naplní požehnání, spolu s olejem má léčivé účinky, Kristova krev (NZ, s. 296).

Apozice⁵³: *Svátost oltářní, opravdová oběť Nového zákona, již dávno měla [...] své podobnosti (1).*

Řečnické prostředky sugestivní: anafora: *Jozef [...] nevinně od bratrův prodaný, nevinně od Putyfary obžalovaný, nevinně do žaláře u vězení (1). Výčet celého řetězce:* *Týmž způsobem s. Jan Nepomucký od rodičův [...] vyžádaný [...] Týmž způsobem našeho sv. Jana narození osvícené bylo (3); Ať mlčím o chvalitebném náboženství, [...] ať mlčím o kunstovných statuis, [...] Ať o tom všem mlčím, o svatým jeho dobře mluvějícím jazyku mlčeti nemohu (14). Asyndeton⁵⁴: *Jozef [...] nevinně od bratrův prodaný, nevinně od Putyfary obžalovaný, nevinně do žaláře u vězení, pro svou nevinnost duchem prorockým obdařený, zázračně a slavně místokrálem egyptským učiněn (1); (Václav IV.) pro svou nemírnou chlípnost a obžerství, pro ukrutné svých podanných krve vylití, tyránské a nespravedlivé jich sužování, nezbedná svíně, steklý pes (7). Enumerace:* *sv. Jan Nepomucký byl jeho jak v narození, životě, ouřadu, a smrti, i po smrti, jak jménem, tak skutkem následovník (2); já jsem tebe učinil kazatelem mým královským, k tomu almužníkem, tobě velikou sumu peněz pro chudý lid svěřuji, královna má tě učinila svým spovědníkem, a nad to všechno ještě ti dávám biskupství v Litomyšli a proboštví vyšehradské (8); (tělo mučedlníka) litému zvířeti, psům a ptáctvu, aneb rybám ve vodě k strávení odevzdati se vynasnažovali (11). Epanalepse:* *divného, divného k sv. Janu suplikanta spatřuji (14). Hendiadys:* *všechny zlé věci nějakým pěkným pláštěm a oponou se přikrývají (6); kmotru katovi na mučení a trápení**

⁵³ Apozice = označení téže představy jinak, postponou, polovětnou vazbou; srov. Lotko, *Kapitoly ze současné rétoriky*, Olomouc 2004, s. 106.

⁵⁴ Asyndeton = bezspojčné spojení; srov. tamtéž, s. 101.

odevzdal (světce) (9); (světec) z velikým pláčem a bolesti se rozloučil (10). **Kyklos**⁵⁵: světíme dnes teď řečeného s. Jana Křtitele oktáv, [...] a světíme spolu slavně [...] sv. Jana Nepomuckého, [...] slavnost slavně světíme (2). **Pleonasmus**: nestálá a nejistá jest velikých pánův milost (6); tys tak zatvrzelý, tak nezdvorný, tak nevděčný člověk (9); v příhodě straceného aneb uraženého dobrého jména, cti a dobré pověsti dobrého jména (13). **Polyptoton**: světíme [...] jeho od církve svatě za svatého vyhlášení (2); jak hvězdy na věčné věčnosti (5); od krále všech králův věčně soužen (9). **Regrese**⁵⁶: mnohé budoucí zlé věci, jakožto nové kacířství, vojnu, hlad, nouzi a bídu (10); každý to rád milé vyjevuje, oustně, písebně, ano i přísahou potvrzuje, oběti, obrazy a příhody, i svého jména podpisem vyjevuje (13). **Rektifikace**: světíme [...] s. Jana Křtitele oktáv, to jest osmý den (2); sv. Jan v počátku, to jest v narození svém (3); Abrahamovi skrz ironiji aneb v nemožné věci před všemi Bůh řekl (13).

Emfatické řečnické prostředky: apostrofa: Láskaví v Kristu Pánu poslouchačí a horliví sv. Jana ctitelové (2); *Ej hle přemilý můj kazateli, [...] udělej mně tu lásku* (7). Autor vkládá přímou řeč do úst i Václavu IV. **Kněže, jestli i hned [...]** nevyjvíš, vodu pítí budeš, Moldavu řeku (11). Birhel dále oslovuje věřící a císaře Karla VI. **Exklamace**: k Václavu IV. *O farizee bohaprázdný, ó liško herodesovská* (8); *k tobě, ó královský štědrý almužníku, o almužnu nepřicházejí; Ej hle, milý svatý Jene* (14). **Řečnická otázka**: *Zdaliž je kdo, kterýby řícti mohl, že [...] žádnou milost od Boha neobdržel?; Kdož se chváliti bude? Kdož příhodu takovou vyjví?* (13).

Řečnické prostředky dramatické zastoupila **dubitace**: *Co myslíš, jaké to bude dítě?* (4).

Birhel se odvolává i na různá známá **příслови**: *Jest obyčejně přísloví: Nedaleko od stromu svého ovotce padá jeho. Obyčejně: jací rodiče, takové děti* (4); *Pravda rodí nenávisť* (6).

⁵⁵ Kyklos = rámcující opakování slov či vět na začátku i na konci úseku; srov. Lotko, *Kapitoly ze současné rétoriky*, Olomouc 2004, s. 100.

⁵⁶ Regrese = shrnutí, po kterém následuje výčet jednotlivin, pleonasmus; srov. tamtéž, s. 102.

2.1.6. Jan Jozef Khell – *Nový Elizeus*

Zabýváme se v pořadí již šestým kázáním *Nový Elizeus* od **Jana Jozefa Khella**. Toto kázání bylo vydáno v roce 1730. Naším zdrojem je text z výše jmenovaného Lifkova sborníku.

Jan Jozef Khell (1695 v Ivančicích – † 31. června 1748 v Uherském Brodě) byl bakalář bohosloví, mistr svobodných umění. Od roku 1729 působil jako farář v Lukách v děkanství měřínském. Dne 16. listopadu 1739 byl jmenován farářem v Uherském Brodě (Tobolka, 1948, s. 61).

Přirovnání s komparátorem „**jako**“: *Jan Nepomucký jako Kristus druhý sloužil* (100); *Nepomucká Svíce na Hradě Pražským jako na svícni musí státi* (103); (světec) *on jako druhý Elyzeus velikému Elyášovi, vašemu Bernardovi, byl Ministr věrný a milý* (106). s komparátorem „**nad**“: *pět hvězd nad tisíc bleskův slunečních jasnějších v svém těle uzřela* (99); *mínění Jana Nepomuckého nad vašeho Bernarda vyvýšiti* (100); *nad nejvyšší královské koruny, nad samé nebeské Anjely jsi vyzdvižené a povýšené* (101). **Přirovnání bez komparátoru**: *horlivost aby dešťovému přívalu, který dlouho netrvá, podobná nebyla* (102). **Parabola** na anděla, který sestupoval do rybníka Bethsaida, a sv. Jana Nepomuckého, který se pohybuje v řece Vltavě (97), o Jakobově útěku před hněvem bratra Ezaua do Mezopotámie, o Davidově útěku před Saulovým hněvem, kdežto sv. Jan Nepomucký k Ezauovi (Václavu IV.) sám do Prahy přichází (103), parabola o Babylonu a zmatení jazyků (Praha v době nepokojů) (110).

Metafora neslovesná, substance: (sv. Jan Nepomucký) *Nový Elyzeus* (95); *Holubička nevinná z korábu vypuštěná, tichý Nepomucký Beránek* (103). *nečistý, chlupatý Ezau, neřádný druhý Copronym, zuřivý Saul, nový Nero 'Václav IV.'* (103). **Metafora neslovesná, vlastností**: *dokonalý syn Ježíš Kristus* (101). **Metafora slovesná, činností**: *jak se na oko stavím 'předstírám'* (96); *vidím, že jsem ovšem prorokem 'předvídám události'* (102); (světec) *jest od Krista mezi vlky vyslaný 'je mezi hříšníky'* (104).

Metonymie: (světec) *nohu do moře hořkosti pláče a žalosti hluboce vstrčil* (102).

Antonomázie: Panna Marie Nebeská Královna Marie Panna; Veliká Královna; Boží veliká Paní, Virgo Mater, od samé Nebeské hvězdy osvícená (95, 99, 100, 101); Ježíš Kristus u přítomnosti Nejjasnějšího Slunce; Nejjasnější Hvězda (99).

Perifráze: Jan Žižka, kacířův a rebellantův nejvyšší vůdce, který za šest let 550 klášterův v popel obrátil; Procopius Rasmus, z Žižkové sestry nic lepší vnuček (109); země zaslíbená 'Izrael' (102).

Aluze antické: Jupiter, Sokrates, Nero. **Aluze starozákonní:** veliký Eliáš, starý Elyzeus služebník, veliký Jonáš. **Aluze novozákonní:** velký Křtitel, Jan Evangelista, hříšná a kající Magdalena. **Aluze na církevní autority:** medotekoucí Otec Bernard, Humbelyna, svatého Bernarda sestra, Blahoslavený Humbert. **Aluze míst biblických:** Jeruzalemský rybník Bethsaida, Betlém, hory Palestýnské. **Aluze míst reálných:** Klarovallenské oudolí, město Constantinopolis, království Francké a Englické. **Aluze na starší i nedávnou historii:** císař Konstantin Copronymus, bezbožný kalvín, studený král Český, Marie de Medices. Kheň využívá i **aluzi z literárního nebo uměleckého kánonu:** Barnabas de Montalbo, spisovatel portugalský, pěvec Felix, sám veršovec pohanský. Autor neopomíná ani **aluze na soudobé jmenovce:** Karel Šestý, císař římský, císařovna Alžběta.

Antropomorfizace: samé vysoké Nebesa musely se snížiti, [...] příbytek velikého Ministra musely ozdobiti; brány pekelné dítě to [...] nemocí soužití, trápití, a ze světa vypuditi se vynasnažily, neb předzvěděly, jakou škodu ono jim učiní (101); **nepravosti a bezbožnosti** ze stromku Nepomuckého květu nejmenšího **utrhnout nemohly** (105).

Antiteze: (světec) rady za pravdivé sice všechny uznává, je chválí, [...] však sám ze Žatce kroky veliké dělá, ku Praze pospíchá (103); Víno jednou kořstované všechny jiné, i nejlepší a nejsilnější vína napotom činí ustám ošklivé, trpké a odporové (105); Vznešená ctnost jest tajemství tajiti, nepravost velká jest je vyjevovati (108).

Symbole již použité: (Apokalyptický) Anjel, Babylon, Beránek, Blesk, Dům, Had Pekelný, Hvězda, Chrám, Jazyk, Kadidlo bílé, Koruna Mučedlnická, Král, Kříž, Květiny, Lampa (Svíce), Lilie, Nebe, Manna, Oheň, Oltář, Ovoce, Panna, Poušť, Semeno Boží, Sloup, Srdce, Strom, Stříbrná, Studnice, Světlo, Víno, Voda, Zahradník Nejvyšší, Země, Zlatá.

Symbole z přírody živé: *Holubička* – vypustil ji Noe z archy jako svědka opadnutí vod potopy, symbolizuje naději zemřelých na věčný život a pokoj (SZ); nejstarší křesťanský zvířecí symbol, zastupuje Ježíše Krista, používána jako smírná oběť, předobraz křesťanské prostoty, symbol Ducha svatého a lidské duše (NZ); Tertullián ji spojuje s čistotou, nevinností, láskou a věrností (Royt, s. 123); ***Palma*** – strom života, symbol velkého a vznešeného, spravedlivý člověk roste jako palma (SZ); Ježíš byl v Jeruzalémě přivítán palmovými ratolestmi, symbol věčné odměny (NZ); církevní Otcové v ní vidí symbol Panny Marie, palmovým plodem je Kristus (s. 182); ***Ryba*** – břicho ryby je obrazný výraz pohlcující hlubiny, být pohlcen znamená překročit práh k onomu světu, lidé jsou přirovnáváni k mořským rybám, jako ryby chycené ve zlé síti se lidé zaplétají ve zlé skutky, je také symbolem života a spásy (SZ); také zde je ryba obrazem člověka, dárce spásy (NZ); v dobách pronásledování křesťanů byl obraz ryby jejich tajným poznávacím znamením (s. 223–224).

Symbole z přírody neživé: *Sníh* – pro svou bílou barvu, čistotu a chlad symbol cudnosti a panenské nedotčenosti přináší k Marii (Beck, s. 272); ***Větr*** – značí také dech, dýchání, ducha, dech života Boha Stvořitele, podobá se větru tím, že se hýbe, je aktivní, Hospodinův dech obnovuje tvář země (SZ); spojován s Duchem Božím, shora se narodit, být zplozen ve spojení s větrem připomíná Boží vdechnutí (NZ, s. 297–298).

Některá konkrétní: *Brána (Brány Pekelné)* – představa brány mezi tímto a oním světem, znamená konec, hranici (SZ); symbol brány může být přístup k věčné blaženosti či k zatracení (NZ, s. 60); ***Noc (Čas Noční)*** – den a noc odpovídají protikladu světla a tmy, tajemná, pochmurná, Boží výtvor, pro svou neproniknutelnou temnotu se symbolem hrůzy, neštěstí a smrti, za noci může člověk odhalit skryté hlubiny bytí, významná byla noc před odchodem z Egypta (SZ); čas nevědomosti a hříchu, věřící jsou synové dne, nepatří noci ani temnotě, přicházející noc znamená blížící se smrt, Kristus je světlem světa, noc znamená jeho nepřítomnost (NZ, s. 162); ***Pramen*** – obraz blahodárné vody mesiášského času, z pramene tryská silná živá voda, všechny prameny spásy přicházejí od Boha, u něho je pramen života (SZ); řeč úst, žehnání i proklínání, je jako voda z pramene, sladká i hořká, duchovní nápoj pijeme ze skály, kterou je Kristus, mesiáš je pramen spásy (NZ, s. 204).

Svět božský: *Ďábel* – pomlouvač Boha, jeho protivník, obdoba satana, jedná se o anděly, kteří se vzepřeli Bohu, zejména Lucifer, nejvyšší z nich, svedl Adama a Evu k hříchu (SZ); má podobu hada, draka, lva, baziliška, aspise (Beck, s. 49); ***Peklo*** – místo trestu a odplaty, protiklad nebe, svět d'ábla, místo žáru a ohnivých muk, mnohdy má několik stupňů, pekelný oheň má očistnou funkci (SZ); pekelný oheň je věčný, jeho trest je opak věčného života na nebesích (NZ, Beck, s. 213).

Sugestivní řečnické prostředky: anafora: *duch nevěřící, duch podezřený, duch krále Václava lenivý* (107); **ve formě řetězců:** *Ó! Neupřímnost cistercienská! [...] Ó! Neupřímnost cistercienská! Zdaliž dnes toho kousku nejináč [...] neužíváš? (96); Zdaliž nevíš, že Izrael [...] musil Egypt opustiti, [...] zdaliž jsi v nás ono svatého Jarolyma varování [...] zdaliž jsi skrze tolik let [...] neslyšel* (102). Častá byla u Khella **enumerace:** (sv. Jan Nepomucký) *z rodičův věku velmi zašlého, života neplodného, stavu a rodu neurozeného, velmi pozdě splozený* (100); *hluboké jeskyně, strašné hory, vysoké skály, tmavé lesy vy jste hledati museli* (105); *mnoho čistoty, střídmosti, a poníženosti, mnoho lásky, a po spasením lidským horlivosti, víry a stálosti v něm hořelo* (106). **Epanalepse:** *jistě jistě tato pěti papršlková nejjasnější hvězda mohla uctít* (99); *Ale zastav se zastav Nepomucký Anjele* (102); *nahlídněte nahlídněte do hrobu vašeho Elyzeusa* (110). **Hendiadys:** *Nepomucký Elyzeus byl ctěný a vážený* (106); *všechno toužení a dychtivost Jan hasil; (král) své královské manželce [...] neřády a mrsnosti počíná vyhledávati* (107). **Pleonasmus:** *d'áblové mezi nimi nejmenšího sváru, nepokoje, rozbroje zbouřiti nemohli* (97); (Bůh) *vidí své služebníky býti zhaněný, opovržený, snižený a potupený* (100); (světec) *dvorskou rozpustilost, mravy porušené, mráкотiny tmavé rozháněl* (107). **Polyptoton:** *mezi dobrýma dobrým býti má spasení* (105); *všechno stvoření od Stvořitele jest trestáno* (108); *poslouchači v poslouchání nemohou býti nasyceni* (111).

Emfatické řečnické prostředky: apostrofa: oslovuje abstrakta i neživé entity *Slyšte nebesa, co budu mluvíti, slyš země slova úst mých* (97); oslovení světce *Ale zastav se, zastav, Nepomucký Anjele, slyš, co k tobě mluví, a ty Cistercienskou Palestinu tak ochotně opouštíš* (102). Khell uděluje přímou řeč i Václavu IV. *Slyš kněže, jestliže i hned všechno to, co královna tobě se vyznala, nevyjevíš pořádně, darmo jest, zahynuls: přísahám Bohu, vody se napiješ* (108). Dalšími oslovenými jsou organizátoři a posluchači, autor se snaží o agitační oslovení, věnuje slovo nejširšímu

publiku. **Exklamace:** *O srdce! Nejupřímnější! Čest Nepomuckého rozmnožit nejdychtivější!* (97); *Ach, zastav se, zastav, spanilý mládenče* (103); *Ach nevěřící, podezřený, lenivý králi!* (107). **Řečnická otázka i s odpovědí:** *Což tedy dnešního dne učiním? Budu-li nětco vznešeného mluvit, podezření neujdu* (96); *Ale proč já sobě na Cistercienskou neupřímnost nařikám?* (97); *Ale proč jsem já se hnedky při začátku tak hluboce do Cistercienských studnic vpustil?* (99).

Dramatické řečnické prostředky zastoupila **dubitace:** *Ale co já vidím? Vidím ministranta Cistercienského* (103); *Povězte, kde jste o takovém slyšeli?; Ale co myslíte? V které studnici ji natáhl?* (105).

I u Khella jsme našli **sentenci a přísloví:** *Vlastnost jest dušich velikých i tam vinu uznati, jí se báti, kde vinna není* (102); *jaký král, takové stádo* (103).

2.1.7. Jan Jozef Khell – *Manna nebeská, cisterciensko-nepomucká*

Sedmým kázáním je *Manna nebeská, cisterciensko-nepomucká*, jehož autorem je opět výše zmiňovaný **Jan Jozef Khell**. Kázání pochází z roku 1731 a vytištěno bylo Litomyšli u Jana Kamenického. Nadále čerpáme z Lifkova výboru.

Přirovnání s komparátorem „jako“, „jakožto“: *Stkvějící se jako hvězda jitřní vprostřed mráкотin jest svatý řád Cistercienský* (148); *(světec) jako rybička v moři hořkém [...] jsou zachovaný* (155); *(Bůh) milosti a dary jako Zeuxes maluje a vypořádňuje* (158). **Přirovnání bez komparátoru:** *Svatý řád ten [...] Anjelům čistotou podobný, mučedníkům trýzněním rovný, prorokům ustavičným božským rozjímáním, Apoštolům chudobou, Patriarchům hlášením Slova Božího a obracováním hříšníkův stejný* (151); *ten jazyk jest cythara, ten jazyk jest vrátnej nebeský* (156); *lidské náture veslo [...] jest svobodná vůle, plavec a řiditel jest osvícený rozum* (157). Přirovnání s komparátorem „nad“: *ten květ v církvi katolické nad jiný vonnější, vši vůni naplněný* (159). **Parabola** na Abrahama a Ježíše, kteří pro šíření víry museli opustit své rodné město, stejně tak musel sv. Jan Nepomucký opustit žďárský klášter a vydat se do Prahy (150), světcův jazyk je připodobněn k uzdě a lodnímu veslu, které udrží nejtěžší loď (157); o Davidovi, který miloval svého vzpurného syna Absolona, ačkoliv k věrným vojákům byl tvrdý; provázeno vírou v to, že sv. Jan Nepomucký nezapomene na své ctitele, kteří jej milují, a pomůže jim (162).

Metafora neslovesná, substance: sv. Jan Nepomucký je označen jako *Manna nebeská, cisterciensko-nepomucká* (147); *stálosti dyamant* (154); Praha ve světcově době je opět místem špatností, autor pro ni užívá různé atributy, například *Egypt Pražský* (147); *strašné, zakálené, asphaltické jezero* (155). **Metafora slovesná, činností:** *král Václav v jezeře nepravosti ještě nezatopený* 'dosud úplně nepropadlý neřestem' (147); *Bůh dyamant jeden pucuje dyamantem druhým: jedním svatým spůsobí svatého druhého* (151); (svatý Bernard) *knížata Rakouská s svým mocným pivem opojil, do medotekoucího oulu dva syny odloudil* 'zaujal je a získal pro církevní službu' (162).

Antonómázie: *Nejsvrchovanější, Nejčistější, Nejjasnější Bůh; Nebeský Otec* (148, 149); *Matka Boží Panna Marie* (149); *Ježíš Kristus Nebeský Král* (151).

Perifráze: *Martin z vlasti Saské, bludu kalvínského Martin Luther* (161).

Aluze antické: *Zeuxes malíř vznešený, nejkrásnější bohyně Juno, ostrovtipný veršovec Martialis*. **Aluze starozákonní:** *Šalomoun, Joab vojska Davidového vůdce, Davidův syn Absolón*. **Aluze novozákonní:** *Panna Marie, svatý Jakub apoštol Páně, Dionysius Areopagita, Nazianzenus (svatý Řehoř z Nazianzu), starý Symeon (car Symeon I.)*. **Aluze míst biblických:** *Palestina, Izrael, Chaldea*. **Aluze míst reálných:** *Genueuské město, Konstantinopol, Nimburské město*. **Aluze ze světcovy doby i z nedávné historie:** *král Václav, měšťané Genuenští, Rakouská knížata Otton a Konrád*.

Antropomorfizace: *láska a milosrdenství Nepomuckého Jana zhojila a potěšila* (153); *cythara Davidova [...] ďábelství odháněla* (156).

Paradox: *máš mocného Elizea, který i mrtvý vzkřísiti umí* (147); *ve dne bez slunce, v noci bez hvězdy plavbu obyčejně milujíc* (157); *Jeruzalemský rybník, v kterém [...] mrtví života nabývají* (158).

Antiteze: *Minister Cistercienský [...] zdál se býti titul pro tak velikého JANA velmi maličký* (147); (Jazyk sv. Jana) *Zemi aby se vysmál, neporušený. Prach aby potupil, v celosti plný. S hrobem aby pohrdl, nesmrtdlný. Času se nebojí, věčný* (156); *Nepomucký podobný všem svatým, ale mezi všemi svatými jest bez podobného* (159).

Symboly se nadále opakují: *Beránek, Ďábel, Hvězda, Chrám, Jazyk, Koruna Mučedlnická, Král, Krev, Květiny, Nádoba, Nebe, Nevěsta Kristova, Manna, Mléko,*

Oblaka, Oheň, Oko, Oltář, Ovoce, Panna, Peklo, Poušť, Růženec, Ryba, Slunce, Srdce, Stan, Světlo, Šarlatová, Voda, Vůně, Země, Zlatá.

Symbole z přírody neživé: *Diamant* – symbol pevnosti, stálosti ve víře, jeho tvrdost značí i zatvrzelost (SZ); ve středověku je zřetelným podobenstvím Krista, kdo nosí tento drahokam ve svém srdci, tomu se nic zlého nestane, symbol věrnosti, stálosti a smělosti (s. 50–51).

Konkrétní: *Lod'* – starozákonní loď spásy byla Noemova archa, symbol životní cesty, přemístění živých i mrtvých, vede nečasem tohoto světa (SZ); největší význam měla Petrova loďka, vytvořila se představa lodi církve, Pavel přirovnával život k plavbě na lodi, kdo se vzdá víry, ztroskotá (NZ); církevní Otcové popisují loď církve, na níž věřící bezpečně přepluje moře světa (s. 136–137); ***Zvon*** – symbol spojení nebe a země, volá k modlitbě, připomíná poslušnost vůči božským zákonům, jeho zvuk je ozvěnou všemoci Boha, zahání neštěstí (Beck, s. 345).

Náboženské symboly: *Umývání (Křest)* – nejdůležitější způsob očisty od tělesné špíny i od duchovní poskvrny, jen čistí smějí předstoupit před Hospodina, opakované vnější omývání je symbolický úkon, očista od hříchů se jím má přímo vyvolávat, očisty lidského srdce se musí ujmout sám Bůh (SZ); Ježíš odmítal zabsolutnění starozákonního omývání, vnějším omytím se člověk neočistí od hříchů, křest je jednorázový iniciační obřad, křest vodou je spojen s vyznáním hříchů, jeho cílem je odpuštění hříchů (NZ, s. 287).

Parenteze: *Nirmberské město (Lutherovým učením svedené), toho flastru (svaté tajné spovědi) zbavené* (158).

Řečnické prostředky sugestivní: *anafora*: (světec) *ty dary rozdělené [...] ty všechny spojené držíš [...] ty všechny spojené držíš, všemi se stkvíš a třpytíš* (159).

Enumerace: (Matka Boží) *darovala s tak velikou vznešeností, zásluhou, mocí a ctností* (149); *řád, který mlékem, svátostmi, nevinností a ctností Jana vykrmil* (150); (Jan Nepomucký) *nejenom panenskou čistotou, nejenom doktorskou korunou, nejenom milosrdných almužníků štědrotou jest ozdobený, nýbrž i apoštolskou horlivostí i spovědlníkův mlčenlivostí jest okrášlený, ani roucha mučednického a krvavého není prázdný a zbavený* (151). **Epanalepse**: *doufej, doufej, dcerko milá* (147); *víc a víc ohněm se nerozpalovaly, víc a víc nehořely* (148); *nasleduj následuj Vojtěcha svatého vlastence tvého* (162). **Hendiadys**: *mysl lidská jest dychtivá a žádostivá, s ní sebe*

okrášliti a ozdobiti; žádat místo první a nejvyšší, mysl jest pyšná a nádherná (150); (Šalamoun) k synu jest velmi laskavý a milostivý, k nim ale tvrdý a urputný (162). **Pleonasmus:** pokání proti nepravostem, dvorským rozpustilostem, převráceným mravům [...] hlásil (154); Jan Zlatoustý s svým učením, kázáním a napomináním osvěcoval; neřádný, zakálený, od hrozných nepravostí byl dvůr královský (155). **Polysyndeton:** všechny dokonalosti a ctnosti a milosti [...] v něm spojití (150). **Polyptoton:** Den dni vypovídá Slovo a noc noci oznamuje Umění (148); před obecním vzkříšením vzkříšený (156); v hlubinách hlubokých zátopu trpěli (157).

Řečnické prostředky emfatické: apostrofa: oslovuje neživé předměty *Vás, jasně hvězdičky býti na obloze nebeský se třpytící, nezapírám* (148); oslovení světce *ty dobře víš, když Vlast tvá, země Česká [...] byla žižnivá; doufám a věřím, že ty, Nepomucký Jene, i tuto [...] nemálo miluješ* (161); oslovuje neživé entity, vodstvo *Co jest tobě, Vltavo, žes utekla a na stranu odstranila* (161). Z dalších oslovených jmenujme organizátory a publikum, Mojžíše či církev. **Exklamace:** nejčastěji ji tvoří částice „ej hle“, „o, ó“, „ach“ *O, Saro! Přemilá mrtvé Nepomucké matky dceruško* (147); *O, lodičko Petrová! Církev katolická!* (157); *O Abrahame! O Nepomucký Jene! O svatý Jene* (159). **Řečnická otázka:** *Koho ale následovati má Jan Nepomucký? Jaké šlápěje [...]? Jaké pravidlo [...]?* (151); (světec) *Kým tebe lidé býti praví?* (153); *Který z nich pro flastr tajné spovědi až do krve bojoval?* (158).

Z řečnických prostředků dramatických jsme našli opět **dubitaci:** *Ale co vidím?* (147); *Ale proč o tom pochybuji?* (156).

2.1.8. Karel Václav Černý – Nejčistší hvězda jitřní, svatý Jan Nepomucký

Naším posledním kázáním je *Nejčistší hvězda jitřní, svatý Jan Nepomucký* od **Karla Černého**. Toto kázání vyšlo roku 1730. Pracujeme s originální kopií a stránky číslujeme paginací.

Karel Černý tentokrát zvolil pro světce motiv *hvězdy (jitřní hvězdy, Jitřenky)*, jenž tento tvůrce v kázání 59krát opakuje.

Projev vlastenečství nalézáme i u tohoto autora: *Svítila ta hvězda [...] milým Vlastencům svým a Zemi České* (4).

Přirovnání bez komparátoru: *tak podobně Církev Svatá hojně oplývá nejchutnějším Ovotcem dobrých a Svatých Skutkův svých milých Dětek, věrných Křesťanů* (1). Přirovnání s komparátorem „**jako**“, „**jakožto**“: (církev) *jako hora taková netoliko podivnou vejškou svou všechny jiné okolo sebe stojící převyšuje* (1); (svatí) *Oblohu ojasňují jako nejjasněji se třpýticí hvězdy Nebeské* (2); *povstati musel nový prorok Eliáš jako Oheň a Slovo jeho jako Pochodně hořelo, [...] s kterým jako jasným světlem v temnosti hříchův hříšníky osvěcoval* (6). Přirovnání s komparátorem „**nad**“: *Jediná tvrdá a nad Ocel a Dyamant zatvrzelejší Skála byl jest Václav* (7). **Paraboly:** o Jitřence, která si od Jupitera vyžádala Pegasa, aby na něm mohla přinášet světlo; podobně byl sv. Jan vyžádán od Boha, aby přinášel lidem radost (4); podobenství o Orfeovi, jenž hrál krásně na svou harfu; zde je harfou světcův jazyk (6); o Herodesovi, který neunesl pravdu z úst Jana Křtitele, srovnání s ukrutným Václavem IV. (7).

Metafora neslovesná, substance: sv. Jan Nepomucký je *Nejčistší Hvězda Jitřní* (1); *jasně se třpýticí sličná Perla* (2); *Štít k obraně celého Křesťanstva* (8); Václav IV. *Herodes Český, zatvrzelá Skála* (7). **Metafora slovesná, činností:** (světec) *libezno znějící harfou Jazyka svého Svatého [...] potahoval a obracoval* (6).

Metonymie: *oslavil jest Bůh před Tváří celé Říše Nebeské* (2).

Antonómázie: *Ježíš Kristus Ženich Kristus, učitel onen Anjelský* (1); sv. Pavel *Kazatel Národův* (2); *Zrcadlo trpělivosti Job* (8).

Perifráze: *jasné ono a veliké Světlo Církve Svaté, Svatý Augustýn* (1); *'Jitřenka' hvězda ta vycházející v prostřed Mlhy* (5); Sv. Pavel *Kazatel a Učitel Národův vyvolená Nádoba Svatý Pavel* (5).

Aluze antické: *od nejvyššího Boha Pohanskeho Jupitera, bystrý onen Kůň dvoukřídly Pegasus, srdnatý Řek Vojska Řeckého Eneáš. Aluze starozákonní:* *korunovaný Prorok a Žalmista Páně David, Prorok Páně Izaiáš, věrný Kazatel a Prorok Jeremiáš. Aluze novozákonní:* *Ježíš Kristus, Kazatel a Učitel Národův vyvolená Nádoba Svatý Pavel, Učedník jeho Tymotheus Biskup. Tvůrce se přímo odvolává i na písemné prameny:* *v Písmě Svatém. Aluze na křesťanské spisy, authority:* *Patryarcha Konstantynopolitánský Svatý Jan Zlatousty, Světlo Církve Svaté Svatý Otec Augustýn, starožitný Vykládatel Písma Svatého Nicolaus de Lyra. Aluze na básníky:* *ostrovtipný Veršovec Horácius, ostrovtipný Veršovec Virgilius, ostrovtipný Symbolista Picinelus. Aluze na nedávnou historii:* *Král Český Václav lenivý.*

Antropomorfizace (personifikace): *Hvězda* všechny strašlivé stíny noční a temnosti *rozhání* ona svou jasností (4); *Nebesa vypravují* Slávu Boží a díla rukou jeho *ohlašuje* *Obloha* Nebeská (5); *Jazyk* ten [...] *Ouřad* Kazatelský *konal* (7).

Paradox: (Jazyk) *osvětloval* *On*, ačkoliv *pod Zemi Páně skrytý*, mnohé *zoufanlivé hříšníky* (7).

Antiteze: *Mlčenlivá jest sice Obloha Nebeská a světla její, aniž mluvíti umí, však ale jediné na ní patření zvučnější a pronikavější hlas vydává nežli Trouba nejzvučnější* (5); *Slovo Jeho jako Pochodně hořelo, s kterým Ohněm zastydle Srdce Lidské v Lásce Boží a Blízního zapaloval* (6); (Václav IV.) *ne k Pokání a Svaté Kajicnosti, nýbrž k větší zuřivosti se pohnul* (7).

Mnohé **symboly** se samozřejmě opětovně **opakuji**, ať už je to *Blesk, Dyamant, Hora, Hvězda, Chrám, Jazyk, Kořen, Království, Květiny, Noc, Oheň, Oko, Ovce, Ovotce, Perla, Ráj rozkoše, nebo Skála, Slunce, Srdce, Stánek, Světlo, Vůně, Zahrada, Země*.

Přesto jsme i u tohoto autora našli **symboly nové** či **pozměněné**, ještě nepoužité.

Symboly z přírody neživé: Jitřenka (Hvězda Jitřní) – dostalo se jí výsadního postavení, ohlašuje příchod vítězného slunce po temné noci, nebeská světla poslouchají Stvořitelovy zákony (SZ); Jitřenkou je právem nazýván Ježíš Kristus (NZ, s. 92–93); **Měsíc** – noční nebeské těleso, určuje čas, vládne noci, uplatňuje se v přírovnáních, významný pro plodnost (SZ); stane se zatmělým a zbytečným, Bůh je sám světlem (NZ); v raně křesťanské teologii se spolu se sluncem stal velikým mystériem, Slunce je symbolem Boha, měsíc symbolem člověka (s. 145); **Večernice** – stejně jako u Jitřenky jde o označení planety Venuše, na rozdíl od Jitřenky se vztahuje k večeru, zvěstovatel nadcházející noci, příležitostně i symbol prvního padlého anděla Lucifera (Beck, s. 316).

Řečnické prostředky sugestivní: anafora: *Nesluší tobě, Králi, Člověka nevinného* [...] *pecti dáti, nesluší tobě tajnost* [...] *vyjeviti* (7); **ve formě řetězců:** *Slovo jeho jako Pochodně hořelo* [...] *hořelo jest Slovo Jeho jako Pochodně, s kterým jako jasným světlem v temnosti hříchův vězící hříšníky osvětloval* [...] *hořelo jest Slovo Jeho jako Pochodně* (6); *Všeobecná všechněch v potřebách postavených Pomoc a Potěšení, Všeobecná Pomoc všech ve všelikých těžkých Zármutcích a souženích postavených,*

Všeobecná Pomoc všech zarmoucených a opuštěných, Všeobecná Pomoc všechněch (10). **Enumerace:** *nesčíslné Zásluhy a nespítatedlné Svaté Ctnosti, Života Svátost a nevyslovitelné Divy a Zázraky* (2); *Kaž Slovo Boží, nabízej ustavičně, bud' vděk neb nevděk, tresci, pros a napomínej ve vši trpělivosti a Učení* (6); *já dávám všechněm Vítězství, život i ochranu, ve mně jest vaše zastání* (8). **Epanalepse:** *tenkrát tenkrát při tvým na Svět narození, svítila jest, svítila ta hvězda* (4); *nedlouho nedlouho ale tím jasným Světlem se jest těšila* (6); *Jediná jediná tvrdá Skála byl jest Václav* (7). **Hendiadys:** *svítila ta hvězda [...] mnohými Divy a Zázraky* (4); *vlastnost a přirozenost hvězd Nebeských* (5); *srdnatý a udatný Vojenský Vůdce* (7). **Pleonasmus:** *hvězda Jitřní nebo Dennice [...] smutné a truchlivé temnosti a mrákotu roztrhuje a zahání* (3); *jakým Jazykem aneb jakou Řečí [...] vypravovati mají* (5); *všechny nepřátele naše, potřeb, bíd a těžkostí přemáhá, rozhání a rozptyluje* (7). **Polyptoton:** *hvězda od hvězdy dělí se světlostí* (2); *Jasná a jasně se již nyní veřejně [...] třpýticí* (4). **Regrese:** *Oblohu Nebeskou okrášlují a ojasňují Světla Nebeská, Slunce, Měsíc a Hvězdy* (2). **Rektifikace:** *vytržen budu [...] od pokušení všelikých, totižto bíd a těžkostí* (3).

Řečnické prostředky emfatické: apostrofa: oslovení Boha *Uchop Odění a Štít, Bože, a povstaň na pomoc mně* (8); oslovení kazatele *Kaž Slovo Boží, nabízej ustavičně, bud' vděk neb nevděk, tresci, pros a napomínej ve vši trpělivosti a Učení* (6); Václava IV. *Nesluší tobě, Králi, Člověka nevinného [...] pecti dáti* (7). Dále autor oslovuje řeholníky, posluchače a neživé předměty, hvězdy. **Exklamace:** *O Jasná a jasně se již nyní veřejně celému Světu třpýticí hvězdo Jitřní!* (4); *A hle, sotva v ty práci Apoštolské začátek učinil [...] jaká proměna!* (6); *Ej tedy, nejvinšovanější hvězdo* (10). **Řečnická otázka:** *jakou hvězdou jej nazývati mám?* (2); *Zdaliž tedy slušně hvězda Jitřní jemu daná býti nemá?* (3); *jakým Jazykem [...] hvězdy vypravovati mají nepochopitedlnou Slávu Boží?* (5).

Řečnické prostředky dramatické: paralepse: *Nechci já tu opáčiti Divy a Zázraky [...] Nechci opáčiti mnohé [...] Nechci tu opáčiti mnohé dlužníky [...] Nechci posledně opáčiti mnohé* (10).

Nacházíme i **přísluví:** *jak obyčejné heslo jest: kde mnoho hlav, taky bývá mnoho smyslů* (8).

2.1.9 Shrnutí

V těchto zbývajících pěti kázáních jsou nejpočetnějším obrazným prostředkem **aluze** s počtem 365 příkladů. Na druhém místě se v největším počtu vyskytovaly **metafory**, 105 příkladů. Na třetím místě se udržela **přirovnání**, která se objevila 90krát.

Z prostředků řečnických jsou nejvíce zastoupeny tyto 3 řečnické figury: **hendiadys** (105 příkladů), **pleonasmus**, **apostrofa** (68 příkladů).

Největší počet různých typů obrazů a figur používají Jan Birhel a Karel Černý, kteří se nám též jeví jako nejzdatnější kazatelé. Těsně za ně lze zařadit Jana Jozefa Khella a po něm Jana Matěja Hollana.

Závěr

Slovní výbava barokních kazatelů je skutečně bohatá na nejrůznější obrazné prostředky a řečnické figury. Jsou zkušenými mluvčími a jejich jazykové projevy jsou vytríbené. Sv. Jan Nepomucký je v analyzovaných kázáních označován několika výraznými metaforami – jako *zahrada zavřená* (AuspZahr) *růže zlatá* (RitRůž), *hora Libánská* (ČerSláv), *znamení na pravé ruce* (HolZnam), *druhý Jan Křtitel* (BirJan), *nový Elizeus* (KhelJan), *manna nebeská* (KhelMana) a *hvězda jitřní* (ČerHvězda).

Mezi nejčastější obrazné prostředky patří u všech osmi tvůrců **přirovnání** a **paraboly**, **metafory**, **aluze**, **antropomorfizace**. Přirovnání se vyskytují nejčastěji s komparátory „jako“, „jakožto“, „nad“, „rovně jako“, častá jsou i přirovnání bez komparátoru. K parabolám hledají tvůrci příklady antické, starozákonní nebo novozákonní, pomáhají si i příklady ze života svatých Otců (RitRůž). Z **metafor** se nejvíce používají neslovesné, substantivní, dále slovesné, činnosti. Nalézáme i metaforu vlastností (BirJan, ČerSláv, RitRůž), ale v omezeném množství. Další typy metafor se nevyskytují. Oblíbeným a bohatě užívaným obrazným prostředkem jsou **aluze**, kazatelé prokazují znalost spisů, autorit a míst antických, starozákonních a novozákonních, opakovaně se objevují aluze týkající se proroků a mučedníků, uváděny jsou i autority raně křesťanské. Oblíbené jsou též aluze na básníky nebo pěvce (ČerHvězda, ČerSláv, KhelJan). Kazatelé prokazují orientaci v historických událostech z doby, ve které působil sv. Jan Nepomucký, v širší české historii, mnozí připomínají i události nebo osobnosti dobové. Používají také aluze společenské (AuspZahr, BirJan, ČerSláv, HolZnam, RitRůž).

Kazatelé, výborně školení v rétorice, bohatě využívali názorné **symboliky**, kterou široce rozpracovali. Objevují se symboly z přírody živé i neživé, konkrétní i abstraktní, nechybějí ani symboly náboženské a ze světa nadpřirozeného, božského. Hojně se vyskytujícími symboly z živé přírody byly rostliny, tj. květiny, stromy, keře (AuspZahr, ČerHvězda, ČerSláv, HolZnam, KhelJan, KhelMana, RitRůž). Propracovaná je i symbolika barev (AuspZahr, BirJan, ČerSláv, HolZnam, KhelJan, KhelMana, RitRůž), čísel (AuspZahr, RitRůž) a lidského těla (AuspZahr, RitRůž).

Oblíbené jsou také **perifráze s antonomázií**. Antonomázie i perifráze se týkají nejvíce Boha, Ježíše Krista, Panny Marie, světců, dále barev, krále Václava IV., neživých věcí, Jeruzaléma, dokonce i kacíře Jana Žižky s hanlivým přídomek Ras (KhelJan) nebo Martina Luthera (KhelMana). V menším množství jsou zastoupeny **metonymie** (RitRůž, ČerHvězda, ČerSláv, HolZnam, KhelJan) a výjimečně **synekdocha pars pro toto** (AuspZahr). Jen u některých autorů se ojediněle objevuje **oxymóron** (ČerSláv).

Kazatelé mimo jiné pracují i s **antitezí** (AuspZahr, ČerHvězda, ČerSláv, BirJan, HolZnam, KhelMana, KhelJan) nebo s **paradoxem** (AuspZahr, BirJan, ČerHvězda, KhelMana), ač ne ve velké míře jako tomu je u výše zmíněných obrazných prostředků.

Některé figury však užívají tvůrci výjimečně, vyskytují se často osamoceně. Jedná se o **bajku** v případě AuspZahr, která je naším jediným zástupcem alegorie, další výskyt nepotvrzujeme. Zvýšený výskyt **parentezí**, vsuvek s použitím závorek v kázání sledujeme u RitRůže. V jediném případě se nachází i u KhelMana. Nacházíme i případ ojedinělé **katachréze** v kázání ČerSláv, nebo **apozice** u BirJan.

Z řečnických prostředků sugestivních všichni autoři výrazně pracují s **anafrou**, často i v celých **větných řetězcích**, **enumerací**, **hendiadys**, **pleonasmem**, **polyptotem**. Méně již vyhledávají **polysyndeton** (AuspZahr, ČerSláv, KhelMana).

Jelikož jsme nenalezli relevantní zdroj, který by nám potvrdil či vyvrátil rozdíly a shody mezi pleonasmem, hendiadys a tautologií, vycházíme z Lotkovy charakteristiky těchto figur, ač jsme si vědomi, že existují jiné zdroje, které je uvádějí odlišně. I proto je obtížné tyto figury odlišit a jasně definovat, kam který příklad patří.

Omezeně kazatelé používají **epanalepsi** (BirJan, ČerSláv, HolZnam, KhelMana) či **rektifikaci** (AuspZahr, BirJan, ČerHvězda, ČerSláv, RitRůže, HolZnam). Ze zbývajících omezeně se vyskytujících sugestivních figur jmenujme **asyndeton** (BirJan), **epanastrofu** (AuspZahr), **epiforu** (AuspZahr), **chiasmus** (AuspZahr), **kyklos** (BirJan) a **regresi** (BirJan, ČerHvězda). Výraznější **syntaktický paralelismus** se vyskytuje v kázání AuspZahr a ČerSláv.

Emfatické řečnické prostředky naplňují u jednotlivých autorů **apostrofy**, oslovují Boha, Ježíše Krista, sv. Jana Nepomuckého, krále Václava IV., pořadatele slavnosti a členy cisterciáckého řádu, široké publikum, mimo ně i entity neživé. Dále se

vyskytují **exklamace** a **řečnické otázky**, jež s sebou někdy nesou i **odpověď** (ČerSláv, KhelJan).

Nemůžeme opomenout ani oblast řečnických prostředků dramatických, z nichž ve větším množství narážíme na **dubitaci** (AuspZahr, BirJan, KhelJan, KhelMana, RitRůže) a **gradaci-klimax** (AuspZahr, ČerSláv, HolZnam, RitRůže). Omezený výskyt je v případě **eufemismu** (AuspZahr, ČerSláv) a **paralepse** (ČerHvězda, ČerSláv, RitRůž).

Tvůrci vstupují i do oblasti **rýmů** (AuspZahr, HolZnam), **rčení** (AuspZahr) a **přísloví** (BirJan, ČerHvězda, ČerSláv, KhelJan).

Vyplnil se i náš předpoklad o tendencích k vlasteneckým zmínkám o sv. Janu Nepomuckém. Tvůrci představují poutní místo, kostel na Zelené hoře, který je se světcem spjat, a hovoří i o zázracích, které provázely jeho příchod na svět, jeho jinošství v cisterciáckém řádu a působení v Praze. Autoři k němu s upřímným zaujetím přistupují jako k českému patronu (HolZnam), k milovanému světci (ČerHvězda, ČerSláv), k orodovníku a přímluvci u Boha (RitRůž, BirJan). Vlastenectví kazatelé projevují koneckonců nejen ke světci samému, nýbrž i k české zemi (ČerHvězda, HolZnam, RitRůž).

Seznam zkratek

Zkratky pramenů jsme převzali ze seznamu pramenů Jarmily Alexové v monografii *Vývoj českého barokního souvětí souřadného* (Praha, 2009), s. 229–242.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

AuspZahr: AUSPITZER, Patricius. *Hortus conclusus: Zahrada (skrže mlčenlivost) zavřená*. V Starém Městě pražském u Karla Josefa Jeřábka 1730. Knihopis č. 895.

BirJan: BIRHEL, Jan. *Jan jménem i skutkem pro tejnost svaté zpovědi svatý prvo-mučedník*. V Olomouci u Františka Antonína Hirnle 1732. Knihopis č. 1151.

ČerSláv: ČERNÝ, Karel. *Medotekoucí sláva na hůře Libanu*. V Kutné Hoře u Jiřího Vojtěcha Kyncla 1727. In: Lifka, B. (ed.), *Medotekoucí sláva na hůře Libanu. Soubor českých svatojanských duchovních promluv z doby opata Václava Vejmluvy, pronesených v poutním chrámu na Zelené Hoře u Žďáru nad Sázavou v letech 1727–1736*. Vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1995. ISBN 80-85527-85-5. Knihopis č. 1775.

ČerHvězda: ČERNÝ, Karel. *Nejčistší hvězda jitřní svatý Jan Nepomucký*. V Kutné Hoře u Jiřího Vojtěcha Kyncla 1730. In: Lifka, B. (ed.), *Medotekoucí sláva na hůře Libanu. Soubor českých svatojanských duchovních promluv z doby opata Václava Vejmluvy, pronesených v poutním chrámu na Zelené Hoře u Žďáru nad Sázavou v letech 1727–1736*. Vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1995. ISBN 80-85527-85-5. Knihopis č. 1774.

HolZnam: HOLLAN, Jan Matěj. *Znamení na pravé ruce znamení k dobrému*. V Starém Městě pražském u Jana Václava Helma 1729. In: Lifka, B. (ed.), *Medotekoucí*

sláva na hůře Libanu. Soubor českých svatojanských duchovních promluv z doby opata Václava Vejmluvy, pronesených v poutním chrámu na Zelené Hoře u Žďáru nad Sázavou v letech 1727–1736. Vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1995. ISBN 80-85527-85-5. Knihopis č. 3136.

KhelMana: KHELL, Jan Jozef: *Manna nebeská cisterciensko-nepomucká.* V Litomyšli u Jana Kamenického 1731. In: Lifka, B. (ed.), *Medotekoucí sláva na hůře Libanu. Soubor českých svatojanských duchovních promluv z doby opata Václava Vejmluvy, pronesených v poutním chrámu na Zelené Hoře u Žďáru nad Sázavou v letech 1727–1736.* Vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1995. ISBN 80-85527-85-5. Knihopis č. 3918.

KhelJan: KHELL, Jan Jozef: *Nový Elizeus Jan Nepomucký.* V Brně u Jakuba Maxmiliána Svobody 1730. V Litomyšli u Jana Kamenického 1731. In: Lifka, B. (ed.), *Medotekoucí sláva na hůře Libanu. Soubor českých svatojanských duchovních promluv z doby opata Václava Vejmluvy, pronesených v poutním chrámu na Zelené Hoře u Žďáru nad Sázavou v letech 1727–1736.* Vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1995. ISBN 80-85527-85-5. Knihopis č. 3917.

RitRůže: RITTER, Jan: *Růže zlatá.* V Praze u Matěje Adama Högra 1730. V Brně u Jakuba Maxmiliána Svobody 1730. V Litomyšli u Jana Kamenického 1731. In: Lifka, B. (ed.), *Medotekoucí sláva na hůře Libanu. Soubor českých svatojanských duchovních promluv z doby opata Václava Vejmluvy, pronesených v poutním chrámu na Zelené Hoře u Žďáru nad Sázavou v letech 1727–1736.* Vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1995. ISBN 80-85527-85-5. Knihopis č. 14846.

Literatura

ALEXOVÁ, Jarmila. *Vývoj českého barokního souvětí souřadného.* Vyd. 1. Praha: ARSCI, 2009. ISBN 978-80-7420-004-5.

BECKER, Udo. *Slovník symbolů.* Vyd. 1. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-612-8.

ČERNÝ, Václav. *Až do předsíně nebes: čtrnáct studií o baroku našem i cizím*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1996. ISBN 80-204-0588-7.

DAVID, M. (ed.). *K jazyku a stylu českých barokních textů I*. Vyd. 1. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1998. ISBN 80-86266-02-8.

DAVID, M. (ed.). *K jazyku a stylu českých barokních textů II*. Vyd. 1. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2000. ISBN 80-7040-393-4.

HORÁK, František. *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*. Díl II., Tisky z let 1501–1800. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961.

HRABÁK, Josef. *Poetika*. Vyd. 2. Praha: Československý spisovatel, 1977.

JAKLOVÁ, Alena. *K jazyku a stylu českých kázání Ondřeje Františka de Waldta*. In: DAVID, M. (ed.). *K jazyku a stylu českých barokních textů I*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1998. ISBN 80-86266-02-8.

JAKLOVÁ, Alena. *Jazyk a styl českých kázání Alberta (Vojtěcha) Chanovského*. In: DAVID, M. (ed.). *K jazyku a stylu českých barokních textů II*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2000. ISBN 80-7040-393-4.

JAKLOVÁ, Alena. *Jazyk a styl českých barokních textů A. Chanovského a O. F. de Waldta*. Wiener Slavistisches Jahrbuch. Band 46. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2000.

JAKLOVÁ, Alena. *De Waldtova česká kázání, jejich jazyk a styl*. In: LUNGA, Radek (ed.). *Ondřej František Jakub de Waldt a jeho doba: symposium věnované osobě, dílu a době píseckého rodáka, dobršského faráře, kazatele a literáta*. Dobruška: Římskokatolická farnost Dobruška, 2005. ISBN 80-239-3075-3.

JANEČKOVÁ, Marie. ALEXOVÁ, Jarmila. POSPÍŠILOVÁ, Věra. *Slovesné baroko ve středoevropském prostoru*. Vyd. 1. Praha: ARSCI, 2010. ISBN 978-80-7420-008-3.

JANEČKOVÁ, Marie. ALEXOVÁ, Jarmila. POSPÍŠILOVÁ, Věra. *V nuznej slávě, v slavnej nouzi: svět Ondřeje Jakuba Františka de Waldta*. Vyd. 1. Praha: ARSCI, 2011. ISBN 978-80-7420-017-5.

Kol. autorů. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-484-X.

KOPECKÝ, Milan. *Staří slezští kazatelé*. Vyd. 1. Ostrava: Profil, 1970.

KOPECKÝ, Milan. *Úvod do studia staročeských rukopisů a tisků*. Vyd. 1. Praha: SPN, 1978.

KOPECKÝ, Milan. *Slovesnost českého baroka*. Vyd. 1. V Brně: Masarykova univerzita, 1997. ISBN 80-210-1598-5.

KOPECKÝ, Milan (ed.). *Žena krásná náramně. Soubor svatojánských kázání a jiných spisů z doby opata Václava Vejmluvy*. Žďár nad Sázavou: Společnost Cisterciána Sarensis, 1998.

KOPECKÝ, Milan. *Nic stálého přítomného: k literárnímu baroku*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2227-2.

LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Fraus slovník literárních pojmů, aneb, Co se skrývá za slovy*. Vyd. 1. Plzeň: Fraus, 2006. ISBN 80-7238-620-4.

LOTKO, Edvard. *Kapitoly ze současné rétoriky*. Vyd. 2. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. ISBN 80-7067-685-X.

LURKER, Manfred. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 1999. ISBN 80-7021-254-3.

MISTRÍK, Jozef. *Štylistika a rétorika*. Vyd. 1. Bratislava: Právnická fakulta, 1992. ISBN 80-7160-044-X.

MOCNÁ, Dagmar. PETERKA, Josef a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. Vyd. 1. Praha; Litomyšl: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X.

NÜNNING, Ansgar. *Lexikon teorie literatury a kultury*. Vyd. 1. Brno: Host, 2006. ISBN 80-7294-170-4.

PAVERA, Libor. VŠETIČKA, František. *Lexikon literárních pojmů*. Vyd. 1. Olomouc: Nakladatelství OLOMOUC, 2002. ISBN 80-7182-124-1.

PETRŮ, Eduard. *Proměny exempla v barokní literatuře*. Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity, V Brně: Masarykova univerzita, 2001.

ROYT, Jan. ŠEDINOVÁ, Hana. *Slovník symbolů: kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1998. ISBN 80-204-0740-5.

SLÁDEK, Miloš. *Svět je podvodný verbíř, aneb, Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2005. ISBN 80-7203-709-9.

SOLEIMAN POUR HASHEMI, Michaela. *Literární fenomén nepomucenské homiletiky*. Vyd. 1. Brno: Tribun, 2007. ISBN 978-80-87139-16-5.

TOBOLKA, Zdeněk Václav. *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*. Díl II., Tisky z let 1501–1800. Praha: Komise pro knihopisný soupis československých tisků až do konce XVIII. století, 1939.

TOBOLKA, Zdeněk Václav. *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*. Díl II., Tisky z let 1501–1800. Praha: Komise pro knihopisný soupis československých tisků až do konce XVIII. století, 1941.

TOBOLKA, Zdeněk Václav. *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*. Díl II., Tisky z let 1501–1800. Praha: Komise pro knihopisný soupis československých tisků až do konce XVIII. století, 1946.

TOBOLKA, Zdeněk Václav. *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*. Díl II., Tisky z let 1501–1800. Praha: Komise pro knihopisný soupis československých tisků až do konce XVIII. století, 1948.

VAŠICA, Josef. *České literární baroko, příspěvky k jeho studiu*. Vyd. 2. Brno: Atlantis, 1995. ISBN 80-7108-123-X.

VILLARI, Rosario. *Barokní člověk a jeho svět*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2004. ISBN 80-7021-683-2.

Časopisecké zdroje

BEČKA, Josef Václav. Barokní čeština. *Časopis pro moderní filologii*, 1946, 29, č. 1–3, s. 82–84.

BEČKA, Josef Václav. Metafora ve větě. *Naše řeč*, 1971, 54, č. 1.

KUSÁKOVÁ, Hana. Podoby a proměny žánru kázání v době vrcholného baroka. *Česká literatura* 54, 2006, č. 5, s. 93–101.

SVOBODA, Karel. Tropý a figury I. *Naše řeč*, 1947, 31, č. 1, s. 4–11.

SVOBODA, Karel. Tropý a figury II. *Naše řeč*, 1947, 31, č. 2–4, s. 21–28.

VINTR, Josef. Zásady transkripce českých textů z barokní doby. *Listy filologické* 121, 1998, s. 341–346.

Kvalifikační práce k tématu

BUTULOVÁ, Klára. *Jazyk barokních kazatelů Bílovskeho a de Waldta*, nepublikovaná diplomová práce FF JU, České Budějovice 2010. Dostupné <http://wstag.jcu.cz/portal/prohlizeni/index.jsp>.

DOLEŽALOVÁ, Zdeňka. *Jazyk legendy z doby barokní*, nepublikovaná diplomová práce FF JU, České Budějovice 2008. Dostupné <http://wstag.jcu.cz/portal/prohlizeni/index.jsp>.

FRANTÁLOVÁ, Michaela. *Jazyková a stylistická analýza barokního kázání o svaté Ludmile*, nepublikovaná diplomová práce FF JU, České Budějovice 2009. Dostupné <http://wstag.jcu.cz/portal/prohlizeni/index.jsp>.

FRIEDRICHOVÁ, Petra. *Jazyková analýza barokního kázání*, nepublikovaná diplomová práce FF JU, České Budějovice 2011. Dostupné <http://wstag.jcu.cz/portal/prohlizeni/index.jsp>.

HROUDNÁ, Kateřina. *Jazyková a stylistická analýza barokního kázání o svatém Václavu*, nepublikovaná diplomová práce FF JU, České Budějovice 2008. Dostupné <http://wstag.jcu.cz/portal/prohlizeni/index.jsp>.

JANÁČKOVÁ, Eva. *Jazyková a stylistická analýza barokního kázání*, nepublikovaná diplomová práce FF JU, České Budějovice 2009. Dostupné <http://wstag.jcu.cz/portal/prohlizeni/index.jsp>.

VOJTOVÁ, Kateřina. *Jazyková analýza barokního kázání*, nepublikovaná diplomová práce FF JU, České Budějovice 2012. Dostupné

<http://wstag.jcu.cz/portal/prohlizeni/index.jsp>.

Přílohy

Ukázka transkribovaného textu:

Patricius Michael Auspitzer – Hortus conclusus. Zahrada zavřená. (1730)

Hortus conclusus.

Zahrada zavřená. Z Písni Šalomoun, v 4. Kap.

Mezi třemi příjemnými Díly Roku který může býti Člověku příjemnější jako Jaro? mezi třemi líbými Měsíci Jara / který může býti líbější jako jest Měsíc Máj.

v rozkošným Měsíci Máji co může býti rozkošnějšího jako Zahrada: v Jaru obláci Země Roucho zelené / které Oko lidské obveseluje / o čemž spíval Horatius:

Diffugere nives redeunt jam gramina campis.

Po Sněhu zazelenalá Země / travičku vydala.

V Máji začínají Stromové oplývati hojným listem / který pocestné Stínem svým občerstvuje / o čemž Ovidius:

Jam modo formatis operitur frondibus arbos.

Stromove se zelenaji / List na sebe přijimaji.

V Zahradách jest teď Země rozličným překrásným Kvítím posypaná / které Člověka líbeznou vůní naplňuje / načez prospěvuje tyž Veršovec:

Omnia tunc florent, tunc est nova temporis aetas.

Všeckno zas kvete v tom čase / Nové časy přišly zase.

A protož Králové francští / kteří začínajíce od Clotaria toho jména třetího / až do Pipia, chtějíce se všelikým nepřiležitostem / které při Dvořích obyčejné jsou / vyhnouti / v Zámcích od Města vzdalených celý skoro Rok se zdržovali / k vůli však těm časům / před časy do Města a Paláce svého v skvostným Oděvu se navracovali / a veřejně s obzvláštním Lidu potěšením viděti se dali. Nediv se tedy tomu Duše Křesťanská / že já sprostný Řečník a málo vejřečný Sprostáček / jakožto vpostřed Máje Měsíce / a v Máji Měsíci jakožto vprostřed Jara / do Zahrady se ubírám / s Zahradou se obírám / a v Zahradě Kvítí zbírám; neb se srovnávati chci sevšemi pod tímto naším Horizontem přebývajícími Lidmi / kteří též v tomto čase obzvláštní své potěšení / zalíbení / vyražení v Zahradách mezi všelikým Kvítím [...] mají.